

415.09
Fin
e. 1

GRAMMATIK

FOR DET ISLANDSKE OLDSPROG

AF

FINNUR JÓNSSON

MED UNDERSTØTTELSE AF PROFESSORERNES FRITRYKSKONTO

G. E. C. GADS FORLAG — KØBENHAVN 1925

DENNE korte fremstilling af den gamle islandske grammatik — med henblik til den oldnorske — beror dels på andres værker og skrifter, dels på egne undersøgelser og iagttagelser. Det er da først og fremmest Wimmers, Noreens, Heuslers og A. Kocks skrifter, der er rådspurgte, foruden flere andre afhandlinger, som E. Olsons, Pippings, v. Friesens, Wesséns og fl. At give en litteraturfortegnelse er formentlig overflødig. Jeg har efter ævne søgt at anvende en kritisk sigtelse af det meget, der er fremkommet. I Danmark vilde det have været en naturlig sag, at Wimmers formlære var bleven udgivet i en efter videnskabens standpunkt afpasset form, så fortræffelig som den var og, hvad den egentlige formlære selv angår, endnu er, men han var selv ikke til at formå at give en ny, rettet udgave.

Den her foreliggende bog er særlig beregnet på de studerende og har derved fået sit præg, især ved at give vejledning til at forstå de enkelte formers udvikling. På den anden side har man ikke ment det nødvendigt at opregne alle eller et flertal af de til de enkelte klasser hørende ord.

Den her givne udsigt over det islandske sprogs historie vil, så kort den end er, formentlig ikke være uden nytte. M. h. t. det 3. tidsrum kan henvises til B. Þórólfsson: *Um islenskar orðmyndir á 14. og 15. öld* (1925) og J. L. L. Jóhannesson: *Nokkrar sögulegar athuganir osv.* (1924).

Endelig bringer jeg prof. A. Kock og doc. dr. J. Bröndum-Nielsen min bedste tak for en forbedret formulering på enkelte punkter.

FINNUR JÓNSSON.

INDHOLDSOVERSIGT.

	Side
A. INDLEDNING.	
1. Navn. Tidsrum.....	1
2. Spaltning i dialekter.....	2
3. Urnord. lydsystem.....	2—3
4. Urnord. alfabet.....	3—4
Anm. 1. Yngre fupark.....	4—5
Anm. 2. Isl. alfabet.....	5—6
5. Urnord. sprogformer.....	6—7
6. — grt. oversigt.....	7—9
B. LYDLÆRENS HOVEDPUNKTER.	
I. Vokaler..... 9—20	
7. Aflyd.....	9—10
8. Omlyd.....	10—11
9. A-omlyd.....	11
10. I-omlyd.....	11—13
11. R og IR-omlyd.....	13
12. U-omlyd.....	13—14
13. Brydning.....	15—16
14. Forlængelse.....	16
15. Forkortelse.....	16—17
16. Sammentrækning.....	17
17. Sammentrækning.....	17
18. Indskud.....	17—18
19. Andre lydændringer.....	18—19
20. Mindre stærkt betonedede stavelser.....	19—20
21. Urnord. svagt beton. vokaler.....	20
II. Konsonanter..... 21—29	
22. Urnord. forhold.....	21
23. Verners lov.....	21—22

	Side
24. Forlængelse	22—23
25. Forkortelse	23
26. Indskud	23—24
27. Bortfald	24—26
28. Assimilation	26—27
29. Andre ændringer	27—29
30. Svagt betonedede ord og stavelser	29

C. FORMLÆRE.

31. I. Substantiver. Inddel.....	29—30
32. Masc. a-st.....	30—31
33. — wa-st.....	31
34. — ja-st.....	32
35. — ia-st.....	32—33
36. Neutr. a-st.....	33—34
37. — wa-st.....	34
38. — ja-st.....	35
39. — ia-st.....	35
40. Fem. ō-st.....	35—36
41. — wō-st.....	36
42. — jō-st.....	36
43. — iō-st.....	36—37
44. i-st.....	37—39
45. u-st.....	39—40
46. Masc. an-st.....	40—41
47. — wan- jan-st.....	41
Neutr. an-st.....	41
48. Fem. ōn-st.....	41—42
49. — wōn- jōn-st.....	42
50. īn-st.....	42
51. nd-st.....	42—43
52. r-st.....	43
53. rod-st.....	43—45
II. Adjektiver	45—48
54. Alml. bemærkn.....	45—46
55. Den stærke böjn.....	46
56. Den svage böjn.....	47
57. Komparation.....	47
58. Komparativens böjn.....	47

	Side
59. Superlativens böjn.....	48
60. Uregelmæssig gradböjn.....	48
61. Forsk. stammer i gradb.....	48
III. Pronominer.....	49—55
62. Personlige	49—50
63. Reflexivum	50
64. Possessive.....	50—51
65. Demonstrative	51—52
66. Relativum	53
67. Interrogative.....	53
68. Indefinite.....	53—55
IV. Talord	55—57
69. Kardinalier	55—56
70. Ordinalier	56—57
71. Distributiver	57
72. Andre talord.....	57
73. Multiplikativer	57
V. Verber.....	57—69
74. Alm. bemærkn. Stærke verber	57
75. Böjning	57—58
76. De enk. former	58—60
77. Første aflydskl.	60
78. Anden —	60—61
79. Tredje —	61
80. Fjærde —	61
81. Femte —	62
82. Sjätte —	62—63
83—84. Syvende kl., reduplikationsverber.....	63—64
85. Svage verber	64—68
86. Böjning	64
87. De enkelte former.....	64
88. Præteritum	65
89. Part. pass.	65
90—91. Enkelte bemærkn.....	65
92. Ja-verber, lange.....	65—66
93. Ja-verber, korte	66
94. ē-verber	66—67

	Side
95. \bar{o} -verber	67
96. Præt.-præs. verber	67—68
97. Svage redupl. verber	68
98. De sammensatte tider	68—69
99. Medium	69
100. Passivum	69
101. VI. Adverbier	69—70
Tillæg	71
Udsigt over det isl. sprogs historie	72—99

A. INDLEDNING.

1. Det (norsk-)islandske sprog kaldes undertiden ¹ vestnordisk som modsætning til dansk og svensk, der da kaldes østnordisk. Dette er rigtigt, når der henses til tiden ved og efter 1000. Inden den tid var sproget i Norden for det meste ens overalt. Det var fællesnordisk, dog uden tvivl med forskellige dialektiske afvigelser.

Det ældste kendte nordiske sprog, det såkaldte urnordiske, der må betegnes som fællesnordisk, kendes hovedsagelig fra de ældste og ældre runeindskrifter i Danmark, Norge og Sverrig dels på løse genstande — af træ eller metal —, dels indhuggede i sten. Ældgamle låneord i finsk (og lappisk) er en anden, tildels ældre, kilde for dette sprog.

Dette urnordiske sprogs tidsrum er hovedsagelig o. 400 (300)—600 e. Kr. Derefter følger et overgangstidsrum, yngre urnordisk, til o. 700.

Fra o. 900 har man islandsk, der dog i begyndelsen i alt væsenligt var ens med vestnorsk. I løbet af det 11. og endnu mere i løbet af det 12. og 13. årh. mærkes betydeligere afvigelser mellem norsk og islandsk; det sidste holdt sig på visse punkter længere på et ældre standpunkt. Nogle af de norske sprogændringer trængte også ind i islandsk, medens islandsk på den anden side undergik ændringer, som ikke fandt sted i norsk. Fra o. 1300 bliver afvigelserne stadig større, idet norsk nu efterhånden bliver mere eller mindre påvirket af dansk (og tysk), også noget af svensk.

2. Indenfor norsk kan der næppe påvises nogen 2-3 spaltning før end ved 1100; før den tid er også mindesmærkerne få. Et gammelt modsætningsforhold på visse punkter har der dog været mellem trondhjemske-østnorsk og vestnorsk (kysten syd for Trondhjemsfjorden), hvorom nærmere i § 20 f.

Før det ældre islandske sprogs vedkommende kan der fastslås 3 tidsrum, hvoraf det første går til o. 1100; derefter følger et tidsrum, rigt på mange overgange og ændringer, til ned i det 14. årh. Det 3. tidsrum, mellemislandsk, som det kunde kaldes, går så til o. 1550, ved hvis slutning vigtige og gennemgribende ændringer er i færd med at foregå (f. eks. helt nye kvantitetsforhold) eller — delvis — er foregåede. Se herom Uds.¹⁾

3. Det urnordiske lydssystem falder i alt væsentligt sammen med det urgermanske. Dettets lydforhold overfor det indoeuropæiske var:

a. vokaler:

urg. *ä* svarer til ide. *ā* og *ō* (nord. *aka*, *faðir*, jfr. lat. *ago*, *pater*; — *gestr* (af *gasti-*), *langr*, jfr. lat. *hostis*, *longus*);

urg. *ē* svarer til ide. *ē* (nord. *eta*, jfr. lat. *edo*);

urg. *ī* svarer til ide. *ī* (nord. *vīta*, jfr. gr. *ἰδίειν*, *fiskr* jfr. lat. *piscis*);

urg. *ū* svarer til ide. *ū* (nord. *ok*, ældre *juka*, jfr. lat. *jugum*);

urg. forbindelse *ul(lu)*, *um*, *un*, *ur(ru)* svarer til ide. *l*, *m*, *n*, *r*, (nord. *ulfr*, *fullr*, *kund* f. *kumð*, *munnr*, *horn*, *þurr*, af oprl. *vr-*, *pl-*, *g^vm-*, *mn-*, *kr-*, *tr-*);

urg. *æ* (*ē*), der i nord. blev *ā*, svarer til ide. *ē* (nord. *dād*, got. *dēþ*, jfr. gr. *τίθημι*);

urg. *ī* svarer til ide. *ī* (nord. *sīma*, jfr. gr. *ἰμάς*),
urg. *ī* (af *ii*) svarer til ide. *ei* (nord. *stíga*, jfr. gr. *στειζω*);

¹⁾ Hermed sigtes til den vedføjede „Udsigt over det isl. sprogs historie“.

urg. *ō* svarer til ide. *ō* og *ā* (nord. *flóð*, *óss*, jfr. gr. 3-4 *πλώω*, lat. *os*; *móðir*, *bróðir*, jfr. lat. *māter*, *frāter*);

urg. *ū* svarer til ide. *ū* (nord. *mús*, jfr. lat. *mus*);

urg. *ai*, nord. *ei* og *ā*, svarer til ide. *ai* og *oi* (nord. *eir* jfr. lat. *aes*; *einn*, jfr. oldlat. *oino-*); *fār* af *faiha-*, jfr. gr. *ποιζί(λος)*);

urg. *au* svarer til ide. *au* og *ou* (nord. *auka*, jfr. lat. *augeo*; *rauðr*, jfr. lat. *rubr-* af *roudhr-*);

urg. *eu*, nord. *jú* (*jó*) svarer til ide. *eu* (nord. *bjóða*, jfr. gr. *πεύθομαι*);

eller i tabellarisk form:

urg. <i>ä</i>	= ide. <i>ā</i> , <i>ō</i>	urg. <i>ī</i>	= ide. <i>ī</i> , <i>ei</i>
— <i>ē</i>	= — <i>ē</i>	— <i>ō</i>	= — <i>ō</i> , <i>ā</i>
— <i>æ</i> (<i>ā</i>)	= — <i>ē</i>	— <i>ū</i>	= — <i>ū</i> jfr. <i>l</i> , <i>m</i> , <i>n</i> , <i>r</i>
— <i>ī</i>	= — <i>ī</i>	— <i>ū</i>	= — <i>ū</i>
		urg. <i>ai</i>	= ide. <i>ai</i> , <i>oi</i>
		— <i>au</i>	= — <i>au</i> , <i>ou</i>
		— <i>eu</i>	= — <i>eu</i> .

b. Konsonanter:

gutturaler: k, g, h

dentaler: t, ð [d], þ, s, z

labialer: p, b, f [b]

nasaler: n, m, ŋ

likvider: r, l

halvvokaler: j, w.

Heraf falder de 3 sidste rækker sammen med tilsvarende ide. lyd; det samme gælder s i dental-rækken. Hvorledes de andre lyd svarer til de ide. er fremstillet i § 23.

4. Det urnordiske alfabet eller, som det kaldes, *fupark*, bestod af 24 tegn fordelt, efter et ukendt princip, på 3 rækker eller slægter (*ættir*, der mulig kommer af *átta* '8'). Det findes flere steder: på *Kylfver-stenen*, på *Vadstena-brakteaten* (her lidt ufuldstændigt på grund af pladsmangel), samt udenfor Norden, på *Charnay-spændet*, og ser i det hele således ud:

F N Þ F R < X P
 f u þ a r k g w
 H † I Ó J B Y Z
 h n i j ī p r s
 † B M M † † X W
 t b e m l ŋ o ð

Her findes tegn for vokalerne a e i o u, samt tegnet J, der anses for at betegne en e- eller ī- lyd, snarest det sidste.

Af konsonanter findes der:

gutturaler: k, g, h

dentaler: t, ð, þ, s, R (z)

labialer: p, b, f

nasaler: n, m, ŋ

likvider: r, l

halvvokaler: j, w,

hvilket svarer ret nøje til de fællesgermanske lyd.

Af disse lyd var b, ð, g vistnok allerede i urn. eksplosiver efter nasal (*lanð- > land-*). Nogle (Bugge) har ment, at alle 3 i urn. allevegne var eksplosiver, medens andre, vist med større ret, mener, at denne overgang først er senurn.

Anm. 1. Denne fupark egnede sig godt til at udtrykke det nord. sprog i det hele. I tidens løb foregik der enkelte ændringer i sprog og udtale, hvilket medførte ændringer i fuparken; disse blev dog af en langt mere gennemgribende art end nødvendigt og ønskeligt. Den kom da til at bestå af kun 16 tegn, der også fordeltes på 3 rækker (6 + 2 × 5), den yngre fupark. De 3 ætter kaldes Freys, Hagals og Tys æt og består af følgende tegn:

f u þ a r k
 h n i a s
 t b m l R

Her findes kun vokaltegnene a, i, u, konsonanttegnene: k, h; t, þ, s, R; f, b; n, m; r, l. Her findes to a-tegn; hvoraf det ene, den gamle jara-rune (j forsvandt overalt i forlyd, *jāra—āra—āv*, derfor fik tegnet betydning af a), betegner almindeligt a, medens ansur-(óss)-runen brugtes til at betegne nasaleret a (ǫ). i og u brugtes henholdsvis for i, e og u, o; k, t, þ, b hver for 2 lyd (k, g; t, d; þ, ð; b, p). Denne fupark passede langt fra godt til

sproget, hvorfor man i tidens løb søgte at udvide den, f. eks. ved 4 de såkaldte stungne runer († = e, F = g osv.).

Anm. 2. På Island begyndte man at gøre optegnelser i modersmålet i slutningen af det 11. årh., måske noget tidligere i Norge. Runealfabetet egnede sig meget dårlig dertil, og da det var de gejstlige, der begyndte med at gøre litterære optegnelser, måtte det selvfølgelig blive det latinske alfabet, der nyttedes. Dette var på flere punkter fuldt så bekvemt for øjemedet. Man havde her

vokalerne: a, e, i, o, u

konsonanterne: b, c, d, f, g, h, k, l, m, n, p, q, r, s, t, x.

Men her manglede der tegn for de nordiske omlyd samt for ð og þ. Omkr. 1100 søgte en Torodd, kaldt „runemester“, at forbedre fuparken især ved tilføjelse af binderuner for at betegne omlyden — sikkert for bedre at bruge den til at skære i træ. En unævnt gejstlig foretog sig derimod o. 1140 at udvide det latinske alfabet (Den 1. grt. afhdl.); han føjede da til de 5 lat. vokaler tegn for de 4 omlyd: e, o, ø, y, samt konsonanten þ (både for ð og þ), som han sikkert lånte fra angelsaksisk skrift, senere blev det angels. ð optaget. Den samme forfatter giver også den vigtige oplysning, at alle vokaler, foruden at være korte og lange, også var nasalerede i visse stillinger (jfr. Uds. 14). Udtalen af disse lyd o. år 1200 har, når der ses bort fra nasaliteten, omtrent været følgende: ä var en meget åben lyd, medens á var mere lukket og gik senere over til å el. på Island til av. ǣ var lukket og é den tilsvarende lange lyd; ǣ åbnedes dog ret tidlig og faldt sammen med æ (jfr. Uds. 22). ī og i var henholdsvis kort og lang i-lyd, men dog sikkert lydlig noget forskellige. Ved 1200 var i blevet konsonant foran vokal. ǫ og ó var lukkede lyd, henholdsvis kort og lang, (senere åbnedes de betydelig), u og ú ligeledes. Foran vokaler var u i visse tilfælde (især efter h og s, t og þ) en halvvokal. q (u-omlyd af a) har vistnok opr. ikke været meget fjærnt fra grundlyden (jfr. Uds. 2), men blev senere til á; ved 1200 var den på Island allerede bleven ö (åbent); ǫ var den tilsvarende lange lyd, men den faldt i isl. sammen med ä (så at der i skrift og tryk ikke göres forskel derpå i det hele). æ (i-omlyd af ä) var opr. en åben lyd, forskellig fra e, men den nærmede sig dette og bægge lyd var i islandsk omtrent ens ved 1200. é var den tilsvarende lange lyd. æ (ē) var kort (åben el. lukket) ö-lyd, ǫ (ó) den tilsvarende lange (lukket); når denne lyd var omlyd af ó, faldt den på Island sammen med æ ved midten af 13. årh. ý og ý lod ligesom nu i dansk, åbent, henholdsvis kort eller langt, au udtaltes som ou, meget nær ved den nyisl. udtale (öj, åbent), ikke som av. Omlyden deraf, ey, er vanskelig nøje at bestemme (som øy). ei var åbent (æi, ikke som dansk ej).

Konsonanterne udtales i det hele som de udtales i dansk; dette gælder især lyd som b, d, m, p, r, s, t, x. ð (det »bløde d«,

stemt spirant) udtaltes som da. d i blad. f var stemt (v) imellem 4-5 vokaler og ellers, undtagen foran k, s, t samt i forlyd. — g var spirantisk (g) i ind- og udlyd, og palatalt foran palatale vokaler. h lød som h i dansk, som en chi-lyd foran u. k var ligesom g palatalt foran palatale vokaler. ll og nn lød i alle tilfælde ens (som l + i og n + n), ikke som senere i isl. (ddl efter alle, ddn efter oprl. lange vokaler). þ udtaltes som eng. th (med tunge-spidsen mellem tænderne). z var ensbetydende med ts, men blev i visse stillinger til s eller ss.

5. De urnord. sprogformer, der med nogenlunde sikkerhed kan fastslås, er:

a) Stærke masc. a-st.:

nom. sg. holtiŋar, ðagar, halar, þewar osv.

acc. sg. staina, wol(a)fa (a i end. nasaleret)

dat. sg. wōðuriðē, hitē, wagē

gen. sg. gōðagas, gis(a)las, asugas

nom. pl. endte sikkert på -ōr, men findes kun i formen -ar i yngre urn. *stainar*.

b) Ntr. a-st.:

[nom.] -acc. sg. hlaiwa, horna (a i end. nasaleret); dat. sg. kurnē.

c) Masc. ia-st.:

nom. sg. hrorēr, -wol(a)lir (el. -īr).

d) Fem. ō-st.:

nom. acc. sg. gibu, laþu, runo (yngre urn. sba.) osv.

gen. sg. þuiŋōr (ordet omtvistet)

nom. pl. runōr

gen pl. runōnō.

e) Masc. i-st.:

nom. sg. gastir, wilir, þalir

dat. pl. yngre urn. gestumr, borumr.

f) Masc. u-st.:

nom. sg. haukōþur, warur

acc. sg. maqu, sunu (u i end. nasaleret)

dat. sg. -muðiu, magiu.

g) Fem. r-st.:

nom. pl. ðohtrir.

h) Masc. an-st.:

nom. sg. niuwila, hariŋa, erla, wiwila, swaba, 5-6
osv. (a i end. nasaleret)

dat. sg. -h(a)laiban, þrawiŋan

gen. sg. keþan.

i) Fem. ōn-st.:

nom. sg. finō, harisō, leþrō osv. (ō nasaleret)

gen. sg. igingōn

gen. pl. arbiŋanō (ikke sikker).

k) Adjektiver:

nom. sg. masc. a-st.: leubar, wilagar

— — — i-st.: marir

nom. sg. fem. ō-st.: liubu

nom. pl. masc. a-st.: siŋōstēr (ordet omtvistet).

l) Pronominer:

1. pers. nom. sg. eka, ek (ik, 'k);

— dat. — mer

dual. wit(?)

poss. nom. sg. fem.: mīnu

acc. sg. masc.: mīninō

demonstr. acc. pl. fem. þār

m) Stærke verber:

præs. 1. pers. sg.: aihek

— 3. — —: b(a)riutip (yngre urn. b(a)rutr)

impf. 1. — —: fal(a)hak

— 3. — —: wrait, nam, was, gaf

3. — dual: w(a)ritu.

part. pass.: haitinar, slaginar

n) Svage verber:

impf. 1. pers. sg.: tawiðō, hlaaiwiðō, satiðō,
faihiðō, wor(a)htō (ō i end. nasaleret)

— 3. pers. sg.: satē, wurtē

— 3. — pl.: ðaliðun (f. ðailiðun).

6. Uagtet dette stof er ret mangelfuldt, giver det dog et vist begreb om udviklingen fra ide. former (jfr. § 3), især hvad navneordene angår. Med hensyn til disse bemærkes følgende:

mask. a-st.:

nom. sg. -ar (got. -s: *fisks*) beror på ide. -o-s 6
(gr.—lat.: *os*, *us*).

acc. sg. -a var uden tvivl nasaleret, f. -anr af
-om (gr. *ov*, lat. *um*). Det samme var tilfældet med
nom. -acc. ntr. (*horna* f. *hornom*).

dat. sg. -ē f. ældre ai af oi (gr. *λόζωφ*, lat. *lupo*).
Samme gælder for ntr.

gen. sg. -as af ældre -asa f. -oso (en sideform til
-osio i gr. *ἰπποσιο*). Samme gælder for ntr.

nom. pl. var sikkert -or f. *ōs* af -o-es.

acc. pl. endte sikkert på -ans f. -ons (gr. *λόζωνς*),
der måtte blive -an(n), -ā.

dat. pl. må have endt på -om(i)s, der blev -omr
(-umr), jfr. *gestumr*, *borumr* (Stentofte).

gen. pl. må have endt på -a(m) f. *ōm* (jfr. gr. *λρζōνρ*).

Fem. *ō* -st.:

Nom. sg. endte på -u(o) af ældre *ō* (gr. -*α*) jfr. §
21 c.

acc. sg. skulde egl. have haft end. -ā f. ældre -ōm
(lat. -ām), men har fået nom.s form.

dat. sg. har vel endt på u (af *ō*, en gammel instru-
mental-endelse).

gen. sg. endte sikkert på -ōr, ligesom også nom.
pl., af *ō*-es.

acc. pl. skulde vel have haft end. -ā (f. -ōnn af
ōns), men blev omdannet efter nom.

Masc. i-st. er kun repræsenterede ved nom. sg.,
der naturligvis endte på -ir (af -is, lat. *piscis*). De øvrige
former kan analogisk dannes. Gen. sg. (got. -ais) må
snarest have endt på -ēr (er), der næppe lydret kan
være udviklet til *ār* (ar); -ar i fem. hidrører snarest
fra *ō*-st., — i masc. fra masc. a-st. og u-st (henholdsvis -s
og -ar). Dat. pl. endte på -imr, der blev — lydret eller
ej er et omtvistet spørgsmål — umr.

Masc. u -st.:

nom. sg. endte på -ur.

acc. — endte på -u f. (ældre) -um.

dat. sg. endte på -iu, af ældre -iwi (gr. *ἰσπευ*). 6-7

gen. sg. har haft end. *ōr* (vel af -aur, got. -aus).

nom. pl. endte vel på -jur, der blev -ir (got.
sunjus).

acc. pl. endte på -uns, der blev -unn, -u (got. *sununs*).

dat. pl. har endt på -umir, der blev -um (got. *sunum*).

gen. pl., der på got. endte på -iwe, blev omdannet
efter a-st.; hvordan endelsen i urn. har lydt, er uvist.

Fem. r-st. havde i nom. sg. end. -ar af ældre -ēr;
om a var langt eller kort er usikkert. Nom. pl. endte
på -ir (jfr. gr. -ες).

Masc. an-st. endte i nom. sg. på -a, opstået af -ēn
(jfr. gr. *ποιμῖνρ*), acc. på -an (af -on); denne endelse
trængte ind i dat. -gen. (f. -i(n), jfr. got.). Nom. pl.
skulde ende på a (af -ann f. *anir*), acc. pl. på -a (af -ann
f. *ans*), men nom. omdannedes efter de stærke subst.
Noget lignende gælder for ntr. og fem.

B. LYDLÆRENS HOVEDPUNKTER.

I. VOKALER.

7. Aflyd. Ved aflyd betegnes visse på forhistoriske
aksentforhold beroende vokalændringer dels indenfor
samme ord, og da — for de germansk-nordiske sprogs
vedkommende — hovedsagelig i de stærke verber, dels
indenfor stammebeslægtede ord, samt i aflednings-
endelser. Den oprindeligeste veksling var e—o (jfr. gr.
λέγω—λόγος), der afspejler sig i germ.-nord. e—a (som
i *bera—bar*). Kommer i eller u til fās ei—oi, eu—ou,
der i nord. blev henholdsvis i—ei (*gripa—greip*), jū(jó)—
au (*bjóða—bauð*) osv. Denne aflyd (e: o) kaldes kvali-
tativ; kvantitativ kaldes den, hvor forskellen beror på
den samme lyds forskellige kvantitet (ā: ā). Hvor vo-
kaler har sin fulde lyd, foreligger der fuldtrin, hvor
den er forlænget forlængelsestrin; lyden kan også være
svækket, da foreligger der svindtrin eller nul-trin. I

participium foreligger der — i nordisk — hovedsagelig et svindtrin. Herefter ordnes aflydene i de germ.-nord. sprog i forskellige rækker:

1. i—ei—i: *grípa—greip—gripinn*, jfr. *gisl—geisli, heitr—hiti*.

2. jó (jú)—au—o: *skjóta—skaut—skotinn*, jfr. *bjúgr—baugr—bogi*.

3. e(i) —a —o(u): *verpa—varp—orpinn; binda—batt—bundinn* jfr. *kind—kundr*, afledningsendelserne *-igr -agr -ugr, -ill -all -ull, -ind -and -und, -inn -ann -unn, -ing -ang -ung*.

4. e—a —o(u): *nema —nam —numinn*, jfr. *vanr—una, vatn —vátr —otr*.

5. e—a —e: *gefa —gaf —gefinn*, jfr. *gríð- (grēð-) -gráð-, drep—dráp*.

6. a —ó —a: *fara —fór —farinn*, jfr. *dagr —dægr, skað —skóð, skag —skóg*.

Anm. Rask havde klart iagttaget denne vokalveksling i de stærke verber og ligeledes indenfor beslægtede ord, men J. Grimm systematiserede den og gav den navnet (ablaut).

8. Omlyd. Ved omlyd forstås en stræben efter en vis lighed (assimilation) mellem vokaler, idet en stammevokal (i 1. eller 2. del af stammen, når denne er toledet, altså i stavelse med hovedbetoning eller stærk bitone) påvirkes (ændres) i reglen af en følgende vokal, ubetonet eller bibetonet, udlydende eller endelsevokal, der enten er bortfaldet eller bevaret, således at den første vokal bliver mere lig den sidste.

Omlydvirkende vokaler er: a, i (j), u (w), men der er en betydelig forskel i disse omlyds alder og (tildels) udstrækning.

Foruden disse vokaler kan også det af s (z) opståede r (r) være omlydvirkende.

a-omlyden er ældst og urnordisk (samt vestgermansk),

i-omlyden er yngre, men fælles-germansk,

u-omlyden er særnordisk og ikke allevegne gennemført i lige stor udstrækning,

r-omlyden er i det hele taget særvestnordisk.

a-, i- og r-omlyden er en palatal omlyd, medens u-omlyden er labial.

Anm. Rask havde i alt væsentligt rigtig opstillet omlydene; dog henførte han til dem endel uvedkommende lydændringer. Selve ordet er dannet af J. Grimm (umlaut).

9. A-omlyd består i, at i i en kort stavelse bliver e, ū i en kort eller lang stavelse bliver o på grund af et følgende — urn. bevaret — a, f. eks. *neðan, sleða, verr* (af *wirar*), *sef* (af *siva*); *horn, goll, fogl, kona*. Omlyden af i forhindres af et foranstående g eller k (*gil, skip*). Omlyden af u forhindres ved en følgende nasal (n, m), nasal + konsonant samt af ggw (*hunang, sumar; kunna, numinn, bundinn; gugginn* f. *guggvinn*). Heller ikke fandt den sted, hvor et oprindeligt (senere synkoperet) i stod imellem stavelser med u og a (*hugðar* af *hugiðor*). Også mellem w og lf (*wulfar — ulfr*) synes omlyden at være udebleven, dog ikke i en mindre stærkt betonet stavelse (*Þór-olfr*); ligeledes foran bb (*ubbi, kubbr*). Ved udjævning findes der ikke få undtagelser.

10. I (j)-omlyd. Her er tilfældene flere og ikke alle lige gamle.

Ældst er e—i: *miðr* (af *meðjar*, jfr. lat. *medius*), *firði* (af *ferðiu*, dat. af *fjörðr*), *virða* (af *verðja-*), *snill-ingr* (af *snell-*). I udviklingen af denne omlyd er der 2 tidsrum (A. Kock), med et mellemliggende uden omlyd; i det første betingedes den af i's bortfald efter lang stavelse (*ðerbíðō — dirfða*); så fulgte et tidsrum, i hvilket i bortfaldt efter kort stavelse uden at bevirke omlyd (*hleviðō — hleða*), jfr. dog herimod O. v. Friesen i Røstenen s. 141 f.; endelig bevirkedes omlyd af bevaret i (*ferðir — firðir*).

Yngre er følgende omlyd af bagtungevokaler til tilsvarende fortungevokaler:

a—e (ǫ: æ, e): *telja* (af *taljan*), *gestr* (af *gastir*), *dómeri* (af *dōmarir*), *dómendr* (af *dōmandir*).

á—æ (ǣ): *hætti* (af *hättiu*).

o(u)—ø(y): *hnotr* (af *hnotir*, ældre *hnut-*), *sóni* (af *sonr*).

ó—ó (ǫ): *hæla* (af *hól-*)

u—y: *syni* (af *sun-*)

ú—ý: *hýsa* (af *hús-*)

au—ey (øy): *leysa* (af *laus-*)

stod j foran rodvokalen, faldt det bort i den omlydte form (f. eks. *hljóp* — *hlæpa* osv.).

Ser man på de to verber *telja* og *leysa*, har de bægge omlyd, men det omlydvirkende i er i det ene tilfælde bortfaldet, bevaret i det andet. I impf. hedder det *talða* (uden omlyd), men *leysta* (med omlyd), medens i er i bægge tilfælde bortfaldet. Dette forhold er (af A. Kock) blevet forklaret således, at modsætningen beror på tidsforskel for omlydens indtræden, eftersom rodstavelsen var kort eller lang. I den ældste tid betingedes omlyden af, at omlydvolderen bortfaldt, men dette bortfald skete først efter lang rodstavelse, hvor i-lyden var svagere. Herefter er der fastslået følgende 2 omlydstidsrum med et mellemliggende tidsrum uden omlyd:

1, omlyd af vokalen i lang stavelse, bortfald af det omlydvoldende i (*leysta*); afsluttet omkr. 700, hvorefter et tidsrum, i hvilken i synkoperedes efter en kort stavelse uden at bevirke omlyd (*talidō* — *talða*, acc. *staði* — *stað*); omkr. 800.

2, omlyd af vokalen i kort og lang stavelse uden at omlydvolderen bortfaldt (*leysir*, *lykill*).

Langt i i afledningsendelser bevirkede ved bortfald ingen omlyd, altså *mátkan* (af × *mahfigan*, got. *mahteig-*); *mättigr* f. *mættigr* (i forkortet) er analogi derefter. Man ventede omlyd i ord på *-inn* og *-ing-*, *-ingi*, men her udeblev den ofte af endnu ikke opklarede grunde, således findes *Knýtlingar*, *Hrýtingar*, *Módylfingar*, *kerling* ved siden af *drótning*, *Móðolfingar*.

I første sammensætningsled fandt ingen omlyd sted, når aksenten hvilede derpå (*kvánfang*, *Har-aldr*, af

kváni-, *hari-*); her var i formentlig faldet bort inden omlydstiden, eller også er i her tidlig ved analogi blevet afløst af a. Hvilede aksenten på sidste led, bevarede i længere og bevirkede omlyd (*elligar*, *bryllaup*).

Ikke-oprindeligt i bevirker ingen omlyd undt. af a, når g eller k gik umiddelbart foran; her udvikledes k g til en palatal (kj, gj), hvorefter e tidlig blev i, som i *lengi*, *degi*, *dreki*, *fenginn*, *sleginn*, *tekinn*.

Analogiundtagelser findes der mange af. Således er *taliðr* (f. *telidr*), *danskr* (f. *deniskr*) analogiske former efter de sammentrukne (*taldan*, *danskan* osv.). Ord som *gollinn* er påvirket af *goll*. Ord som *lausn* (af *lausni*, der skulde blive *leysin*) er tidlig påvirkede af *ō*-st. (E. Wessén).

11. Nærbeslægtet med i-omlyd er r- og ir- omlyd. r omlyder en umiddelbart foregående vokal:

a—e: *ker*, *gler*, *heri* (af *kar-*, *glar*, *har-*); omlyden udeblev, når a fandtes i næste stavelse efter r.

á—æ: *pær*, *gær*, *mær*, *tvær*, *ær* (af *pār* osv.)

o—ø: *kør*, *frør*, *ør*, *hrør* (af *kor-* osv.)

ú—ý: *kýr*, *sýr*, *dýr*, *ýr* (af *kūr* osv.)

au—ey: *eyra*, *dreyri* (af *aur-*, *draur-*)

ir omlyder vokal i en kort stavelse; i synkoperes:

e—i: *vinr*, *sigr* (af *venir*, *segir*)

a—e (æ): *betri* (af *batir*). Denne omlyd skulde kortstavede i-st. have i nom. sg., men der er (i reglen) indtrådt analogidannelser (*staðr* f. *steðr* efter acc. *staði*, af *staði*)

o—ø: *kømr* (af *komir*)

u—y: *glymr*, *dyrr* (af *glumir*, *ðurir*); her er dog, i visse tilfælde, andre forklaringer mulige.

12. a. u (w)-omlyd fremkommer ved u eller v(w), der i det hele virker ens. Tilfældene er:

a—ø: *lond* (af *landu*), *gefondum* (af *gefandum*), *vøðvi* (af *vøðv-*). Når a stod i 2. mindre stærkt betonedede stavelse, gik ø videre til u (*gefundum*, *sumur*, *kolluðu*).

å—ó *só*r (pl. af *sāru*); ó kunde gå videre til ó i 12 nærheden af nasal (*nótt*—*nótt*, *ól*— af *anhl*—*ál*); *vá* gik over til *vó* og dette til ó (*vóru*—*óru*, præt. og poss. pron.).

e—ø (lukket): *sökkva*, *røkkr*, *-fródr* (af *sekkva* f. *sinkva*, *rekvir*, *-freðu*). Fulgte v umiddelbart efter e, udeblev omlyden (*kné* af *knev*-).

e (o: æ) —ø (åbent): *høggr*, *øx* (af *haggvir*, *aqvir*-).

i—y: *syngva*, *kykvan* (af *singv*-, *kvikv*-). Fulgte v umiddelbart på e, udeblev omlyden (*kníða* af *knivíð*). Når en labial stod foran vokalen og u fulgte efter, bidrog også den til omlyden (kombineret omlyd), som i *myklu*-, *byskup*. I u-st. med rodvok. i (*litr* osv.) findes ingen omlyd; derimod bevirker v omlyd i ord som *tryggr* (af *triggvar*).

i—ý: *sýkva* (af *svíkva*), *týr* (af *tívar*). Når i stod umiddelbart foran bevaret v, udeblev omlyden (*tívar*).

ei—ey: *keykva* (af *kveikv*-).

Samme virkning som u havde også o i bibetonet stavelse som i *Søxolfr*, *þollótr* (omlyden indtrådte medens vokalen i -uht- endnu var kort), jfr. *Qgmundr*, *Rognvaldr* o. lign., hvor u (v) synes at have voldt omlyden.

I den ældste tid var u-omlyden så lidt udpræget eller hørlig, at skjaldene kunde bruge a:ø, i-y som helrimende lyd (jfr. § 4 anm. 2 og Uds. § 2).

b. I u-omlydens historie har A. Kock påvist forskellige tidsrum:

1, omlyd i lang stavelse, betinget af u'ets bortfald (*lōnd*);

2, et tidsrum uden at nogen omlyd fandt sted;

3, omlyd i kort stavelse, betinget af u'ets bortfald (*lōg*);

4, omlyd ved bevaret u; denne var dog ikke fælles nordisk, ikke engang fællesnorsk (trondhjemske—østnorsk: *faður*, *langu*).

13. Brydning.

13

a. Ved denne foreteelse forstås et indskud af en let vokal, a eller u, efter oprindeligt (kort) e i roden, henholdsvis foran ä og ü i udlyden (endelsen), hvorefter man skælnes mellem a-brydning og u-brydning, altså:

1, af et *herta* opstår *he^arta*, der blev *hjarta*, af et *seta* opstår *se^ata*, der blev *sjat*.

2, e^u skulde på lignende måde blive ju (jo): *setu*—*se^utu*—*siot* (*sjot*). Dette jo er imidlertid ikke bevaret uforandret i vestnordisk (islandsk), men ved analogi gået over til jø. Da man havde *land*—*lōnd*, fik man også *sjat*—*sjōt*; da man havde *vōndr*—*vanda(r)*—*vōndu*, fik man også *skjōldr*—*skjalda(r)*—*skjōldu* (f. *skjōldr*—*skjōldu*). Kun i *mjolk* (af *meluk*-) og *þjokkv*- (af *þekkvu*-) kan den oprindelige lyd påvises; *mjolk* blev i isl. senere til *mjōlk* (ikke *mjolk*).

Brydning indtræder ikke umiddelbart efter l, r, v, (*sleppa*, *bresta*, *hverfa*)—her åbnedes e tidligere end ellers og blev æ, der ikke brødes—og ikke i bibetonet stavelse (*Mos-fell*, men *fjall*; herfra dog analogiundtagelse som *berfjall*) eller i svagt betonedede ord. Ved analogi kan brydning indføres i ord foran i (*skjaldí*).

b. I udviklingen af brydningen skælnes der (A. Kock) mellem følgende tidsrum:

1, brydning i urnordisk tid således at det brydningvoldende a, u bortfaldt (*berga*—*bjarg*, *erpu*—*jōrd*); ældre brydning.

2, brydning i lang stavelse med bevaret brydningvoldende a, u (*helpa*—*hjalpa*, *sternu*—*stiornu* (*stjornu*); i trondhjemske—østnorsk blev *stiornu* til *stiarnu* i lighed med ord som *alda*—*aldu*).

3, Hvor a og u efter en kort rodstavelse var bleven lange på grund af en bortfalden nasal (*stelā*, *berū* f. *stelan*, *berun*), fandt ingen brydning sted. Efter en lang stavelse var de således opståede ā og ū tidligere bleven forkortede, så at brydning da kunde finde sted.

Afvigelser herfra beror på analogi (f. eks. i *skjala* verb, 13—15 jfr. *skjal*).

14. Forlængelse.

a. I enstavelsesord, der endte på en kort vokal, forlængedes denne: *sá, þú, nú*; en forkortelse kunde i de 2 sidste tilfælde atter finde sted på grund af ubetonethed.

Foran r (r) og tt af oprl. ht forlængedes vokalen: *mér, þér, sér, úr; dóttir* (af *ðóht-*), *átta* (af *aht-*), *nátt* (af *naht-*).

b. Når n, m, h, þ(ð), g, w bortfaldt efter ä, i, ü forlængedes disse: *ást-* (f. *anst-*), *gás* (f. *gans*); *frá* (f. *fram*); *lá* (f. *lah*), *hlæja* (f. *hlahja-*), *fé* (f. *feh-*); *mál* (f. *maþl*); *tár* (f. *tagr*); *kné* (f. *knew-*), *tré* (f. *trew-*), *fár* (adj. fátallig; for *faw-*). — samt i tilfælde som *Góröðr* (f. *Goð-*), *Nóregr* (f. *Norð-*). Dette kaldes erstatningsforlængelse.

c. En særlig isl. forlængelse af a, o, u (allerede fuldbyrdet i 13. årh.) fandt sted foran kakuminalt l+f, p, g, k, m: *kálfr, kólfr, álfr* (undt. er *skolfinn*), *hjálpá, hólpinn, gálgi, kólga, fúlga, álka, fólk, búlkr, álmr, ólmr*. Desuden i enkelte tilfælde foran ld og ls: *skáld* (dog ikke helt sikkert), *háls, bólstr*, og ln: *álnar*.

15. Forkortelse.

I skjaldekvad findes hyppig forkortelse af en lang vokal foran to (eller flere) konsonanter: *haski, yms-, dyrk-, dyrr, fjorði, ljoss* osv. Det er uvist, i hvilken udstrækning dette skete eller hvor almenlydigt det var; har forkortelsen — i ældre tid — været almindelig, er vokallængden i de fleste tilfælde senere ved analogi blevet genindført.

Forkortelse foran flere (dobbelte eller forskellige) konsonanter findes altid i: *hann* (af *hānar*), *engi, ekki, helg-, mest-, flest-, eldr* (af *ailliðar*), *endemi* (af *eindæmi*), og i reglen i *minn—mitt, þinn—þitt, sinn—sitt*. Fremdeles er vokalen — men først temmelig sent — forkortet i *gott, drottinn, drotning* (vist først efter 1300), *Þorsteinn* (her og i nogle andre følgende ord måske allerede i 10. årh.),

vaðmál, Hrolleifr, brullaup, Knyttlingar, ytri, yztr, hyski, 15—18 samt foran enkelt konsonant i *utan, Runólfr*, jfr. *þu, nu*, § 14 a.

Foran kort vokal forkortedes en lang, *glóa, róa* behandledes ganske som *viðar* osv.

16. Sammentrækning eller udstødelse af en vokal fandt sted: i en mindre stærkt betonet (eller ubetonet) forstavelse som *ga-* i *glíkr, gnógr, granni, só-* (af *svá*) i *slíkr, ve* i *veill* (af *veheill*), *ne* i *neinn* (af *ne-einn*);

i lidet betonedede enklitisk tilføjede ord som *ek, es: ák, sék, þats*;

i lidet betonedede mellemstavelser foran endelser, der begynder med vokal: *bagli, miklum, auðgir*, jfr. § 21 a. Undtagelser er *þinul-, heimil-*, (lâneordet) *bikar-*, samt sidste led i mandnavne, der oprl. er selvstændige ord: *Einarr* (af *-hari-*), *Auðunn* (af *-vini*), *Ingimarr* (af *-marir*), samt i *Gizurr*.

Umiddelbart efter en lang vokal udstødes en kort: a efter á, i efter é og æ, u efter á, ó, ú, som i *blán, sénn, bæ* (dat.), *Klængr* (f. *Klæ-ingr*); *hám, klóm, búm*. Denne sammentrækning fandt dog ikke sted før end i løbet af det 11., og bliver først almindelig i det 12. årh.

17. Når é, i, æ, ý(j) stod umiddelbart foran den følgende stavelses ä, ö, ü fandt en sammentrækning sted, i det aksenten flyttedes over på de sidste (aksentomkastning); den første stavelses vokal blev da j: *séa* blev *sjá, tréum—trjóm, fía—fjá, fría—frjá, Svölfr—Sjölfr, Byölfr—Bjölfr, skjjótt—skjött, þríu—þrjú*. Sjældnere og norske er sammentrækninger som *bæjar—bjár, brúar—brár*. Jfr. hermed de ord, hvor b i meget gammel tid er udfaldet mellem vokal og u: *habuk—hawk, Gibuk—Gjúk, bebúr—bjór-*. Sammentrækning fandt ikke sted i *níu, tíu* og *sía* og ikke efter v (*véa*).

18. Indskud.

u blev, men først o. 1300, indskudt foran r (svarabhakti) i nom., også i tilfælde som *akr* (*akur*, men dat. *akri*). I norsk indskødes u foran s (*gudus*), dog vist

kun dialektisk. I indskødes — men først sent — foran 18—19 é (ié-jé) og foran e efter h (*hjedan, hjeri*, jfr. Uds. 38).

19. Andre lydændringer af forskellig art og alder.

a. Oprl. ai, der ellers blev ei, blev á foran r (men ikke foran oprl. r; jfr dog *ár-* i *árhjálmr*, af *aira*, hvis forklaringen er rigtig), og h (der assimileres eller forsvinder): *saira*—*sár*, *aiht*—*átt*, *faihar*—*fár* 'malet'. I impf. af verber som *stíga* blev aih (først til æih, så) til é: *staih* (*stæih*)—*sté*.

Lydforbindelsen aiw's udvikling, der er meget omstridt, var (ifg. A. Kock) følgende: i hele det nordiske sprogområde er aiw normalt blevet til jō, når det var tautosyllabisk (jfr. got *spain* overfor nord. *spjó*): *snaiwr*—(*snæwr*)—*snjór*. I urn. forsvandt w foran u, så at f. eks. *aiwu* (pl.) blev *aiu* og dette *æiu*—*ey* (svagt betonet *ei*). Foran andre vokaler blev det stående. Når w hørte til den følgende stavelse (var heterosyllabisk), gik ai over til ā: *waiwa*—*vá(vó)*; dette ā omlydedes f. eks. i *ævin*, *ævi* (īn-st.). I et tidsrum, da man sagde *snæwr*, trængte æ ind i dat. (*snæwē* f. *snāwē*) og derfra — senere — ind i andre former. Mindre sikker er forklaringen af ā i kasus af *snjór* og lign.; Kock mener, at en form som *sneowar* (ved analogi for *snāwar*) er blevet til *sneawar* (—*snjávar*); *já* har så trængt sig ind i andre former.

b. auh blev ó: *flauh*—*fló*.

c. ī blev é, u ó foran h, der assimileredes eller bortfaldt: *riht*—*rét*-, *wih*—*vé*-, *fluht*—*flótt*-, *ðuhtar*—*dóttir*; jfr. 14 a.

d. i, u blev e, o foran r i mindre stærkt betonet stavelse (stilling): *mēr*, *pēr* (jfr. 14 a), *ór*, der så blev *mér*, *pér*, *ór*.

e. i, u blev e, o foran de af nk, mp, nt opståede kk, pp, tt: *drekka* (af *drink*-), *klepp*- (af *klimp*-), *klett*- (af *klint*-), dog således, at u undertiden beholdtes foran u-endelse og derfra kunde trænge ind i andre former,

jfr. *stuttr* (efter *stuttu(m)*, *drukkinn* (efter *drukknu*-). 19—20 i blev é i *lérept* (f. *lín*-) på grund af svag betoning.

f. Sen overgang er y—i i *þykkja*, *fyrir*, *yfir*, *myndi*, *skyldi* på grund af efterfølgende i(j) og svag sætningsbetoning, — æ blev æ på Island i 13 årh., ø—ø (ligeledes), ligesom også ó faldt sammen med á (jfr. Uds. 21). I 14. årh. gik á over til ó efter v (på Island): *vór*- og i enkelte andre tilfælde som *Fáfnir*—*Fófnir* (jfr. Uds. 37).

g. Almindelig og gammel er overgangen e—i foran n + konsonant: *binda* (af *bend*-), *hring*- (af *hreng*-), *fimt*- (af *fenft*-). Det således opståede i kunde så atter blive e ifg. det under e anførte.

20. Mindre stærkt betonedede stavelser og endestavelser.

a. Forkortelse af lang vokal fandt tidlig sted i endelser som -īg- (got. -eig-), af ō i svage impf. som *kallaða* (f. *kallōð*-), subst. som *fullnaðr* (af *fullnōð*-), superl. som *spakastr* (af *spakōst*-); et minde om det oprl. er den her langt ned i tiden bevarede bitone, som metriken viser.

b. ei blev á i sidste stavelse: *Þorlákr*, *Áláfr* (*Oláfr*), jfr. nægt. -at (af *aitt*—*ainata*).

c. Forkortelse fandt sted i sidste, mindre stærkt betonedede led: -vit (af *vétt*-; *alvitr*, *eyvit*), -ritr (af *rétt*-, *lýritr*), -ðir, -vir (af -þér, -vér; *Hamðir*, *Qlvir*), -rekr (af *rik*-; *Alrekr*, *Eirekr* ved siden af *Eiríkr*; i dette ord har -ríkr haft hovedbetoningen, ei — af *aiwu* — mindre stærk betoning), -marr (af *mārr* af *mārir*; *Hróðmarr*).

d. -hōðr blev -uðr: *Storkuðr* (af *Starkhōðr*), *Niðuðr* (af *Nið-hōðr*).

e. I det ældre sprog var endelserne -ing, -ung ret stærkt bibetonede, hvorved i og u holdt sig. Ved fakultativt svækket betoning blev i og u til e og o (allerede i 11. årh.). I de ældste isl. håndskrifter findes denne skrivemåde som regel; senere genindførtes i og u.

f. Ved samme tid skrives overhovedet e og o i endelser, men også her afløses de af i og u i løbet af

13. årh. — I Norge, især i trondhjemske-østnorsk, fæstnede 20—21 der sig et ejendommeligt skifte af e—i og o—u i endelser efter rodvokalen; denne „vokalharmonif“ kan fremstilles således:

efter á(ǫ), e é, o ó, æ æ, æ følger { e dette også
o efter a
— æ, ǫ, i i, u ú, y ý, æi, au, æy — { i
u -- dette også
efter a.

21. a. Urnord. svagt betonedede korte vokaler faldt bort i udlyd og foran udlydende r, s, t: *ðaga—dag, magu—mǫg; ðagar—dagr, ðagas—dags, blindat—blint* (f. *blindt*), dog til noget forskellige tider, a tidligst, u senest (findes endnu i de ældste danske indskrifter med de yngre runer: *sunu*) og tidligere efter lange end korte stavelser i det hele. I tostavede stammer bevarede da den mellemste korte vokal: *mikill* (af *mikilar*). I flerstavede former bortfaldt — foruden den udlydende korte vokal — den anden ubetonede, acc. *gamalana—gamlan*, dat. *gamalomm(u)—gomlum*, jfr. den foran § 16 praktisk formulerede regel.

Hvor korte vokaler findes bevarede i udlyd er det fordi de enten oprl. var lange (jfr. b) eller fordi der har fulgt en eller flere konsonanter efter: *daga* (af *ðaganz*), *bera* (3. pers. pl., af *beranþ*).

b. En oprindelig lang vokal i udlyd eller foran udlydende r, s, t er bevaret, men ændret eller forkortet: *átta* (af *ahtō*), *fáða* (af *faihiðō*), *ðagar* (af *ðagōr*), *gamlir* (af *gamalōr*), *teldir* (2. pers. sg.; af *taliðēr*). I indlyd bortfaldt ē og ī (vist efter at de først var bleven forkortede) i præf. af ē-verber: *hafða* (af *habēðō*) og i gen. af ini-st.: *lausnar* (af *lausinōr*).

c. Urnord. unasalere *ō* blev i udlyd forkortet og gik over til u, ellers til a; det samme var tilfældet foran m, n (nn?) som i *berōmk—berumk*.

Urnord. ē og ā(æ) blev i udlyd e(i) som i dat. *fiski* (af *fiskē*), *hani* (af *hanā* el. *hanæ*).

II. KONSONANTER.

22. Urnordiske forhold.

22—23

I ældre urnordisk tid fandtes (jfr. § 4) vistnok kun stemte spiranter: b, ð, g (ikke de stemte eksplosiver), der dog vistnok i indlyd i visse tilfælde var bleven stemte eksplosiver.

a. I udækket udlyd var ð, g gået over til t, k i stærkt betonedede ord i förurnord. tid: *band* (præt.) — *bant* (senere assimileret til *batt*), *sprang—sprank* (senere *sprakk*). g blev umiddelbart efter rodvokalen h, der så bortfaldt (foranstående vokal forlængedes, § 14 b): *frag—frah* (*frá*), *brag—brah* (*brá*). Derimod blev f. eks. urn. *banda* (subst.) *band*.

b. j fandtes i urn. i forlyd: *jāra*; det forsvandt i slutningen af tidsrummet, undt. vistnok i *já* (got. *jah*). Hvor j ellers findes i historisk tid, er det opstået ved sammentrækning (*e-ōk—jók*) eller ved brydning; eller det findes i unge låneord (*jungr*).

c. Urn. jj blev ggj (got. ddj) mellem vokaler: *tveggja, þriggja, veggj* (af *twäjjē, þrijjē, wäjjū*).

d. Urn. v(w) bortfaldt i senurn. tid i forlyd foran u (o), y, r (*vreidr*), l (*vlíta*). Kun enkelte rester findes i historisk tid af v foran r (*vrōngum* Bragi, *vrungu* Egill), især i faste stavrimede vendinger (*vreidr* : *vega*, Eddadigte).

e. Urn. ww gik mellem vokaler over til ggw (= got.): *tryggj* (got. *triggws*, jfr. oht. *triwvi*).

f. Det af z (stemt s) opslæede r holdt sig i hele den urn. tid og i østnord. langt ned i historisk tid. I norsk-isl. faldt lyden sammen med r allerede i 9. årh.

23. Lydforskydning. Verners lov.

Rask og Grimm påviste, at der i germansk-nordiske sprog med hensyn til en række konsonanter var sket en systematisk ændring i artikulationen. Det er den såkaldte lydfremskydning, der består i, at:

ide. p, t, k (ph, th, kh) blev f, þ, h,
 — b, d, g — p, t, k,
 — bh, dh, gh — b, ð, g (senere b, d, g)

Ekss. *pater—fadir; tu—þú; caper—hafir;*
 — *sebum—sápa; dens—tönn; genus—kyn,*
 — *fero—ber; gr. θύρα—dyrr; hostis—gestr.*

Man fandt straks undtagelser fra reglen i forbindelsen sk, sp, st (*piscis—fiskr, spic—spá* f. *spah-, hostis—gestr*), ligeledes i forbindelsen ft (t uforandret, got. *hliftus*, gr. *κλεπτ-*), ht (*ahtau* isl. *átta* ved assim., gr. *ὄκτώ*). Men også andre brud på reglen opdagedes, f. eks. at der til lat. *frater, pater* i got. svarede *broþar*, med þ, men *fadar*, med d. I nord. er dette tilsløret, idet þ i indlyd blev ð (*bróðir, fadir*). Derimod iagtoges her en anden mærkelig afvigelse i former som *slá* (f. *slaha-*)—*sló*, *slógum—sleginn* (de sidste med g). Efter at forskellige forklaringer var forsøgte, lykkedes det K. Verner i den berømte afhandling: Eine ausnahme der ersten lautverschiebung (1876) at give den rette forklaring. Ved hjælp af ældgamle betoningsforhold vises det her, at t blev þ og — videre — ð, p blev f og — videre — b, k blev h og — videre — g, når hovedtonen i ide. hvilede på den følgende stavelse, sml. got. *broþar* (med þ) med gr. *φράτος*, men got. *fadar* (med d) med gr. *πατήρ*. Samme regel gælder for s, der over z blev r(r): *kjósa—kaus, kurum, kórinn*. Ved samme foreteelse forklares også indbyrdes afvigelser mellem beslægtede ord som *elli* (af *elþi*) overfor *aldr*, *finna* (af *finþ-*) overfor *fundr, tōnn* (af *tanþ-*) overfor *tindr, hór* (adj. = *hár*) overfor *haugr* osv.

24. Forlængelse (fordobling).

a. g forlængedes efter kort vokal foran j: *leggja, hyggja; leggr, veggr, egg* (fem.), k undertiden foran w: *rökk* (af *rekw-*, got. *riqis*). Mange analogiundtagelser herfra.

b. Umiddelbart efter lang rodvokal, ved analogi fra de mange neutra, hvor der fandtes lang konsonant (som

blátt, frítt osv.) forlængedes t: *grátt, blátt*. I ord som 24—26 *bjótt, hjótt* (2. pers.) hidrører tt fra tþ (assimilation, *bjót-þu—bjótðu—bjóttu—bjótt*). r forlængedes dialektisk eller fakultativt i ord som *grár, blár—grárr, blárr*, og i lighed dermed s i gen. *gráss, bláss, hirðiss, búss. meirr* og *nærr* er snarest analogiformer. I *grárra(r), grárrí, smærri* forlængedes konsonanten efter lang vokal og foran en ubetonet, ligesom i ord som *sékka, þréttian, tuttugu*. I *þann* (got. *þana*) er n forlænget vistnok analogisk efter *hann*.

c. l og n forlængedes — i det mindste i 13. årh. — foran dentaler (d, t): *hallda, hennda, hellt, annt*.

25. Forkortelse.

a. Forkortelse fandt hyppig sted, især hvor 3 konsonanter stødte sammen, hvoraf de 2 første eller sidste var de samme: *kipði, slókði, ketlingr, drótni, sendi* (f. *senddi*), *akr* (f. *akrr*), *blint* (f. *blintt*). Denne forkortelse har måske engang været almengyldig, og den har i mange tilfælde — foruden i de 3 sidstnævnte, hvor den er fast —, holdt sig, f. eks. i forbindelsen tr af ttr: *hlátr, døtr, nætr, vetr*, men på grund af systemtvang er den hyppigst ophævet. Der skrives ofte *rétr*, men hyppigst *rétrr*; forf. til den 1. grt. afhdl. har sagt *sekk* 'sæk', der modsættes *sekr* 'skyldig'.

b. I 14. årh. forkortes lang konsonant efter lang vokal, samt i afledningsendelser, således *skín, ís, stór, Agnar, annar* osv. (derimod samtidig *herr, gyss* osv., hvor konsonanten langt senere også forkortedes, jfr. Uds. 56).

c. Det samme var i flere tilfælde sket i meget gammel tid i afledningsendelser og mindre stærkt betonedede ord og stavelser: *heidit, kallat, eyvit, fram, um, eða* (f. *eðða*, got. *aipþau*), senere i *várkun, miskun, Auðun, Hákun, Halfdan, þikja*.

26. Indskud.

a. Ældgammelt (og fællesgermansk) var indskud af t mellem s og r som i *straumr* jfr. det langt yngre

indskud af t i *Ástriðr* (f. *Ás-ríðr* af *Ásfríðr*), *hústrú* (f. 26–27 *hús-rú*, af *húsfrú*).

I nærheden af tandlyd udvikler der sig let et t, der finder sit udtryk i skrivemåder som f. eks. *stnúa*, *raustn*. Hyppigst sker dette mellem ll, nn og endelsen s: *allz* (= *alts*), *mannz* (= *mants*). Dog viser skjaldekvad fra 9.–10. årh., at udtalen hovedsagelig da var rodkonsonanten + s (uden t-lyd).

b. Sporadisk indskydes p mellem m og t: *sampt*, *sumpt*, b mellem m og r: *hambri*, *sumbri*, jfr. *timbr* i meget gammel tid, s i enkelte tilfælde (i enkelte håndskrifter) mellem p(f) og t: *krafstr*, *ofst*, samt mellem t og t i impf. af verber som *skjöta*: *skauzt* (o: *skautst* f. *skautt*).

27. Bortfald.

a. Allerede i urn. tid er dentaler bortfaldne i ubetonet stavelse (*beri* f. *berip*), derimod ikke efter kort betonet vokal: *þat*, *hvat*. n er i udlyd — når en vokal umiddelbart efter var forsvunden — bortfaldet efter lang vokal: *augu* (af *augōna*), men bevaret efter kort: *innan* (af *innana*), *gōðan* (af *gōðana*; A. Kock).

b. Konsonanter er i flere tilfælde bortfaldne og foranstående vokal da forlænget, se § 14 b.

c. I historisk tid bortfalder forstavelsen g (*ga-*, jfr. § 16) i det hele, men bevares i enkelte tilfælde helt ned til o. 1300: *glíkr*, *gnógr*, og lige til nutiden i *granni*, *grend*, *gnægð*.

d. þ er bortfaldet i forlyd i *at* (af *þat*, der vistnok en gang findes, i *Haustlǫng*) og *an* (af *þan*; yngre *en*).

e. h bortfaldt i Norge foran r, l, n allerede ved 1100; dette skete aldrig i isl., undt. ganske enkelte gange ved efterligning (*veint* i et digt, jfr. *Krákumál*). h bortfaldt i forbindelsen hs altid mellem vokal og konsonant (k, t, n, m, w): *vaskr*, *lǫstr*, *þistill*, *nýsta*, *njósn*, *brosma*, *mýsa* (af *míhswō*; J. Sverdrup); fremdeles efter r: *øróf*, k: *líkamr*, g: *Sigvatr* (hvor det senere kunde genindføres), — samt i meget gammel tid mellem vokaler: *sláa* (f. *slahan*) og efter l: *selr* (af *selhar*) og r: *merr*

(af *marhiō*), i bægge disse tilfælde uden erstatningsforlængelse; det samme skete i lydforbindelsen hw efter vokal + l, r [*smelhwia*—*smelve*(?)], *arhwör*—*arwör*—*örvar*. I forbindelsen hw bortfaldt iøvrigt først w og senere h med erstatningsforlængelse: *hvehwla*—*hvehla*—*hvél*, *lihvan*—*lihan*—*léa* (*ljá*), *sehvan*—*sehan*—*séa* (*sjá*); intervokalsk hw holdt sig længere efter kort vokal end efter en lang og efter den fælles nordiske synkope overgår ehw til iō foran konsonant og i slutningslyd: *ehvar*—*ehvr*—*evr*—*jör* (A. Kock, jfr. E. Olson).

f. Bilabialt b bortfaldt i gammel tid mellem vokal og u: *habuk-*, *hawk-*, *nebul-* *njól-*; jfr. § 17.

g. j bortfaldt efter lang rodstavelse foran a og u: *dæma*, *dæmun*, undt. efter k, g, *rikjan* (hvor det senere analogisk kunde bortfalde), samt foran i: *dæmi* (konj.), *vili*, — v foran r og l (§ 22 d), o, u, y samt umiddelbart foran alle u-ender, foran r og s i nom. og gen. og i udlyd: *songr*, *songs*, *song*, og endelig efter u + gg: *skuggi* (af *skuggv-*), *hnugginn*.

h. ð faldt bort foran r: *hvórum* (af *hvaðarr*, der blev *hvárr*), *nórcænn* (f. *nordrænn*), samt foran n i *Heinir*, (f. *Heiðnir*) og i *Hróð-* som forled: *Hróðjartr*, *Hrærekr*, *Hrólfr* (af *Hróðwolf-*).

i. g (spirantisk) faldt bort foran t i *mart*, samt i *gísl*, *geirr* som efterled: *Aðísl*, *Hróarr* (f. *Hróðgeirr*). Navne med *gísl* og *geirr*: *Þorgísl*, *Þorgeirr* er nydannelser.

k. Endelse-r faldt bort i medialendelser foran sk: *bersk* (f. *berrsk*), i *vin* og *son* (her først i enklitisk stilling, jfr. *annan*, *annat*, *nøkkut* f. *-arn*, *-art*, *-urt*), — l i *mikit*, *lítit*, — f foran r i sidste led af navne: *Sigroðr*, *Sigríðr* (f. *-frøðr*, *-fríðr*); — g i *-hugð*, der blev *-úð* (*illúð*), — m i dat. pl. foran artiklen: *hestunum* (f. *hestun-num*, etslags dissimilation).

l. Når 3 konsonanter, der var vanskelige at udtale samlet, stødte sammen, udstødes let en af dem (jfr. e, g, k) og da den mellemste: *vats* (f. *vatns*), *morni-*, *apn-* (af *aptann*), *drams* (f. *dramps*), *stirna* (af *stirðn-*), *fedgar*

(f. *fedrgar*), *æxta* (f. *æxltā*), *sýsta* (f. *sýslta*), jfr. sammen- 27—28
sætninger som *annes* (f. *and-*), *hallkvæmr* (f. *hald-*) og
lign., samt nom. som *Loptki*, *úlfgi*, *mangi*.

28. Assimilation.

Assimilation består i at en konsonant bliver ens
med en umiddelbart foregående eller følgende (fuld-
stændig assimilation) eller i lyd nærmer sig til denne
(ufuldstændig assimilation). Den kaldes derefter fremad-
virkende eller bagudvirkende.

a. Fremadvirkende assimilation fandtes allerede i
urgerm. især foran betonedede stavelser: *bn* (el. *bn*) $\bar{_}$ blev
bb (pp): *toppr* (af *tubn* $\bar{_}$), *ðn* (el. *dn*) — *dd* (tt): *hotttr* (af
hadn $\bar{_}$), *gn* (el. *gn*) — *gg* (kk): *lokkr* (af *lugn* $\bar{_}$); *ln* blev *ll*
full (af *fuln*, *fln*), nu blev *nn*: *rinna* (af *rinu*-), yngre
er: *lp*—*ll*: *goll* (af *gulþ*-), *holtr* (af *hulþ*-), *cllre* (af *alpiz*-);
np—*nn*: *sinna* (af *sinþ*-), *annar*- (af *anþar*-). Fremdeles
assimileredes *r* med foregående *l*, *n*, *s*, *r* til *ll*, *nn*, *ss*,
rr efter lang vokal, *sr*, *rr* og (fakultativt) *lr* også efter
kort: *stóll*, *hreinn*, *íss*, *gyss*, *less*; *marr*, *kell* (verb.).
Det samme sker i alle afledningsendelser: *gamall*, *heid-*
inn osv. *mr* blev *mm* i *framm* (af *framiz*) og i alle
pluraldativer (-*m* af *mr* f. *mis*; *mr* er kun bevaret i
tvainr, *þrimr*). I impf. blev *tð* *tt*: *hvatta* og lign., *dð*—
dd (der forkortedes efter konsonant): *venda*.

b. Bagudvirkende. *ht* blev *tt* i hovedbetonedede stav-
elser, når ikke konsonant fulgte, men *t* i relativt ube-
tonede, samt i hovedbetonedede stavelser foran konsonant
(A. Kock): *dóttir* (f. *ðoht-*), *nátt* (f. *naht*), *átta* (f. *ah-*),
men *dætr*. *rl*(*zl*) — *ll*: *hrolla* (af *hruzl-*). *rd* — *dd*: *rodd*
(af *razd-*), *oddr* (af *uzd-*). — *rn* — *nn*: *rann* (af *razn-*).
ðt—*tt*: *gótt*, *kallat* (f. *-att*).

dl(*ddt*)—*tt*: *statt* (af *staddr*), *hrótt* (af *hræddr*).

nt—*tt*: *votttr* (af *vantu-*), *vatt* (af *vinda*), *vetr* (f.
vintr). Assimilationen udebliver, når *nt* kommer til at
støde sammen ved synkope af en mellemliggende vokal:
blint (f. *blindat*), *vant* (f. *vanat*); undt. herfra er: *mitt*,
þitt, *sitt*, *hitt*, hvor assimilationen vistnok forårsagedes

af ordenes ubetonede stilling, samt *satt* (uforklaret; 28—29
måske analogi efter ord som *góðr*: *saðr*—*satt* jfr. *góðr*
—*gott*, *gláðr*—*glatt*).

pt-*tt*: *skott*, *tótt* (ret sjældent og sent).

nk-*kk*: *drekka*, *bekkr*, *gekk* (af *gink* f. *ging*), men
hønk, *hanki*, *krankr*, der er låneord.

tk-*kk*: *ekki* (af *et-ki* f. *eitt-gi*), *hlykk* (af *hlytk*); denne
overgang er dog ikke almindelig; der findes i den ældste
litteratur *etki*, jfr. *almátkan* og lign. ved siden af
almákk. I enkelte tilfælde kan *t* være genindført fra
andre former.

ggk-*kk*: *likk* (af *ligg'k*), *hykk* (af *hygg'k*).

pk-*kk*: *skakker* (f. *skapker*); sjældent.

mp-*pp*: *kapp*, *sveppr*, *krappr*.

Ret unge er følgende assimilationer:

ðd-*dd*: *Goddalir*, *guddómr*; her blev *ð* genindsat.

ðl-*ll*: *frilla*, *silla*, *Hrolleifr*; langt ældre er *stallr*
(af *stadl*-).

rl-*ll*: *kall*, *jall*, *Folleifr*; *valla* allerede i Stockh. hom.

nl-*ll*: *mullaug* (af *mun(d)laug*); sjældent.

rn-*nn*: *honn* (af *horn*), 14. årh.

rs-*ss*: *foss*, *bessi*, *vess* (af *versus*).

ts-*ss*: *blessun*, *Gissurr*, *góss* (af *góts* egl. gen. af *gótt*).

mb-*bb* (fakultativt): *klubba*.

fb-*bb*: *abragð*, *abbendi*, *obboð*.

c. Ufuldstændig assimilation findes f. eks. af *n* til
m foran *f*: *fimm* (af *fimf*- f. *fenf*-), af *b*(*f*) til *m* foran *n*:
jamn- (f. *jafn* af *ebn*-; omvendt gik *mn* over til *bn*(*fn*)
i *safna* (f. *samna*), *nafn* (f. *namn*); *m* gik over til *n*
foran *g* (*hverjung*i, *málung*i).

29. Andre ændringer.

a. Stemt konsonant blev i almindelighed ustemt
foran en ustemt konsonant, hvilket ofte udtrykkes i
skrift, således *lakt* (f. *lagt*), *rankt* (f. *rangt*), *ljúpt* (f. *ljúft*),
blípka (f. *blíðka*), *dax* (o: *daks*, f. *dags*), *ljúps* (f. *ljúfs*).
Men her gjorde systemtvangen sig let gældende, så at
der ialfald skreves og sikkert også allerede i 13. årh.

udtaltes gt, ft osv. Foran endelsen -s, -t findes stemt 29 lyd i de ældste digte. I flere tilfælde er den ustemte konsonant dog endnu bevaret (f. eks. i *blípka*). Altid blev g til k efter t: *etki* (f. *eitt-gi*), *hvatki*, ðs blev ts (tautosyllabisk), skrevet z (tz osv.): *góz*; senere gjorde systemtvangen sig også i dette tilfælde gældende.

b. nnr(nnr) blev hyppig ðr, altid i former af *annarr* (*aðrir*, *qðrum*) og i *iðr* (af *innr-*), jfr. *iðri*, *suðr*, *fiðr*, *guðr*, *maðr*, *meðr*, *breðr*, *bruðr*, *uðr* ved siden af *innri* osv. Forholdet er ikke helt klart; sikkert var det nur (og ikke nnr), der således ændredes, men r gik i Norge-Island tidligere end andre steder over til r (§ 22 f.); r (af R) i nom.-endelser og 3. pers. sg. kan også bero på analogisk genindførelse.

c. ðð (opr. eller af -ðið-) blev dd: *blædda*, *gladda* (af *blōðiðō*, *glāðiðō*); når det heder *virða* (præt. af *virða*), er dette en nydannelse for ældre *virða*. —ðp blev tt (*að þú —attú*).

ð blev d, men ikke i alle tilfælde samtidig, i præt. og fem. subst. på -ð, (undt. efter g, r, rf; *lagða*, *hrærða*, *erfða*; *lægð*, *stærð*, *erfð*): *fylgða*, *lengða*, *dæmða*, *talda*; *hvíld*, jfr. *Haldór*, *Steindórr* (hvor ð — af þ — er blevet d). Ældst er denne overgang efter l og n i lang stavelse (*fælda*, *leynda*).

ð blev t i præt. og fem. subst. efter s, t, p, k — også her til forskellige tider, sidst efter p og k: *reista*, *hrista* (f. *hrist-ta*), *kipta*, *hrakta*, samt efter ll, nn (af lp, np) og l, n, hvor disse var bleven ustemte på grund af en bortfalden, ustemt konsonant (h, þ): *hylta* (af *hulþ-*), *nenta* (af *nanþ-*), *rænta* (af *rahn-*), *stæltta* (af *stahl-*), *mæltta* (af *maþl-*), *vélta* (af *vehl-*). Lignende overgang fandtes i yngre tidsrum også i andre tilfælde (*vænti*).

d. s blev r ved analogi og svækket sætningsbetoning i verb. *vesa*, *vas* efter de regelmæssige R(r)-former (*vórum*), samt i det relat. pron. *es* (*er*).

e. r(R) blev ð ved dissimilation i *fræðar*, *hrøðask* og

(ældst) i *yðr* (f. *irwiR*). Omvendt kunde ð blive r (i 29—31 norsk): *gurs* (f. *guðs*, skr. *guðrs*).

f. k blev h foran n i ret sen tid (14. årh): *knútr*—*hnútr*, *knífr*—*hnífr*.

g. Ombytning kunde finde sted i forskellige tilfælde og til forskellige tider: fl-lf i *innylfi* (f. *yfli*), —sl-ls: *Gíls* (f. *Gísl*), jfr. dobbelformer som *argr:ragr*, *Gríkir*—*Gírkir*, *brot(t)*—*bort* (*burt*).

Urord. er vel ðl-lð(ld): *sáld* (f. *saihaðl-*), *bíldr* (f. *bípla-*), *skáld* (f. *skavaðl-*), *fífrildi* (senisl. *fiðrildi* ved dissimilation) f. *fífldri*.

30. I ubetonede ord og stavelser svækkedes k og t — i løbet af 13. årh. — til g, ð: *mjógg*, *og*, *eg*, *míg*, *þig* *sig*; *að*, *það*, *lítið*, jfr. *búð* (f. *búit*), der bruges adverbialt i bet. 'måske'. Det samme var sket meget tidligere i visse tilfælde som *kalliga* (f. *kalla-ek-a*), i endelsen *-líkr* der blev *-ligr* (*-legr*) og *-líka* (adv. endelse), der blev *-liga* (*-lega*).

C. FORMLÆRE.

I. SUBSTANTIVER.

31. Substantiverne inddeles med hensyn til deres bøjning efter de stammeudlydende vokaler og konsonanter. Derefter falder de i vokalstammer og konsonantstammer.

Vokalstammerne er igen a-stammer, maskuliner og neutrer, med underafdelingerne: wa-, ja- og ia-stammer, —ō-stammer, femininer, med underafdelingerne: wō-, jō- og iō-stammer, -i-stammer, maskuliner, femininer, -u-stammer, maskuliner, ét femininum og ét neutrum.

Konsonantstammerne er an-stammer, maskuliner og neutrer, med underafdelingerne wan- og jan-stammer, -ōn-stammer, femininer, med underafdelingen wōn- og jōn-stammer; an- og ōn-stammer er udvidelser af a- og ō-stammer, -īn-stammer, femininer, nd-stammer,

maskuliner, r-stammer, maskuliner og femininer, 31—32
-rod-stammer, maskuliner og femininer.

I almindelighed kaldes an-, ðn- og ïn-stammer
svage, alle andre stærke.

A-stammer.

1. Maskuliner (jfr. § 5 a).

32. nom. sg. dómr	nom. pl. dómar
acc. — dóm	acc. — dóma
dat. — dómi	dat. — dómum
gen. — dóms	gen. — dóma.

a. Da dat.-endelsen -i er opstået af ē (e; § 5 a),
bevirker den ingen omlyd. Kun i *degi* (af *dagr*) findes
en sådan foran -gi (§ 10). u i dat. pl. (af o § 6) be-
virker omlyd af a i roden: *dógum* (af *dagr*).

b. Dat.-endelsen -i kan fakultativt falde bort som i
draugr, hleifr, húfr, altid i *hverr, refr, selr*, samt ofte
i sammensatte ord som *meinpjófr*; derfra er bortfaldet
ofte trængt ind i simplex (jfr. i). Især i mandsnavne
falder i tidlig bort: *Hrapp, Dag, Kol*, samt i *Pórr*
(måske her først i sammensætn. *Oku-, Ving-*). I ord på
-*ingr, -ungr* falder i sjælden bort og da ret sent. I
nogle ord på -*inn* kan i også bortfalde: *Regin*, men
Hedni, Práni, samt undtagelsesvis i ord på -*urr*: *jöfur,*
tíur.

c. I mange tilfælde er -ar og -a i nom.-acc. pl.
gået over til -ir, -i (i-st.): *dalr, hvalr, selr, vegr*. Enkelte
er (fakultativt) gået over til u-st. i acc. pl. (*vegr*).

d. Gen. sg. får ofte end. -ar. Hvis der er tale om
oprl. a-st., foreligger der en overgang til i- eller u-st.,
men i flere (de fleste?) tilfælde drejer det sig om ord,
der oprl. er i- el. u- st., således mandsnavne som
Pórðr (f. *Pór(f)røðr*), *Sigurðr* (af -*vørðr*), alle på -*mundr*
(jfr. dat. *Kunimudiu* Tjörkö). Når disse navne bruges
i pl., får de end. -ar. Nogle ord har både -s og -ar i
gen.: *hróðr, róðr, teigr*.

e. I nom. sg. assimileres r(r) med foranstående l,

n, r, s efter en konsonant og bortfalder: *afl, botn, akr*, 32—33
purs, lax (x=ks). dog ikke efter ll: *stallr, pallr*. Det
samme sker i enstavelsesord efter lang vokal i roden
og i alle afledningsendelser, (jfr. § 28 a). I 14. årh.
bortfalder endelsen efter r: *stór, annar* (jfr. Uds. 56).

f. *guð* som mask. er uden end. i nom., ligeledes
fremmedord som *byskup, sátan*, mandsnavne som *Bene-
dikt, Simon, Magnús*. Nogle, som *sátan*, får heller
ingen dat.-end.

g. Tostavelsesord sammentrækkes efter § 16, jfr.
de dér anførte undtagelser.

h. Hvor rodvokalen i tostavelsesord er a eller u,
optræder denne i de sammentrukne former: *kalli* (af
ketill), *Agli* (af *Egill*), *lukli* (af *lykill*); omlyden kan ana-
logisk trænge ind i disse former i senere tider (*Egli,*
lykli; dog ikke i *ketill*).

i. I enstavelsesord, hvor stammen ender på vokal,
bortfalder dat.-end. i reglen, samt vokalen i dat. pl.-
endelsen (*mó, món*); *skór* hedder i pl. *skúar—skúa—
skóm* (yngre: *skór, skó*).

k. Om mandsnavne på -*vér* se ia-st.

33. wa-stammer.

söngr	söngvar
söng	söngva
söngvi	söngum
söngs	söngva.

v, der allevegne omlyder a i roden, bortfalder foran kon-
sonanter og v, samt i udlyd (§ 27 g). Når dat. end. -i
bortfaldt, faldt også v bort, men det kunde også ud-
stødes: *Sigtryggi*.

Sær, snær eller *sjór, snjór* (eller *sjár, snjár*) hedder
i dat. *sævi* el. *sæ, snævi* el. *snæ*, osv. (jfr. § 19 a).

Om -*pér*, af *þevar*, se ved ia-st.

Hjör 'sværd' er oprl. u-st. (run. *heru-*); deraf gen.
hjarar, men i øvrigt er det blevet en ren wa-st., dat.
hjørvi (el. *hjør*), gen. *hjörs*, pl. *hjørvar* osv. — *Tjör* hedder
i dat. *tívi* (el. *Tj*), pl. *tívar* (§ 12 a).

34. ja-stammer:

34—35

Her må skælnes mellem ord med kort og lang rodstavelse.

a. niðr	niðjar
nið	niðja
nið	niðjum
niðs el. niðjar	niðja.

Her findes i-oml. helt igennem.

Dat. sg.-end. -i er i reglen bortfalden; der findes dog *heri*, *bedi*. Gen. sg. kan også få end. -ar (fra -i el. u-st.). I nogle ord findes udelukkende -s: *dýnr*, i andre kun -ar: *byrr*. I flere tilfælde er der da tale om oprl. u-st. Nom.-acc. pl. end. -ar og -a er i reglen gået over til -ir, -i, som i *byrr*, *rifr*, *vefr*, *bedr* (*bedja* findes éngang); jfr. *Ryggjar*.

b. bekk	bekkir
bekk	bekki
bekk	bekkjum
bekks el. bekkjar	bekkja.

I enkelte ord findes dat. end. -i: *drengr*, *serkr*, *dvergr*. I gen. sg. findes i nogle ord kun -s: *drengr*, *Freyr*, i andre kun -ar: *belgr*, *hrygg*. I nom. pl. findes enkelte eksempler på det oprl. -ar (jfr. dansk run. *drængjar*) som *Girkjar* el. *Grikkjar* (sg. *Grikr*). *Flekk* og *sekk* hedder i reglen *flekkar*, *sekkar*.

35. ia-stammer (jfr. § 5 c).

visir	visar
visi	vísa
visi	vísun
visis	vísa.

Nom. beror på en grundform på -ijar: *hirðijar* blev *hirðir* (got. *hairdeis*), og så *hirðir*.

a. Således böjes en mængde ord for største delen med lang rodstavelse, deriblandt alle af langstavede ja-verber dannede nomina agentis: *byggvir*, *rennir*, *stökkvir*, *fleygir* osv. Kortstavede er ord som *Ymir*,

Hymir, deres grundform antages (Sievers) at have været *35—36 umijar* (—*umir*—*Ymir*) osv.

b. Foran i-, a- og u-ender borfaldt i (blev ikke j, der kunde bibeholdes) undt. efter k, g.

c. Den forventede omlyd — som i *hirðir* (af *herði*) — udebliver ikke sjældent, f. eks. i *Glásir*, *Kvasir*, *Gusir*, *Fáfnir*. Formodenlig foreligger der da ikke oprl. ia-st., men aja-st., grundform altså f. eks. *Glasai-ar*, der blev *Glásēr*—*Glaser(ir)* (Sievers). *Þórir* er kun tilsyneladende ia-st., ti det er sammentrukket for *Þór-geirr*, hvilket forklarer manglen på omlyd.

I oprl. tostavede stammer med a i rodstavelsen og u i den anden, synkoperedes dette og a omlydes, *lögðir* (f. *laguð*).

d. *Þér* (af *þewar*, wa-st.) findes som sidste led i en del ord. På grund af svag betoning gik det over til *-ðir* (§ 20 c), og dette behandledes da ganske som ia-st.: *Hamðir*, *Sigðir*, *Egðir*. Det samme gælder *-vér* (af *vīha*): *Qlvir*.

e. *endir* böjes som an-st. i acc.-dat.-gen. sg. (*enda*). *eyrir* hedder i pl. *aurar*, *aura* osv.

f. Herhen hører oprl. ord på *-arir* (got. *-areis*), men de er alle gåede over til an-st. Kun nogle få rester af det oprl. findes: *valderir* (omlyd i 2. stavelse på grund af i af i), *mútarir*, *vartarir* (disse 2 kun i gen. sg. *-is*). Herved forklares omlyden i flere tilfælde i de ældre håndskrifter: *skaperi*, *dómeri* osv.

36. 2. Neutrer.

a-stammer (jfr. § 5 b. 6).

nom.-acc. horn	horn
horni	hornum
horns	horna

a. a-omlyd findes helt igennem, også i dat. sg. (f. *hurnē*) og pl. (f. *hurnum*). Når der dog undertiden findes afvekslende o og u (*goð*: *guð*, *goll*: *gull*), er det på grund af udjævning mellem former som *golpa* og *gulþē*.

b. U-omlyd findes, hvor a er i st., i nom. acc. dat. 36–37 pl. (*lǫnd, lǫndum*). I tostavede ord går et a i den sidste del over til u: *sumur* (f. *sumaru*). Dat. sg.-end. falder aldrig bort; *góts* (*góz*) er oprl. gen. sg. af *gótt*, men kan få dat.-end. (*miklu gótsi* f. *miklu góts*). *hjón* er oprl. pl. (sg. *híva-*, der skulde blive *hý*), men blev senere sg.

c. Sammentrækning af tostavellesst. finder også her sted (*óðal—óðli, gaman—gamni*), undt. i *likan* og i ord på -að: *herað, forað, válað*. Hvor a i ord på -in er i roden, træder det frem i de sammentrukne former: *megin*, dat. *magni*, dat. pl. *mognum*, gen. pl. *magna*, men der kan finde gensidig udjævning sted, nom. sg. *magn*, pl. *mogn*. Således også *regin—rogn*; e kan også trænge ind i de sammentrukne former: *megni*.

I enstavelsesord, hvor st. ender på á, ú, falder endelsevokalen u bort (§ 16): *strám, búm*, undt. i *vé* (*véum*).

d. *Kné* og *tré* er oprl. wa-st., men v er tidlig helt bortfaldet, og ordene böjes som a-st. (*knéum* måtte blive *knjóum*, *knéa—knjá*, efter dette blev *knjóum* omdannet til *knjáum*, ligeså med *tré*, jfr. § 17). Om *fé* se u-st., § 45, 3.

e. I enkelte sammensætninger findes anomal gen. på -ar (*lúnar-dróttinn, bragðar-lax, -vöð, hórundar-hungr*).

f. Når pl. af herhenhørende ord bruges som stednavne, får ordet endelsen -ar og bliver dels hankön, dels hunkön (*Eiðar, Holtar, Nesjar, Túnar, Fljótar* osv.).

37. wa-stammer:

bql	bql
bolvi	bqlum
bqls	bqlva.

På grund af de mange former uden v kan v falde bort i dat. sg.; sål. i *bql, hræ, kjöt, smjör*; *hræ* kan blive ja-st.

38. ja-stammer:

sker	sker
skeri	skerjum
skers	skerja.

Hertil hører *níð, kíð, net* osv.; *hey* kan også böjes som wa-st.

39. ia-stammer:

klæði	klæði
klæði	klæðum
klæðis	klæða.

Her falder i bort foran i, a og u, undt. når k, g går foran (*ríkja, engjum*). I enkelte tilfælde findes gen. på -na (fra an-st.; *fylkna*). *Læti* (pl.) hedder i dat. gen.: *lótum, láta* (som af *lát*). *Heimi* findes kun i sammensætningerne *heimiskviðr, heimisgarðar*.

Ö-stammer.

40. Femininer (jfr. § 5 d):

nom.-acc. rún	rúnar
rún, rúnu	rúnnum
rúnar	rúna.

a. Stammeudlydende u (o; runō) faldt bort, men virkede omlyd af a i roden (*för, sök*).

b. Om acc. sg. se § 6.

c. Dat. sg.-endelsen, der antages at være en gammel instrumentalis-endelse ā, der blev ō og tilsidst u, findes forholdsvis sjælden. især i kvindenavne og i ord på -ing, -ung; herfra har det trængt sig ind i acc. (*Ósku, Ingibjörgu, kerlingu* og oftere i det yngre sprog). Der kan dog også her foreligge analogi efter ōn-st. (A. Kock).

d. I *laugur*-(*dagr*) f. *laugar* hidrører u fra *föstu*-og *sunnu*-(*dagr*), jfr. *mánudagr* (yngre).

e. For -ar i nom. acc. pl. findes ofte -ir (fra i-st.), især i ord med kort rodvokal (*farir*). Beslægtede sprog viser, at flere ord, hvor der kun findes -ir, er oprl. ō-st., som *grund, stong*. Af *rönd* findes (i rim) en enkelt gang *randar* (Egill).

I flere ord findes denne overgang aldrig (f. eks. 40-43 *laug, kleif, kví, hlið, nól*) og aldrig i ord på *-ing, -ung, -ul, -ur*.

f. Hvor roden ender på á, falder endelsens a, u bort (*ár, ám*; der findes i norsk også *áir*).

g. Det oprl. *óln, alnar* er gået over til *óln, álmar*, pl. *álnar* og *álnir* (oprl. skulde ordet hedde: *elin* (jfr. got. *aleina*)—*alnar*; (*alin* er en yngre form).

h. I tostavellesord på *-ul, -ur* finder den sædvanlige sammentrækning sted (*Gqndul, Gqndlar*). De har aldrig -u i dat.

i. I *Hqrn* og *Mqrn* findes omlyden helt igennem, men det er næppe oprindeligt.

j. Enkelte ord som *Hrist* kan få -i i acc.-dat. sg. (iö-st.).

41. wō-stammer:

stǫð	stǫðvar
stǫð	stǫðum
stǫðvar	stǫðva.

U-omlyd helt igennem. Overgang til i-st. er her meget sjælden og meget sen: *dogg—daggir* (mellemform *doggir* findes i norsk).

42. jō-stammer:

ben	benjar
ben	benjum
benjar	benja.

I-omlyd helt igennem. I dat. findes oftere -u: *helju, eggju, eyju; Signýju, Fjörgynju*. Herhen hører oprl. *mær* og *þír* (f. *maurir* og *þivir* af *þevir* med r lånt fra iö-st.), gen. *meyjar, þýjar* (f. *maujör, þivjör*).

43. iö-stammer:

reyðr	reyðar
reyði	
reyði	reyðum
reyðar	reyða.

a. Nom.-mærket r er her uoprindeligt, idet det er kommet fra i-st. (jfr. got. *haiþi*; i sen-isl. er

nom. atter bleven -i: *heiði*). Det bortfaldt i *øx* (f. 43-44 *akvis*-).

b. Således bøjes en mængde ord med lang rodstavelse; en tilsyneladende undt. herfra er *merr*, men grundformen var her *marhiō*; en virkelig undt. er *mykr*. Herhen hører en mængde kvindenavne som *Friðr, Gerðr, Hildir, Þrúðr, Heiðr, Dis* og dermed sammensatte navne (*Sigríðr* f. *-friðr, Friðgerðr, Gunnhildir, Sigþrúðr, Ragnheiðr, Þórdís*), ligeledes *Unnr* der er = *unnr* 'bølge' (i-st.) og de dermed sammensatte (*Þórunn, Þórunn*).

c. Efter g og k indskydes j foran a (*gýgr—gýgjar*; undt. *helgr—helgar*).

44. I-stammer.

1. Maskuliner (jfr. § 5 e, 6).

hlutr,	feldr	hlutir,	feldir
hlut,	feld	hluti,	feldi
hlut,	feldi	hlutum,	feldum
hlutar,	feldar	hluta,	felda.

a. I de herhenhørende ord burde der være omlyd i nom.-sg. (oprl. -ir), samt i nom.-acc. pl. (nom. oprl. -ir, af *-ijez*; f. eks. *gestir* af *gastijez—gestir*; acc. -i af *-ins*), undtagen i acc. sg. af ord med kort rodstavelse (§ 10) og ikke i gen. sg. og pl. i det hele. Heraf fulgte der udjævning til gunst for den ene eller den anden vokal. Det oprl. forhold i gen. pl. findes i *Pela, Roga* i sammensætninger som *Pelamqrk, Rogaland* (af *Pilir, Rygir*). I dat. pl. var endelsen oprl. *-imr*, der tidlig afløstes af *-unr (um)* (jfr. ovf. § 6). I gen. sg. og pl. kunde man vente a-omlyd, men her har systemtvangen gjort sig gældende; der findes dog *Borr—Borav* ved siden af *burr—burar*.

b. I dat. sg. findes i mange langstavede ord end. -i, der hidrører fra a-st., eller ordene er oprl. u-st.: *gestr, fundr, kostr, skurðr*, mandsnavne på *-frøðr, -mundr* (oprl. u-st.) og *-vinðr*. Derimod er kortstavede ord uden i i dat.: *skrið, bur* osv.; *dalr, hvalr* og *selr* er oprl. a-st. (§ 32 c), men findes hyppig som i-st.; *stafr*

ligeledes (særlig i bet. 'rune'; jfr. got. *stabim* i dat.), men 44
ellers som a-st. Enkelte ord går over til a-st. (pl. *feldar*,
lýðar). I gen. sg. findes ofte a-st.-s, dels udelukkende
som i *gestr*, *grátr*, *alr*, *halr*, *hamr*, *þrekr*, *svanr*, dels
sammen med -ar, som i *marr* 'hav', *skriðr*, *salr*, *burr*.
Kostr er oplr. u-st.

c. Hertil hører folkenavne som *Danir*, *Eistir*, *Kúrir*,
Vinðir, *Þrændir*, *Eynir*, hvoraf nogle også kan være
konsonant-st. (*Eistr*, *Vinðr*, *Þrændr*). Ligeledes ord på
-*skapr* og -*uðr*; de første er i reglen uden pl., de sidste
er oplr. u-st. (*fǫgnuðr*; jfr. got. *ōdus*), samt alle nomina
agentis på -*uðr*, dannede af *ō*-verber (*glǫtuðr* osv.).

d. I enstavelsesord på *á*- (*hár*, *nár*, *sár*) bortfalder i
reglen dat. -i og u i dat. pl.; gen. ender på -s; de er
vel oplr. a-st.

2. Femininer.

nauðr	nauðir
nauð	nauðum
nauðar	nauða.

a. I alle de herhenhørende ord skulde nom. sg. ende
på -r ligesom maskulinerne (jfr. got.), men dette er kun
tilfældet i nogle få ord: *brúðr*, *urðr*, *unnr*, *vétr* (*vætr*);
iøvrigt er det bortfaldet. Som før bemærket er r herfra
gået over på *iō*-st.; *brúðr* og *unnr* er til gengæld bleven
påvirkede af disse, idet de har fået i i acc.-dat. sg.; det
samme gælder *nípt* og *Hrist* (jfr. § 43 a, b); om endelsen
i gen. sg. se § 6. I acc. pl. skulde endelsen være -i (af
-*ins*), men den er omdannet efter nom. (jfr. *ō*-st.).

b. Flere af de herhenhørende ord er fakultativt
gået over til konsonant-st. som *bót*, *mǫrk*, *stǫng* (disse 2
oplr. *ō*-st.), *sæing*, *vǫð*, (*bætr* osv.).

c. Efter at -r var bortfaldet sluttede disse ord sig
— vistnok i meget tidlig tid — til *ō*-st. og fik u-omlyd
i nom.-acc.-dat. sg., hvor der var a i st.; de kan også få
u i dat., men nogle var oplr. netop *ō*-st.

d. I visse kasus skulde der — jfr. maskulinerne —
være i-omlyd, i andre ikke, men der er enten foregået

en udjævning til fordel for grundlyden eller for omlyden, 44—45
eller der er opstået dobbelformer som *sjón*—*sýn*,
ótt—*ætt*, *kvón*—*kvæn*, *sótt*—*sætt*, *bón*—*bæn*. Nogle oplr.
femininer er på grund af endelsen blevet maskuliner
som *fundr*.

e. Herefter bøjes alle ord på -*un* (gen. -*anar*) som
skipun, *kǫllun*; fra gen. er a hyppig trængt ind i nom.-
acc.-dat.

f. *vétr* hedder i gen. *vætter*- i *vættergis*, hvor om-
lyden er bevirket af det følgende gi; -er er næppe en
oplr. gen.-endelse (svarende til got. -*ais*).

45. U-stammer.

1. Maskuliner (jfr. § 5 f, 6).

vǫndr	vendir
vǫnd	vǫndu
vendi	vǫndum
vandar	vanda.

a. *Vǫndr* beror på *wandur*, dat. *vendi* på *wandiu*,
firði (af *fjǫrðr*, af *ferðu*-) på *ferðiu*, nom. pl. på *wandjur*
(f. *wandiwiu*); gen. pl. er omdannet efter a-st. I be-
stemte kasus findes i- og u-omlyd, når rodvokalen er
modtagelig derfor.

b. Hvor oplr. e er i roden, brydes det i gen. sg.
og pl. (*fjarðar*, *fjarða*); i nom.-acc. sg. og acc., dat. pl.
væntedes u-brydning (*fiord-*) osv., men her er jǫ blevet
indført ved analogi, se 13 a 2.

c. Dat. sg.-end. -i kan falde bort, dat. bliver da
lig med acc.; dette sker altid i *limr*, *litr*, *siðr*. Acc. pl.
kan få -i f -u (i-st.).

d. I gen. sg. blev u (i roden) omlydt til a (*sunr*—
sonar), hvorefter en udjævning kunde finde sted (*sonr*—
sonar el. *sunr*—*sunar*).

e. I *grǫptr* og *blǫstr* sætter r sig fast som stamme-
konsonant (dat. *greptri*; i det ældste litteratursprog
findes *grepti*, *blæsti*).

f. Enkelte ord kan fakultativt gå over til u-st. i
acc. pl. som *vogr*, *smiðr*, *pretr*.

g. Sammensætninger med *-hǫðr* er *Stǫrkudr*, *Niðudr*; 45-46 fra gen. *Starkaðar*, *Niðaðar* er a trængt ind i de andre kasus; der findes én gang dat. *Starkeði*.

2. Femininer.

Kun ét ord kan regnes hertil: *hǫnd*, der i dat. hedder *hendí*, men iøvrigt er blevet konsonantst. (pl. *hendr*), hvad det måske oprl. er.

3. Neutrer.

Her drejer det sig kun om ét ord: *fé* (f. *fehu*, jfr. got. *faihu*, gen. *faihaus*), dat. *féi*, gen. *féar* (*fjár*); pl. *fé*, *féum* (*fjóm*, *fjám*), *féa* (*fjá*).

Anm. *feu* blev ikke til *fø*, og en sådan form findes heller ikke; hvor man har ment at finde den, beror det på fejllæsning.

46. An-stammer.

1. Maskuliner (jfr. § 5 h, 6).

bogi	bogar
boga	boga
boga	bogum
boga	boga (bogna).

a. Acc. sg. er den lydret udviklede form, men efter den er dat.-gen. omdannede. I nom. pl. er r tilføjet efter den stærke klasse (formen burde være *boga* af *bogann* f. *boganz*, jfr. got. *gumans*). Gen. pl. skulde hedde *bogna* — hvilket éngang findes —, men n er her ellers altid faldet bort, undt. i nogle (poetiske) ord for 'mænd': *skatnar*, *bragnar*, *gotnar*, *gumnar* (jfr. sg. *brúð-gumi*, gen. pl. *-guma*), hvor n fra gen. er trængt ind i de andre kasus.

b. Således böjes en mængde ord, bl. a. de, der ender på *-ari* (ældre *-arir*, § 35 f.).

c. I *léi*, *kléi* blev éa til já, éu til jó-já; dette kunde ikke ske i *Véi*, skrevet *Vé*. *Endir* har *enda* i acc.-dat.-gen. (35 e). *Oxi* (*uxi*) hedder i pl. *øxn* (*yxn*) af *uhsnin*. Omlyden trængte her ind i dat.-gen. (*øxnum*, *yxnum*, *øxna*, *yxna* f. *øxnum*, *øxna*). *dreki* burde i de andre kasus hedde *draka* osv., men e har trængt sig ind her fra nom.

d. To låneord: *sira* (af fransk *senre—sire*) og *herra* 46-48 (egl. komparativ, oht. *heriro* 'ældre') hører hertil; det første er ubøjeligt og bruges som titel for gejstlige; det sidste kan have pl. (*herrar* osv.).

47. wan- og jan-stammer.

mǫskvi	mǫskvar
mǫskva	mǫskva
—	mǫskum
—	mǫskva
skyti	skytjar
skytja	skytja
—	skytjum
—	skytja.

Her findes u- og i-omlyd helt igennem. I enkelte ord kan j falde bort: *adili—adila*.

2. Neutrer.

eyra	eyru
—	eyrum
—	eyrna.

a. Grundformen her er *auzōn*; dat.-gen. forholder det sig på samme måde med som ved de maskuline an-st. Nom. pl. beror på en grundform *auzōnā*, der skulde have ført til formen *eyrun* (der foreligger i østnordisk), men i vestnordisk er dette blevet følt som *eyru* + *n* (artiklen).

b. Således böjes nogle få ord som *auga*, *brjóska*, *hjarta* (pl. *hjörtu*), *lunga*, *nýra*, *viðbeina*.

48. Ōn-stammer.

Femininer (jfr. § 5 i).

tunga	tungur
tungu	tungur
—	tungum
—	tungna.

a. a i nom. sg. beror på *-ō(n)*; u i acc.-dat. på *ōn* (un) (jfr. § 21 c), gen. på *-unz* (af *-ōns*, jfr. got. *tuggōns*). Med r i nom. pl. forholder det sig på samme måde som ved maskulinerne; gen. pl. *tungna* er omformet efter disse (skulde hedde *tungana*, jfr. got. *tuggōnō*).

b. Her findes omlyd af a, hvor det er i roden, 48-51 foran alle u-ender (saga—sögu, Sága—Sögu).

c. Hvor roden ender på en vokal finder sammen-trækning sted: trúa, trúu—trú, men trú alene føltes ikke let som gen. (f. eks.), så at man föjede den stærke endelse til: trúar, herefter dannedes så nom. sg. trú (ordet blev helt igennem stærkt); således også med -séa—sjá, gen. séu—sjó, der efter nom. blev sjá, hvortil gen. -r blev föjet: sjár.

d. Kona af kvena (got. qinō) hedder i gen. pl. kvinna (kvenna).

49. wōn- og jōn-stammer.

vōlva	vōlur
vōlu	vōlur
—	vōlur
—	(vōlna ell. vōlva?)
hetja	hetjur
hetju	hetjur
—	hetjum
—	hetja.

v- og j-omlyd helt igennem. I nogle wōn-st. har de v-løse former omdannet nom.: svala, gata, tjara (f. svōlva osv.); meget ungt er vala. Efter g og k i jōn-st. bortfalder j i gen. pl. (gigna, kirkna).

50. in-stammer, femininer.

elli — helt igennem.

Hertil hører en mængde ord, som oftest dannede — ved i-omlyd af rodvokalen — af adjektiver, som gledi, reidi, og har derfor ingen pl.; også ord på -andi: hyggjandi, kunnandi, Verðandi. Enkelte ord får -ar i gen. og nom.-acc. pl.: lygi, gørsimi, vistnok fordi de er opr. iō-st. I sammensætning kan s (i gen.) tilföjes: ógleðis-klæði.

51. Nd-stammer, maskuliner.

eigandi	eigendr
eiganda	eigendr
—	eigondum
—	eiganda.

a. De herhenhørende ord er participiale substan-tiver, svarende til de got. på -and (nasjand, gen. -is, pl. -ands). Hele sg. er her lånt fra an-st.; gen. skulde ende på -s (hvilket mulig findes i enkelte sammensætninger som sjándsvitni, fjándsbod). Nom. pl. svarer til den got. form og har omlyd på grund af den opr. endelse -ir. I dat. pl. findes ofte -und-, også -end- (e fra nom.-acc.). Nom.-acc. pl. kan — men sent — blive -ar, -a (efter an-st.).

b. Hertil hører friandi, fiandi, búandi, der sammen-trækkes til frændi (f. frjándi, æ fra pl.), fjándi (forkortet til fjandi), bóndi, pl. frændr, fjándr (hvor vokalen hidrører fra sg., yngre fjendr), bændr; omlyden trænger sig også ind i dat.-gen. pl. og bliver eneherskende i senere tider.

52. R-stammer (jfr. § 5 g).

faðir	feðr
föður	feðr
feðr, föður	feðrum
föður	feðra.

a. Således højes bróðir, móðir, dóttir, systir.

b. Faðir (f. faðer) svarer til got. fadar; ir (er) beror på ar (ær), jfr. run. swestar. Dat. feðr (af faðri) svarer nøje til lat. patri; gen. beror på et faðrs, nom. pl. på faðrir (jfr. run. doðtrir); herfra er omlyden trængt ind i dat.-gen. (f. föðrum, faðra). I systir (f. swestēr) er y trængt ind fra formen systur (dat. f. swist-); det samme er tilfældet med nom.-acc.-gen. pl.

c. I sammensætninger findes en form -føðr, gen. föðrs, vistnok en blandingsform, der dog er vanskelig at forklare.

53. Enstavede rodstammer.

1. Maskuliner.

nom.-acc. vetr	vetr
vetri	vetrum
vetrar	vetra.

vetr beror på *vintr* (got. *wintrus*, jfr. 28 b), det har 53 u-st.-i og -ar i dat.-gen. sg.; acc.-endelsen var her *m*, der blev -u(m) og måtte bortfalde. Nom. pl. går tilbage til *wintrir* (den oprl. form). På samme måde højes *fingr*. Hertil regnes endvidere *nagl*, *fótr*, *maðr*. *Nagl* hedder i gen. *nagls*, i pl. *negl*. *Fótr* har i dat. *fæti*, gen. *fótar*, pl. *fætr* (f. *fōtir*), dat. *fótum*. *Maðr* el. *mannr* skulde egl. hedde *mann* (med assimilation af *r*), gen. *manns*; pl. *menn* el. *meðr* (grundform *mannir*, der burde blive *menn*). Endelig regnes herhen det tostavede *mónuðr*, gen. sg. og nom. pl. *mónuðr* (got. *mēnōþs*); i dat. får ordet *mánaði*, og i gen. *mánaðar*, pl. *mánaðir* (som i-st.); kan i acc. pl. også hedde *mónudu* (u-st.). Ligeledes hører hertil ord som *Eistr*, *Vinðr*, *Frændr*, jfr. § 44 c.

2. Femininer.

eik	eikr
eik	eikum
eikr	eika.

a. Nom. sg. skulde oprl. ende på *r*, men er omdannet efter *ō*-st.; acc. skulde have endelsen *m*, der skulde blive -u(m). Enten er det dette *u*, der har bevirket omlyd af *a* i roden, eller denne er analogi efter *ō*-st. (*mørk*). Dat. sg. skulde ende på -i, der ved sit bortfald skulde bevirke omlyd (f. eks. et *merk*), men den omdannedes efter nom.-acc. (*ō*-st.). Endelsen i gen. sg. og nom. pl. beror på det oprl. -ir, der bevirker omlyd, hvor den kunde findes: *rætr* (af *rót*), *endr* (af *ond*), *nætr* (af *nōtt*, *nōtt*), *mýss* (af *mús*). Acc. pl. er analogiform efter nom. (grundf. skulde være et *markns*). I gen. sg. findes hyppig -ar (f. -r), vistnok fra *ō*-st., og fra disse har ordene fået omlyd i nom. (jfr. dog acc.). *Vik*, *nōtt*, *sæing*, *mjólk* (af *meluk*-) har -r i gen. Ved siden af *r* i nom.-pl. findes ofte -ir, uden omlyd (*bótir*, *glóðir*, *tangir*, *skeiðir*, *grindir*). Om *hond* se 45.2. *Dyrr* findes kun i pl. (*durum*, *dura* el. *dyrum*, *dyra*), men ordet findes også som ntr.

b. Ord som *tó* trækkes sammen (gen. *tár*, dat. pl. 53-54 *tóm*). -*vittr* (af *vétr*, i sammensætninger, *alvittr*, *hjalmvittr*) har i pl. -*vittr*.

c. Endelig hører 2 ord hertil, hvor roden ender på vokal, og som har bevaret en oprl. nom.-endelse *r* (R), der bevirker omlyd: *kýr* (f. *kū*-R), *sýr* (f. *sū*-R), samt *ær* (oprl. en i-st., *awir*).

	kýr	nom.-acc. kýr	ær	ær
acc. dat. kú		kúm	ó	óm
	kýr	kúa	ær	á (áa).

II. ADJEKTIVER.

54. a. I de klassiske sprog bøjes adjektiverne ganske som substantiverne. I de germanske sprog findes en afvigelse herfra, der har sin grund i, at pron. dem., der så ofte kom til at stå foran adjektivet, indvirkede på dette, således at visse kasusendelser omdannedes efter pronomenets. Særlig tydelig ses forholdet i got., hvor det f. eks. i acc. sg. masc. hedder *þana blindana*, dat. sg. *þamma blindamma*, ntr. nom.-acc. sg. *þata blindata*, gen. sg. fem. *þizōs blindaižōs* osv. Hertil svarer i oldsproget *þan(n)* *blindan*, *þeim blindum*, *þat blint*, *þeirar blindrar* osv. Denne bøjning kaldes den stærke; i modsætning dertil kaldes den form, adjektivet får, når artiklen sættes foran det, den svage.

b. Ved siden af ntr. *blindata* har got. en t-løs form: *blind*; denne genfindes i oldsproget, men kun i substantiver (substantiverede neutrer) som *hljóð*, *full*, *ljós*, *hol*, *verð*, *djúp*, *tóm*, *vé* osv.

c. Adjektiverne deltes oprl. — ligesom i latin og græsk — efter stammer, der faldt sammen med substantivernes, men i oldsproget er forholdet så godt som helt udvisket. Det oprl. skimtes kun ved hjælp af rodvokalen; hvor denne er i-omlydt, foreligger en i-st. eller en u-st., *mærr* (af *mārir*), *dýrr* (af *diūrir*), *sterkr*; hvor der findes dobbelformer som *þjokkr*—*þykkr*, er det tegn på oprl. u-st. (jfr. got. *hardus*, acc. *hardjana*). Der er så-

ledes i nordisk kun tale om én — stærk eller svag — 54—55
bøjningsmåde.

55. Den stærke bøjningsmåde (jfr. § 5 k).

Sg. masc.	fem.	ntr.	Pl. masc.	fem.	ntr.
blindr	blind	blint	blindir	blindar	blind
blindan	blinda	blint	blinda	blindar	blind
blindum	blindri	blindu			
blinds	blindrar	blinds	blindum		
			blindra		

a. Pronominalendelserne er her særlig betegnede; acc. fem. er næppe den oprl. form, men omdannet efter *þá*. I nom. pl. masc. er r føjet til fra subst. I ntr. er a udstødt: *blint* (f. *blindt* af *blindat*).

b. Her gælder det samme som ved subst. med hensyn til assimilationer i nom. sg. masc., der også finder sted i dat.-gen. sg. fem. og gen. pl.: *vænn, vænni, vænnar, vænna; gamall, gamalli, gamallar, gamalla*. Ligeledes med hensyn til sammentrækninger, hvor st. er tostavet; undtagelse herfra findes i *heimill*, der ikke sammentrækkes. I adjektiver og part. perf. på -inn hedder ntr. -it. I acc. sg. masc. udstødes her ikke i, men endelsens a, så at acc. bliver lig med nom. Samme regel følger *mikill* og *litill*, ntr. *mikit, litit*, hvor l i ubetonet stavelse er bortfaldet; ved analogi er så dertil dannet acc. *mikinn, litinn* (om assimilation af ln—nn kan der ikke være tale). *Sannr* hedder i ntr. *satt* (jfr. § 28 b). I *heilagr* forkortes ei til e foran lg: *helgan, helgir* osv. (jfr. § 15). I senere tider kan der findes usammentrukne former som *heilagan, auðigan* osv. *Vesall* (sammensat af *ve* og *sall*) behandles som adj. på -all (acc. *veslan* osv.); ligeledes *ymiss*, hvis sidste led -miss bliver -mis på grund af betoningssvaghed og sammentrækkes (*yms-* og *yms-*).

c. wa-, wō-st. og ja-, jō-st. bøjes ganske som a- og ō-st.; w og j bortfalder foran endelser, der henholdsvis begynder med u og i, foran s, r, t og hvor de skulde stå i udlyd; de kan i senere tidsrum også helt forsvinde (*folan, frægan*, dog aldrig f. eks. i *miðr*).

56. Svag bøjningsmåde.

sg. nom.	blindi	blinda	blinda
acc. dat. gen.	blinda	blindu	blinda
Pl. nom. acc. gen.	blindu	} i alle kön.	
dat.	blindum		

a. Denne form anses egl. for at være det substantiverede adj., et svagt subst.; *Óláfr, sá helgi* (= *sá heilagr maðr*) opfattedes som *Óláfr sá*, efterfulgt af adjektivet; substantivet, der brugtes i forbindelsen *sá* eller *hinn*, blev adjektiviseret; foran tilnavne især kunde *sá* eller *hinn* (artiklen) udelades (*Ólafr helgi*). Hele sing. er identisk med an- og ōn-st., medens hele pl. er som de neutrale an-stammers.

b. Endel adjektiver bøjes ikke svagt som *miðr, allr, sumr, annarr*.

c. Enkelte, især sammensatte, adjektiver bøjes kun svagt som *jafnaldri, dumbi, einmani*; i reglen får de også a i nom. sg. masc.; -um er dat. pl.-endelsen som ellers.

57. Komparation. *stígr*.

Adjektivernes komparation sker ved at der til stammen i positiv føjes henholdsvis -ari, -astr eller -ri, -str for at danne komparativ og superlativ. Med den sidste (kortere) endelse følger altid i-omlyd. -ari, -astr beror på en form som -ōzen, -ōsto, -ri, -str på -izen, -isto (jfr. got. -ōza, -ōst, -iz, -ist); superlativendelsen er komparativens + to.

58. Komparativens bøjning.

nom.	spakari, betri	spakari, betri	spakara, betra
acc. dat. gen.	spakara, betra	spakari, betri	spakara, betra
pl.	spakari, betri	} i alle kön.	
dat.	spókurum, betrum		

Masc. og ntr. sg. er an-st.-bøjning, medens fem. sg. og pl. er identisk med in-st. Her findes de sædvanlige assimilationer og sammentrækninger: *heilli* (f. *heilvi*; *knári—knár(r)i*; *mjóvari—mjóari, mjóri*).

59. Superlativen højes ganske som positiven, både stærkt og svagt. 59—61

60. Det er ikke altid at *-ari* og *-astr*, *-ri* og *-str* følges ad. Til *-ari* kan i superl. svare *-str* og omvendt. Ord på *-ligr* har sædvanlig den korteste form i komp., den længste i superl. Enkelte har bægge former jævnsides (*pungr—pungari* og *þyngri* osv.).

61. a. Nogle adj. har komp. og superl. af forskellig stamme:

gamall: *ellri—elztr* (af *alþir*-, jfr. *aldr*).

góðr: *betri—beztr*, *baztr* (superl. skulde egl. hedde: *betistr*, acc. *baztan* osv., herefter dannedes *baztr*, og omvendt *beztan* osv.).

illr, *váðr*: *verri* (af *versiz*-) —*verstr*.

mikill: *meiri—mestr* (af *maiz*-, *maist*-).

litill: *minni—minstr*.

margr: *fleiri—flestr* (af *flaiz*-, *flaist*-).

ungr: *æri—æstr* er kun tilsyneladende uregelmæssigt, ti *æri—æstr* er sammentrukne af *junhiz—jöhiz*-, *junhist—jöhist*- (got. *juhiz*-); disse former afløstes af analogiformerne *yngr*—*yngrstr*.

b. Endel adj. har ingen positiv, især de, der betegner retning eller beliggenhed som:

nyrdri—nyrztr, *synnri—synnstr* (*syðri—syðstr*) osv.

Ligeledes: *æðri—æztr*, *fremri—fremstr*, *innri* (*iðri*)—*instr*, *ytri—yztr* (*ytri—yztr*) og flere. De er dannede af substantiver eller adverbier.

c. Kun i komp. findes *hægri* ('højre'; egl. komp. til *hógr*), *vinstri* (en form som *vístri* beror temmelig sikkert på skrivefejl).

III. PRONOMINER.

62. Personlige (jfr. § 5 l).

1. pers. sg. ek	2. pers. sg. þú
mik	þik
mér	þér
mín	þín
dual. vit	dual. it, þit
acc. dat. okkr	acc. dat. ykkar
okkar	ykkar
plur. vér	plur. ér, þér
acc. dat. oss	acc. dat. yðr
vár	yðvar, yðar
3. pers. hann	hón, hón, hon
hann	hána, hana
hönnum, honum	henni
hans	hennar.

a. 1. person. *ek* beror på urn. *eka*, *mik* på me-ke (jfr. gr. *ἐμῆ-γε*). Norsk *mek* (*pek*, *sek*) er omdannet efter dat. (*mér* osv.). Dat. *mér* står for *mēr* (af *mis* = got., § 19 d). *mín* hører sammen med pron. poss. *vit* hører sammen med *vér*. *okkr* skulde, jfr. got. *ugkis*, egl. hedde *ykr*, men er omdannet efter *okkar* (= got. *ugkara*). *vér* er opstået af et wei, *wī* + den sædvanlige nom.-endelse *r* (*vīr* findes engang hos Sigvatr, men er her måske en svenskhed). Acc. *oss* beror på *uns* (= got.); dette skulde egl. blive *ós*; dat. lød oprl. *unsir* (jfr. got. *unsis*), der egl. skulde blive *ōss*, en form, der også findes i de ældste hds.; ved ubetonethed blev den *øss*; ved gensidig påvirkning mellem acc. og dat. opstod formen *oss*, der blev den almindelige.

b. *ek* kunde sammentrækkes med verbet (*sék*). *mik* og *mér* kunde også føjes til verbale former (*berjumk*, *erum* f. *erumr*).

c. For *vit*, *vér* findes i norsk *mít*, *mér*, med *m* fra verbets 1. person, hvorved *v* fortrængtes.

d. 2. person. *þik* er den oprl. form (f. *þeke*), hvor- 62—64
imod *it* er yngre omdannelse af oprl. *jut* (efter *vit*). I *þit*
er þ kommet fra verbet (*komið it* blev *komi-ðit*, *-þit*).
ykkar, *ykkar* (f. *ykkvar*, efter *okkar*) beror på grundf.
inkv-, der skulde have udviklet sig til (*ekkv-*)—*økkv-*,
men som blev *ykkv-* efter *yðv-*. *ér* er omdannet af
oprl. *jur* (got. *jus*) efter *vér*. *þér* er opstået på samme
måde som *þit*. *yðr*, *yðvar* beror på *irv-* (got. *izwis*,
izwara), r dissimileredes til ð og i fik v-omlyd.

e. *þú* kan føjes til 2. pers. af verber; det blev da
til *-ðu*, *-du*, *-tu* eller *-u* (vokalen i reglen forkortet).

f. 3. person. I *hann* — hvis oprindelse er meget
omtvistet —, er rodvokalen oprl. lang, *hann* af *hānar*,
hōn af *hānu*; den forkortedes meget tidlig foran lang
konsonant og foran to: *hann*, *hans*, *hennar* (af *hānirōr*);
hāna findes endnu i 12. årh., men forkortedes også til
hana, ligesom *hōn* blev *hōn* og *hon*, *hōnum*, *hōnum*,
honum. Ntr. og pl. suppleres fra *sá*, *sú*, *þat*.

63. Reflexivum.

acc. sik	} i alle tal og kön.
dat. sér	
gen. sin	

sik beror på *se-ke*. Det føjes til verbale former for
at danne medium og forkortes da til sk.

64. Possessive pronominer (jfr. § 51).

a. De er: *mínn*, *þínn*, *sínn*; *okkarr*, *várr*; *ykkarr*,
yð(v)arr. Praktisk talt kan de siges at være dannede
af de personlige og det reflexive stedords genitiver. De
bøjes alle som adj., men har i acc. sg. masc. en sammen-
trukken form (på grund af forringet betoning i sæt-
ningen): *mínn*, *þínn*, *sínn*, *okkarn*, *várn* osv. Ntr. af
de 3 første hedder *mítt*, *þítt*, *sítt* (§ 28 b). Foran
lang konsonant forkortes i meget tidlig: *mítt*, *þítt*,
sítt, *mínni* osv. I *okkarr*, *ykkarr* falder r bort
i ntr.: *okkat*, *ykkat*, men kan findes ved genind-
sættelse.

b. Sammentrækning finder sted efter de almindelige 64—65
regler (*yðrum*, *yðrir* osv.); efter disse former kan v
falde bort, hvor det skulde stå (*yðarn*, *yðart*).

c. *Várr* har forskellige afvigende former. Foran
u-enderer måtte vá blive vö og dette ó: *órum*, *óru*
osv.; derfra kunde ó trænge sig ind i andre former,
nom. *órr*, pl. *órir* osv. Da der imidlertid foreligger
vidnesbyrd om, at ó her var nasaleret, må *ór-* også have
en anden oprindelse, nemlig fra en grundform, som op-
lyses ved got: *unsar-*; dette blev *unrar-* og det igen
unnr—unr—ór-. Ved siden deraf findes former med ss:
oss-, dog kun hvor endelsen begynder med vokal (*ossu*,
ossir osv.).

65. Demonstrative pronominer (jfr. § 51).

a. Disse er hovedsagelig: *sá*; *sjá*, *þessi*; *hinn*.
Desuden regnes undertiden hertil nogle ord, der lige så
godt kan regnes til adj.; de bøjes ganske som disse:
sjálfr, *sumr*, *slíkr*, *þvílíkr*.

sg. <i>sá</i>	<i>sú</i>	<i>þat</i>	pl. <i>þeir</i>	<i>þær</i>	<i>þau</i>
<i>þann</i>	<i>þá</i>	<i>þat</i>	<i>þá</i>	<i>þær</i>	<i>þau</i>
<i>þeim</i>	<i>þeiri</i>	<i>þí</i> , <i>því</i>		<i>þeim</i>	
<i>þess</i>	<i>þeirar</i>	<i>þess</i>		<i>þeira</i>	

b. Her er to stammer som i got. Til got. *sa*, *sō*
svarer *sá*, *sú* med vokalens forlængelse (§ 14 a). *þat*
jfr. got. *þat(a)*, lat. *is-tud*, *þann* (f. *þan*, § 24 b) jfr. got.
þana. *þeim* (af en grundform *toimi*, en gammel instru-
mentalis) jfr. got. *þamma*. *þí* er en gammel lokativform
(got. *þei*), der fra *hvi* har fået v; det er i isl. den
almindelige form; *þí* findes særlig i norsk og i moderne
isl. udtale.

I *þeiri* og *þeirar* er ei indkommet fra nom. pl. (og
gen. pl.) istf. e (got. *þiz-*). *þess* svarer til got. *þis*.
I nom. pl. masc. er r tilføjet efter subst. ligesom i adj.:
þeir af *þai*, got. *þai*, grundf. *toi* (jfr. lat. *is-ti*). *þær* fem.
er opstået af *þār* (got. *þōs*). *þau* forklares på forskellig
måde, dels som *þa* (got. *þō*) + *u* (som i *barnu*), dels som

gammel nom. dual. masc. *þá* er opstået af *þans* (= got.) 65 og *þeim* af *þaimiz*.

c. *sjá* bruges kun i nom. masc. og fem. sg., vistnok af *se* (jfr. *sá*) og en demonstrativ partikel *a* (got. *ūh*). Resten suppleres ved st.: *þe* + *nn*, *ss*, *tt* med tildels adjektiviske endelser, og med særlige former i nom. sg.:

Sg.	<i>þessi</i>	<i>þessi</i>	<i>þetta</i>
	<i>þenna</i>	<i>þessa</i>	<i>þetta</i>
	<i>þessum, þeima</i>	<i>þessi, þessarri</i>	<i>þessu, þvísa</i>
	<i>þessa</i>	<i>þessar, þessarrar</i>	<i>þessa</i>
Pl.	<i>þessir</i>	<i>þessar</i>	<i>þessi</i>
	<i>þessa</i>	<i>þessar</i>	<i>þessi</i>
	_____		
	<i>þessum</i>		
	<i>þessa, þessarra.</i>		

d. Hvorledes de enkelte former er udviklede, er usikkert. I *þessi* synes *si* at være identisk med run. *-si* (i *sasi* osv.), ligeledes *s* i *þvísa* og *þessa*; i *þetta* og *þeima* er der vistnok den samme partikel som i *sjá*. *þessarr*-formerne er dannede efter *hverr* eller *nökkurr*. I norsk kan nom. sg. og ntr. pl. også omdannes efter *nökkorr* til *þessorr*, *þessor*.

e. *hinn* böjes ganske som *minn*; grundformen var *hīnar* (*hinn—hinn*). Dette *hinn* er, brugt som den bestemte artikel i ubetonet stilling efter et subst. (efterhængt artikel) eller mellem et sådant og et adj., blevet svækket til (*inn*-)*-enn* ntr. (*it*)-*et*.

f. Når *inn* (*enn*) föjes til et subst., böjes bægge ord fuldt ud, dog med den undtagelse, at substantivets *m* i dat. pl. bortfalder (*hestu-num*, § 27 k). Vokalen i *inn* (*enn*) bortfalder efter *r* i nom. pl. masc.-fem. og i reglen efter ubetonede vokaler, samt i enkelte tilfælde efter lang betonet vokal: *brú-nni* dat., men *brú-in*, og fakultativt efter betonet stavelse i acc. af hunkönsord: *rót-na*, *skel-na*, *grof-na*.

66. Pronomen relativum.

a. *es*, yngre *er* (§ 29 d), er uböjeligt. Det kan enklitisk trækkes sammen med et foranstående ord (subst., pron., adv.; § 16).

b. *sem*, egl. en sammenligningspartikel, er tidlig gået over til at blive pronomen relativum, men er uböjeligt.

67. Interrogative pronominer.

De er [**hver*], *hvárr*, *hverr*, *hvílikr*.

a. **hver* findes kun i dat., gen. sg. masc. og i ntr.:

	ntr. hvat
masc. dat. hveim	hvi
gen. hvess	hvess

hvess afløses af *hvers* og *hveim* går tidlig ud af sproget. Ordet er subst. og kunde kun bruges med dat. eller gen. af et andet subst.

b. *hvárr* 'hvilken af to' böjes ganske som adj. (acc. sg. dog *hvárn*). Den oplr. form er *hvaðarr* (got. *hvapar*), der findes i de ældste digte; i de sammentrukne former, f. eks. dat., blev *hvøðrum* til *hvórum*; ud fra disse former blev så nom. *hvárr—hvór—hvárt* dannet.

c. *hverr* er en ja-st. (af *hvarjar*), der i acc. hed *hverjan*, en form der afløstes af analogiformen *hvern*. I norsk findes sideformen *hvarr*. — *hvílikr* böjes rent adjektivisk.

68. Indefinite pronominer.

a. Hertil kan regnes: *einn—einn hverr—nekkverr* (*nökkurr*)—*engi*, *neinn—annarr*, *annarr hvárr*, *annarr hverr*, *annarr tveggja*, *hvárr tveggja—hvárgi*, *hvergi—hvatvetna*, *hvatki*, *eitthvat*, *nekkvat* (*nökkut*)—*báðir*, *mangi*, *vélki*. Alle de af disse, der ikke er subst., böjes som adj., dog med den alm. undtagelse, at acc. sg. masc. ender på *-n*, ikke *-an*, og med de særlige undtagelser, der nævnes i det følgende.

b. *einn* hedder i ntr. *eitt*; sammen med *hverr* böjedes oplr. hvert ord for sig (acc. *einn hver(ja)n*, ntr. *eitt hvert*), men tidlig blev *ein-* til første led

i det sammensatte ord (*einhverr*); ntr. *eitthvert* har dog 68 altid holdt sig.

c. *nekkverr* er sammensat af *ne-veitk-hverr*, der blev til *nekkverr*; dette omdannedes på grund af v(-omlyd) til *nøkkverr*, hvor ve blev til u, *nøkkurr*, ntr. *nøkkut*. Ved indflydelse fra *nekkvat* (*nakkv-*) blev det til *nakkvarr* og *nøkkurr* og dette til *nokkurr* (den senere alml. form). Disse forskellige former kunde krydses.

d. *engi* (oprl. *ne-engi*) er sammensat af *einn* og *gi*; *einn* blev i denne forbindelse til *en*, dette + g blev behandlet som en st., hvortil de adjektiviske endelser föjedes (*eng-an*, *eng-um*, *eng-ir* osv.). Af de oplr. former holdt ntr. nom. acc. sg.: *ekki* (af *etki*) og *einski(s)* sig hele tiden; *einungi* og *einugi* holdt sig længe, ligesom også *engi* acc. sg. masc. Nom. sg. omdannedes til *engr* og *eng*. Men udviklingen gik videre, idet *eng-* gjordes til en wa-st.: *engv-*, *øngv* (nom. *øngr*, pl. *øngvir* osv.). Enkelte kasus kunde omdannes efter *nøkkurr*: *engarri*, *engarrar*, gen. pl. *engarra*; ligeledes findes former som *einig-ir* (jfr. *hvárigir*).

e. *neinn*, sammensat af *ne einn*, böjes adjektivisk (acc. sg. *neinn*, ntr. *neitt* osv.).

f. *annarr*, ntr. *annat*, böjes adjektivisk (acc. *annan*); foran r blev nu her altid ð (*qðrum* osv.).

g. *annarr hvárr* og *annarr hverr* böjes som hvert af ordene. I *annarr tveggja* og *hvárr tveggja* (gen. pl. af *tveir*) böjes oplr. kun det første, men *tveggja* ændredes, idet det fik adjektivets svage form (*tveggi*, *tveggja*, *tveggjum*); *annarr* og *hvárr* virkede her som den bestemte artikel.

h. *hvárgi* og *hvergi* skulde egl. böjes som *hvárr* og *hverr* med tilføjelse af *-gi* til de enkelte kasus; men den oplr. böjning er stærkt forstyrret. *hvártki* findes hele tiden, især i forbindelsen *hvártki-né*; tidlig udviklede der sig en st. *hvárig-*, hvortil endelserne föjedes: *hvárigr*—*hvárigt*, *hvárigan*, *hvárigir* osv. Med *hvergi* forholder det sig på samme måde.

i. *hvatvetna* og *hvatki* böjes som *hvat* med tilføjelse af *vetna* (anomal gen. pl. af *vétr*) og *gi* (*ki*): *hvívetna*, *hvígi* osv. I de første findes også formen *hvet-* (ved ligedannelse) og *hot-*.

k. *eitthvat* bruges kun i nom.-acc.

l. *nekkvat* (af *ne-veitk-hvat*) ændredes på forskellig vis, dels til *nøkkvat*—*nøkkut* (jfr. *nekkverr*), dels til *nakkvat* (ved ligedannelse), hvilket atter kunde blive til *nøkkut*—*nokkut*; dat. *nøkkvi* (*nøkkvi*) med forkortet i.

m. *báðir* er sammensat af et oplr. *bai þai* (jfr. got.), der skulde blive *bei þei(r)*; acc. *bá þá* (got. *bans þans*) blev *báða*, herfra trængte vokalen sig ind i nom., der blev *báðir*, fem. *báðar*; ntr. *bæði* er dannet, måske efter *þessi*, med omlyd; dat. *bøðum*, hvorimod gen. er usammensat: *beggja* (af *bajjē* = got. § 22 c).

n. *mangi* (oprl. *ne-mangi*) og *vétki* er sammensatte af *mann(r)* og *vétr* og *gi(ki)*; gen. af *mangi* er *mannskis* (jfr. *engi*), af *vétki* *véttergis* (§ 44 f); som dat. findes *vétugi*. Iøvrigt bruges disse ord så godt som kun i nom.-acc.

IV. TALORD.

Talordene er (hovedsagelig) kardinalier og ordinalier.

69. Kardinalier.

a. *einn*—*tveir*—*þrír*—*fjórir*; *einn* böjes som pronomenet; pl. bruges i bet. 'et par' eller 'alene'. Det bruges også som ubestemt artikel.

b. *tveir* står (jfr. *þeir*) for *tvai* (got. *twai*), fem. *tvær* (got. *twōs*), ntr. *tvau*. Acc. masc. *tvá* (got. *twans*), men her föjedes, især i det ældre sprog, acc.-end. -a til. Dat. *tveimr* eller *tveim* (af *twaimiz*), gen. *tveggja* (jfr. got. *twaddje* af *twaijē*).

c. *þrír* (got. *þreis* af grf. *trei-es*), fem. *þriar*—*þriár*, ntr. *þriú*—*þriú*, acc. *þria*—*þriá* (for *þri*, got. *þrins*, med tilføjet -a); dat. *þrimr* eller *þrim* (af *þrimiz*) også *þrem(r)*, gen. *þriggja* (af *þrijē*).

d. *fjórir* f. *fióðrir* (ved brydning) er sammentukket 69—70 for *feðvör-*, *feður-* (jfr. got. *fidur-* i sammensætninger), fem. *fjórar*, ntr. *fjogur* (*fjogur*, en form der m. h. t. g er vanskelig at forklare); dat. *fjórum*, gen. *fjogurra* (*fjög-*). Den egl. grundform skulde være *hveðvor-* (*hveður-*), jfr. lat. *quatu-*, f i forlyd hidrerer mulig fra *fimm*. *feður-* genfindes i *fjaðr-* i *Fjaðrunða(land)*.

e. *fimm*—*sex*—*sjuu*—*átta*—*níu*—*tíu*—*ellifu*—*tólf*. — *fimm* står f. *fimf*; *sjuu* af *sebun* (*septm*); *átta* af *ahtō*, *níu* f. *ní* (omdannet efter *niundi*); *tíu* af *tehun*, der skulde blive *té*, men blev *ti* efter *ní* og *tíu* (som *níu*; A. Noreen); *ellifu* og *tólf* bet. 'én, to foruden eller over o: 10'; *ellifu* står f. *ain-lif* (= got.), u vist fra *níu*—*tíu*, *tólf* f. *tva-lif* (= got.).

f. *þrettán*—*fjörtán*—*fímtán*—*sextán*—*sjautján*—*átján*—*níttján*—*tuttugu*. Endelsen *tán* og *tján* (f. *tían*) er udviklede af en grundf. *tehan*, men udviklingen er noget usikker (se A. Kock, Ark. IX, 137 ff.). *Tuttugu* står f. *tó-tugu* (acc. pl.), *tó* = 2.

g. Herefter følger *einn ok tuttugu* osv. til *þrír tigir*, *fjórir tigir* osv. til *ellifu tigir*, *hundrað* (= 120), subst. ntr., *tvau hundruð* osv. til *ellifu hundruð*, *þúsund* (= 1200), subst. fem. (i-st.), der er sammensat af *þús-* 'stærk' og *hund* (= *hundrað*), *tvær þúsundir* osv.

70. Ordinalier.

De dannes i reglen ved endelsen *-ði* (*di*, *ti*; af *-to-*); *Fyrstr* (f. *fur-is-to*), *hinn fyrsti*—*annarr* (f. *anþar-*, hvor *-þar* er en gammel komparativendelse, ligesom i lat. *al-ter*)—*þriði*—*fjórði* (f. *fjóðrði*, af *feúðrðe*; A. Kock)—*fímti*—*sétti* (f. *seht-*)—*sjaundi* af *septm-to*)—*átti* (anal. *áttandi*)—*níundi*—*tíundi*—*ellipti*—*tólpti*—*þrettándi*—*fjörtándi*—*fímtándi*—*sextándi*—*sjautjándi*—*át(t)jándi*—*níttjándi*—*tuttugti* eller *tuttugundi*, —*þrítugundi* osv.

Fyrstr böjes ganske som adj., stærkt og svagt, *annarr* som pronomenet, og alle de øvrige som et svagt adj. I håndskrifterne skrives disse tal — ligesom

kardinalierne —, i reglen med romerske tal, så at 70—75 det ikke altid er sikkert, hvorledes de, især de højere, har lydt.

71. Distributiver.

tvennr eller *tinnr* (af grf. *twisn-*) 'dobbelt, to til hver', *þrennr* eller *þrinnr* (af grf. *þrisn-*), *fernir* (pl. tant.) böjes som adj. Ofte bruges de ganske som kardinalier.

72. Der findes endel substantiver og adjektiver, der angiver tal, antal, med endelser som *-ing* (*eining*, *þrenning*), *-ungr* (*þriðjungr* = $\frac{1}{3}$, *fjórðungr* = $\frac{1}{4}$ osv.), *-und*. fem. (*niund* 'antal af 9', *tíund* = $\frac{1}{10}$); jfr. *fímt* og *tylpt*, *-ræðr* ('tællende', *tíræðr* osv.), *-tugr* (*tógr*, angivende antal af 10, *tvitugr*, *þrítugr* osv.), *-faldr* ('fold, -dobbelt', *tvæfaldr* osv.). Foran *-ræðr-* og *-tugr-* tallene kan sættes *hálf-* for at betegne, at en halv tier (5) skal trækkes fra den sidste tier (*hálfsextugr* = 55).

73. Endelig er der et par multiplikative biord: *tvisvar* (*tysvar*)—*þrisvar* (*þrysvar*); ellers hedder det *tveim(r)*, *þrim(r)*, *fjórum*, *fimm* osv. *sinnnum*.

V. VERBER.

74. Verberne falder i to hovedgrupper, stærke og svage; i de første gør sig aflydsforhold særlig gældende og 1. pers. præt. er énstavet, medens aflyden ingen rolle spiller i de svage og 1. pers. præt. her er flerstavet. De stærke deles igen i grupper efter aflydsforholdene (§ 7).

De har de samme modi og tempora som andre germanske sprog, og de har en, særlig nordisk, medial form; det egenlige passivum dannes ved sammensætning.

1. Stærke verber (jfr. § 5 m).

75. Da endelserne helt igennem er de samme, kan ét verbum tjæne som böjningsmønster.

Præs. indic.	
sg. 1. pers. (ek) nem	pl. (vér, vit) nemum
2. — (þú) nemr	(ér, it) nemið
3. — (hann, hón, þat) nemr	(þeir, þær, þau) nema
Præs. conj.	
nema	nemim
nemir	nemið
nemi	nemi.
Præs. imper.	
sg. 2. pers. nem (þú)	pl. 1. pers. nemum (vér)
	2. — nemið (ér, it)
Præs. infin.	
(at) nema	
præt. nǫmu.	
Præs. part.: nemandi.	
Præt. indic.	
nam	nǫmum
namt	nǫmuð
nam	nǫmu.
Præt. conj.	
næma	næmim
næmir	næmið
næmi	næmi.

Part. pass.: numinn.

76. a. 1. pers. sg. præs. går tilbage til en form på *-u* (af *ō*, *nemu* f. *nemō*, jfr. lat. og gr. *ferō*); i forbindelse med *-mk* (af *mik*) foreligger denne form i former som *berumk*; dette *u* omlyder *a* i roden, altså *fǫrumk*; den oprl. form (*faru*, der skulde blive *fǫr*) er ellers afløst af en analogiform, efter 2. og 3. pers. (*fer* efter *ferr*). Her var de oprl. endelser henholdsvis *-ir* (iz; oprl. *esi*), *-ip* (oprl. *eti*); *-ip* (der findes i urn. *b(a)riutiþ*) er helt fortrængt af 2. pers.s *-ir*, der blev *-r*, hvormed fulgte omlyd af rodvokalen (*ferr* af *farir*; *nemr* skulde være bleven *nimr*, men her er *e* trængt ind fra 1. pers. og inf.). — 1. pers. pl. beror på en form på *-om* (oprl. *omes*), der blev *-um*. 2. pers.s endelse: *-ið* beror på *-iði*

(jfr. lat. *-ete*) og 3. pers. *-a* på *-anþ* (*-ann*; = got., af 76 *-onði*, jfr. lat. *-unt*, § 21 a). På lignende måde forholder det sig med præs. conj. 1. pers. beror på en endelse *-au*, der blev *-a*, de andre på *-air* og *-ai*, der blev *-er* (*er*, *ir*), *-e* (*e*, *i*) osv.

b. Præs. inf. står for *neman* (af oprl. *nemonom*). Præt. inf. er en ejendommelig form, der kun kendes i vestnordisk; den findes i de stærke verbers II. og IV.—VI. kl., i I. og II. kl. af de svage og i verba præet.-præs. Den forklæres egl. som 3. pers. pl. præet., beroende på en sammenblanding. Man sagde: *hann kvað: þeir báru* osv.; da man nu sagde: *hann kvað þá bera* (acc. med inf.), ændredes det første til *hann kvað þá báru*, hvorved *báru* blev en infinitivisk form.

c. Præs. part. beror på en grundf. på *-onð-* (jfr. got. *-ands*) og har i sg. fået an-stamsbøjning, men er ubøjeligt i pl. undt. for så vidt som det får *-um* i dat.

d. Præt. indic. var allerede i urn. tid uden endelse; den opr. endelse *-a* (jfr. gr. *ōda*) var bortfalden før urn. tid. 2. pers. grundf. var *-tha*, der skulde blive *þ* (*ð*), men efter *f*, *h*, *s* blev dette til *t*, der så blev gennemført overalt. 3. pers. endte oprl. på *-e*, der bortfaldt. 1. pers. pl. endte oprl. på *-me*, der blev *-um*, 2. pers. på *-þe*, der blev *-uð*, og 3. pers. på *-nð*, hvor *ð* forsvandt og derefter *n*. Bøjningen stemmer næsten helt med den got. Præt. conj. er dannet af plural-st. i præet. ind. med *i*-omlyd (jfr. got. *nēmǰau*); *i* (oprl. *ī*) tilhører fra begyndelsen den konjunktiviske (eller optativiske; disse 2 modi er i nordisk falden sammen) form, hvortil *-a* er føjet efter præsens conj.

e. Part. præet., hvis oprl. endelse var *-anar*, skulde have *a*-omlyd af rodvokalen, undt. foran nasal og *gg* og i enkelte andre tilfælde; *a* i anden stavelse svækkedes, vistnok allerede i urn., til *e* (*i*); efter *i* (*ai*) i roden skete dette tidligere end ellers (jfr. run. *haitinar*; A. Kock).

f. Hvor *r* (*ṛ*) fulgte på *n*, *nn*, *r*, *s* i præs., assimileres det efter lang stavelse også i ord som *renn* og *brenn*,

men her blev det genindført. Efter n og l i en kort 76—78 stavelse findes assimilation yderst sjælden (*kell* fakultativt, *vill*, jfr. svagt *spenr*, *velr*).

g. I præet. og imper. måtte nd, ng i absolut udlyd blive tt, kk: *batt*, *bitt*, *sprakk*, *sprikk*. Iøvrigt gør de samme assimilationer som ellers sig gældende (ðt—tt i 2. pers. præet.). Hvor d og t, t og t stødte sammen, indskødes s imellem dem: (*pú*) *helzt*, *brauzt*.

77. Første aflydsklasse.

griþa—greip, *gripum—gripinn*.

a. Hvor g er i roden, går det oprl. *aih* eller *æih* i præet. over til é: *stíga—sté*, *hníga—hné* osv., men analogiformen *-eig* gjorde sig stærkt gældende (*steig*, *hneig* osv.).

b. Hvor stammen ender på v, omlydes i til ý: *svíkva—sjkva*; præet. skulde hedde *sveyk*, som også findes, men analogisk indførtes *sveik*. I *blíkja* er j indskudt. Part. af *bíða* hedder *beðinn*, det eneste eksempel på a-omlyd (af *bíðanar*).

c. Nogle herhenhørende ord böjes også svagt i præet.: *líða—lídda*, *svíða—svidda*, *kvíða*, *gína—gínða*. *Ríta—reit* afløses af *rita—ritaða*. Af *sníva* findes kun præet. *snjr* (af *snjwin*) og part. *snivinn*. Af et *spíva* — der senere blev *spýja—spúða* — hedder præet. *spjó*, der anses for at være den lydrette fortsættelse af *spainv* (= got.).

78. Anden aflydsklasse.

skjóta—skaut, *skutum—skotinn*.

a. For jó står altid jú foran labialer og gutturaler: *kljúfa*, *krjúpa*, *fljúga*, *rjúka*. I enkelte tilfælde mangler j: *súpa*, *lúka*, *súga* (yngre *sjúga*), *lúta*.

b. I præet. blev det oprl. *auh ó*: *fljúga*, *-fló* osv.; senere opstod analogiformen *flaug*.

c. *Kjósa* og *frjósa* hed i præet. pl. *kuru* (*køru*), *fruru* (*frøru*), part. *kørinn*, *frørinn* (§ 11). Her opstod svage former: *køra*, *frøra* efter de reduplicerede verber (§ 84).

d. Til got. *þliuhan* 'flygte' skulde der svare et 78—80 *fljóa*, præet. *fló—flugum*, men der findes i inf. kun et *flæja* eller *flýja*, senere svagt: *flæða*, *flýða*, der forudsætter en grundf. *flíuhjan* (eller *þl*).

79. Tredje aflydsklasse.

verpa—varp, *urpum—orpinn*.

a. Foran n + konsonant blev e til i (§ 19 g): *finna* (f. *finpa-*, af *fenþ-*; præet. pl. *fundum*, præet. *fundinn*; analogiformer opstod: *funnum*, *funninn*), *sinna*, *brinna*, *rinna* (for disse to findes hyppigst *brenna*, *renna* med e fra de transitive, svage verber *brenna*, *renna*).

b. Foran v blev i omlydt til y: *syngva* (hvor v senere fortrængtes af j), *þryngva*, *tyggva*; præet. *søng* osv. I part. udelades her v: *sunginn* (jfr. § 27 g).

c. Foran forbindelser som kk, tt, pp (af nk, nt, mp) blev i til e, der så foran v omlydes til ø (§ 19 e): *drekka*, part. *drukkinn* (f. *drokk-*), *stökkva*, *sökkva* (i part. findes pl. *suknir*), *skvetta*, *skreppa*.

d. I inf. brydes e til ja: *bjarga* osv. Efter r og v udebliver brydningen: *bresta*, *verða*, samt i flere andre tilfælde som *detta* og fl., hvor analogiindflydelser tildels har gjort sig gældende. I *svelga* indskydes i reglen j efter g. *Bregða* böjes *brá* (f. *brah*, ikke *bragð*), *brugðum*, *brugðinn*.

e. *Bjarga* og *hjálpa* kan gå over til svag böjning (som *ö*-verber). *Svimma* kan også böjes efter næstfølgende klasse.

80. Fjærde aflydsklasse.

stela—stal, *stólum—stolinn*.

Hertil hører *fela* (f. *filhan*), part. *fólginn* (Verners lov); verbet böjedes oprl. efter foregående klasse (jfr. got.). I *koma*, *sofa* er vokalen uklar (man ventede *kvema*, *svefa*), præet. *kvam*, *svaf*, pl. *kvómum—kómum*, *svófum—sófum*; til *kómu* dannedes sg. *kom*. *Vefa*, *vaf*, *vófum* bliver *óf*, *ófum*. *Nema* hedder i part. *numinn* (norsk også *nominn*).

81. Femte aflydsklasse.

gefa—gaf, gófum—gefínn.

a. Her kan der findes j-infiks i inf., der volder omlyd som i *biðja, liggja, þiggja*, præf. *lá, þá* (f. *lah, þah*), *sitja*. N-infiks findes i *fregna* (f. *fráh*). *Séa-sjá* er opstået af *schw-*, præf. *sá* (f. *sahv*), *sóum* (f. *sógum*), part. *séinn* (*sénn*).

b. Af *vesa, vera* hedder præf. ind.:

sg. <i>em</i> , yngre <i>er</i>	pl. <i>erum</i>
<i>est</i> , — <i>ert</i>	<i>erud</i>
<i>es</i> , — <i>er</i>	<i>eru</i>

t i 2. pers. (got. *is*) kan være analogi efter præf. eller komme fra det tilføjede *þú*. 3. pers. *es* (got. *ist* jfr. lat. *est*) kan også være analogi efter præf. (*vas*). Plur. har præteritiske endelser; *eru* (3. pers., got. *sind*) er analogiform efter 1. og 2. pers. Enklitisk findes 'st, 's, 'róm, 'róð, 'ró (eller 'rom osv.). Conj. præf. *séa—sjá, séir—sér* osv. Præf. ind. *vas, vast, vas*, yngre *var, vart, var*, pl. *vórum* osv. eller *órum* osv. En conjunktivisk form *veri* findes i 3. pers. præf. sg. og i pl.

c. *Eta* hedder i præf. *át* (længden her ide., lat. *ēdi*), *ótum*.

82. Sjätte aflydsklasse.

fara—fór, fórum—farínn.

a. Hvor der er g eller k i roden, omlydes a i part.: *dreginn, fleginn, skekinn, ekinn* (§ 10) og da i alle former. I præf. conj. 1. pers. udelades i reglen j: *dræga, æka*.

b. I inf. indskydes i nogle verber j, der da volder omlyd: *hefja, kefja, skepja* (ved siden af *skapa*), *sverja, hlæja* (f. *hlahjan*), *kleyja* (f. *klaujan*) eller *klæja, deyja, geyja*. Af de 2 sidste hedder part. *dáinn*, [**gáit*], af *davin-* osv.; de sammentukne former blev *dán-* (*dónum, dánir*); hvorefter nom. *dáinn* dannedes. I *kleyja* blev g analogisk indsat i *klógum, kleginn* (f. *klóum, kláinn*). I *standa* findes n-infiks i alle præf., præf. *stóð*, part. *staðinn*.

c. I præf. ind. findes kun *skapa* (svagt), der i præf. 82–84 kan få formen *skapða*. Ligeledes kan *sverja* bøjes svagt: *svarða*. For *sló* findes analogiformen *slóra*.

83. Syvende klasse. Reduplicerede verber.

Her findes flere underafdelinger med forskellige rodvokaler. Reduplikationen ses tydeligt i got. og består i, at verbets første lyd, når den er konsonant, + e (got. ai) anvendes som en reduplikationsstavelse, f. eks. *grētan—gegrōt*. Begynder ordet med vokal, sættes e foran (got. *aukan—ai auk*). I nordisk er dette forhold så godt som helt forsvundet eller fordunklet; kun i formen *sera* (af *sá*) f. *sera* (f. *se-sō*) er den tydelig. Ellers har der gennemgående fundet en sammentrækning sted, men hvorledes denne er gået for sig, er usikkert (*fe-fell* antages at være blevet *ffell—fell*).

84. Der er følgende grupper:

a. Aflyd: a—e, e—a:

halda—helt, heldum—haldinn.

Blanda blev tidlig svagt (ō-verb.). *Fá(a)*, præf. *fæ—fekk, fingum* (fe-)—*finginn, fenginn; ganga*, præf. *geng—gekk, gingum* (ge-)—*ginginn, genginn*. Af *hanga* findes som præf. kun *hangì*.

b. Aflyd: á—é, é—á:

blása, præf. *blæs—blés, blésum—blásinn*.

c. Aflyd: ó—é, é—ó:

blóta, præf. *blæt—blét, blétum—blótinn* (senere også som ō-verb.). *sóa* findes kun i part. pass. (ellers svagt som ō-verb.).

d. Aflyd: ei—é, é—ei:

leika, præf. *leik—lék, lékum—leikinn*.

heita, præf. *heiti* (oprl. en medialform, den eneste der findes; urn. *haite*) i bet. 'at have navn'; ellers *heit*.

e. Aflyd: au—jó, jó—au:

auka, præf. *eyk—jök, jökum—aukinn*; for jó findes også u i pl. præf. (*ukum*); præf. conj. *æka* og *yka*. Således også *ausa*.

f. Endelig er der verber som: *búa*, præs. *bj—bjö*, 84—87 *bjoggum* (*bjugg-*)—*búinn*; *hoggva*, præs. *hogg—hjó*, *hjoggum* (*hjugg-*)—*hoggvinn*. —*búit* blev *búð* i bet. 'måske', svagt betonet (§ 30).

2. Svage verber (jfr. § 5 n).

85. De falder i 3 grupper: ja-, ē- og ō-verber. De første deles igen efter rodstavelsens korthed eller længde (Wimmers 1. og 2. klasse).

86. Bøjning:

Præs. indic.

sg. 1. pers. *dæmi*, *tel—vaki—kalla*

2.—3. — *dæmir*, *telr—vakir—kallar*

pl. 1. pers. *dæmum*, *teljum—vokum—kollum* osv. ganske som de stærke.

Imp. *dæm*, *tel—vaki—kalla* osv.

Inf. *dæma*, *telja—vaka—kalla*.

præt. *dæmdu*, *töldu—vokdu*.

Part. præs. *dæmandi*, *teljandi—vakandi—kallandi*.

Præt. indic.

sg. 1. pers. *dæmða*, *talða—vakða—kallaða*

— 2. — *dæmdir*, *taldir—vakdir—kallaðir*

— 3. — *dæmði*, *talði—vakði—kallaði*.

pl. *dæmðum*, *töldum—vokðum—kolluðum* osv. ganske som de stærke.

Præt. conj. *dæmða*, *teldá—vekða—kallaða* ligeledes.

Part. præt. *dæmðr*, *talðr* (*talðr*)—*vakat—kallaðr*.

87. Ja-verberne har naturligvis omlyd af rodvokalen, hvor den kan eller skal modtage en sådan. 1. pers. oprl. endelse var *iu* (*dōmiu*, *taliu*), 2. pers. -*ir*, 3. pers. -*ip*, der afløstes af -*ir*; med stammens *j* blev *i* her trukket sammen til *ī* (got. *ei*) og så forkortet. Af ē- og ō-verber hed 1. pers. oprl. f. eks. *vakē*, *kallō* osv. Af ō-verberne skulde 2. pers. pl. ende på -*að* (af *ōð*), men dette blev analogisk omdannet til -*ið*.

88. Præt. endte urnord. på -*iðō*; men der fandtes 88—92 også verber uden *i* ('bindevokal'), *wor(a)htō* = *orta*, *wurte*. I ē-verber udstødtes *e* i præt. (*hafða* af *habēð-*, § 21 b). I conj. findes ingen omlyd i ō-verberne (*kallaða*, *kallaðir* osv.).

89. Part. pass. böjes helt adjektivisk. I ja-verber med lang rodstavelse falder *j* (*i*) alle vegne bort, i den med kort skulde den være bevaret i de usammentrukne casus; disse former er også almindelige, men tidlig påvirkedes de af de sammentrukne, så at der opstod analogiformer som *taldr*, *töld*, *talt* f. *taliðr*, *talið*, *talit*. Det samme skete ved verber med *t*, *ð*: *flytja*, *glædja*, hvor kun de sammentrukne former (*fluttr*, *gladdr*) findes. Også stærke former kunde analogisk dannes, som *talinn*.

90. I imp. i ē-verber bortfalder *i* analogt så godt som alle vegne; der findes *þegi*, *vaki*, *lumi*.

91. Iøvrigt gælder her meget af, hvad der gælder de stærke verber.

92. Ja-verber med lang rodstavelse.

a. Efter *g*, *k* findes *j* i inf.: *vígja*, *bergja*, *merkja* osv. *ð* i præt. og part. kunde ændres, efter omstændighederne, til *d*, *t* eller helt bortfalde (efter 2 konsonanter som *hrista—hrista*, jfr. § 29 c). Ang. *virða* se sst.

b. I nogle verber var der *v* foran *j* i st., der bortfaldt foran u-endelser; det afløstes af *j* (*byggva—byggja*, præt. *byggða*). Dette *v* bevirkede omlyd f. eks. i *keykva* (f. *kveikva*, men *kveikja* blev det almindelige). Hertil hører også *gørva* (f. *garvjan*), præt. *gerða* (*gørða*, senere *gørða*); hertil adj. *görr* som part. præt. *Gerva* og *gervi* blev til *gera*, *geri* osv. hovedsagelig under påvirkning af de *v*-løse former (*gerum*, *gerða* osv.). 3. pers. sg. præs. kan også hedde *gerr*.

c. I *sýsla*, *ævla*, *vísla* bortfaldt *l* i præt. (*sýsta* osv.) og part. (*sýstr* osv., § 27 l).

d. Angående verber som *flæja* eller *flyja*, *frýja*, *tæja* eller *týja*, *knýja* se under 93 d.

e) I enkelte verber uden „bindevokal“ findes ingen omlyd i præt.: *sækja—sóttá, yrkja—orta, þykkja—þóttá, þekkjá—þátta* (yngre *þekða*); hertil svarer både former i got. og i run. (forsåvidt som tilsvarende ord dér forefindes).

93. Ja-verber med kort rodstavelse.

a. Ang. de enkelte former se ovf. Hvor st. ender på *ð* bliver *ðð* (i præt. og part.) *dd* (her findes ikke former som *gladiðr*); det samme gælder, hvor st. ender på *t* (*flutta, fluttr*). Foran *j* forlænges *g*: *leggja—lagða, hyggja—hugða* (part. som af et *ē*-verb., *hugat* el. *hugt*).

b. *Vilja—vilda* hedder i part. *viljat*; i 2. pers. sg. findes ofte *vilt* for *vill* (af *vilr*), jfr. ovf.

c. I *selja* og *setja* gennemføres omlyden: *selda, setta* osv.; forklaringen heraf er meget usikker.

d. Hertil hører oprl. også ord som *flæja* el. *flýja, frýja, tæja* el. *týja, knýja*, der efter deres udseende også kunde henregnes til 92. *Knýja* beror på **knewjan*, præt. *knewiðō* (rodstavelsen kort), der skulde blive (*knéða*, men blev) *kníða* efter præs. (*knewir*, der blev) *knír*; *knýr* og *knýða* er analogiformer efter inf. (A. Kock). Jfr. også verber som *hlýja, þreyja—þráða* (f. **prawiðō*), *heyja—háða, æja—áða*.

94. ē-verber.

a. De herhenhørende verber svarer til de got., hvis præt. ender på *-aida*. I præt. falder mellemvokalen bort: *hafa—hafða*, medens der i part. præt. findes vokalen *a*: *hafat, vakat*, der måske stammer fra *ō*-verberne, istf. det ventede *ē*. Endelsen *tr* (ntr. *t*) findes også i nogle verber, dels alene, dels ved siden af *-adr*. I præs. findes ingen omlyd, da i her er opstået af *ē*: *vaki, vakir* (jfr. got. *habais, habaiþ*); i dette tilfælde kunde man dog have ventet omlyd (ligesom i *tekinn* og lign.). Kun i præs. af *hafa* findes omlyd *hef(i), hef(i)r*, hvor den er vanskelig at forklare; der henvises til en grundf. som den, der findes i oht. *hebbiu*, men omlyden skulde i hvert fald kun findes i 1. pers.;

herfra skulde den så være trængt ind i 2. og 3. pers. 94—96 Andre har villet forklare formen som analogiform efter ord som *krefja, kref, krafða*. Formen *hef, hefr* er gennemført i den ældre digtning, medens *hefi, hefir* er den almindelige litteraturform; den kunde være en mellemform mellem oprl. *hafi* og *hef*.

b. Der indskydes også her i enkelte tilfælde et omlydsvirkende *j*: *þegja, segja, kligja*; omlyden findes da i alle præs. (*þegi, segi* osv.). Part. til *segja* hedder *sagaðr* og — i almindelighed — *sagðr*.

c. *Ljá* og *tjá* er sammentrukne f. *léa, téa*, præs. *lé, té*, part. *lédrr, téðr*. *Kaupá*, præs. *kaupi*, hedder i præt. *keypta* (hvortil der skulde svare en inf. *keypta*, jfr. got. *kaupatjan*; *kaupa* er vist nydannelse efter *kaup*).

95. ō-verber.

Hertil hører en mængde verber, præt. *-aða*, part. *-aðr*. Hvor *j* og *v* findes i st., omlydes rodvokalen helt igennem (*belja, beljaða; þolva, þolvaða*). Efter *á* bortfalder *a* (*spá—spáða*); disse verber kan gå over til *ē*-verberne (præs. *spái*). 2. pers. pl. skulde hedde **kolluð*, men blev *kallið* (analogisk).

96. Præterito-præsentiske verber.

Således kaldes nogle verber, hvis præs. er et oprindeligt præteritum og bøjes som sådant; et nyt, svagt præt. er så dannet til udfyldning. I alt væsentligt findes der i got. tilsvarende former. Bøjningen er iøvrigt fuldt ud regelmæssig, men i sen tid kan præs. pl. få de præsentiske endelser. För er *em, est, es, erum* osv. omtalt. De herhenhørende verber er:

unna: *ann, unnum—unna—unnat,*

kunna: *kann, kunnum—kunna—kunnat.*

I disse to er part. som af *ē*-verber; præt. står for *unþa* og *kunþa*. *Kunnr* er egl. et part. til det sidste.

þurfa: *þarf, þurfum—þurfta—þurft,*

vita: *veit, vitum—vissa—vitaðr* og *vitinn.*

Víss, adj., er oprl. et part. til dette, og derefter er præt. dannet.

eiga: á, *eigum*—áttá—áttr,
eiginn er egl. part. hertil.

muna: man, *munum*—munða—munaðr,
her er præf. plur. allerede i gammel tid: *munid*, *muna*.

munu: mun (*man*), *munum*—munda,
her mangler „bindevokal“ i præf. (som i got.).

skulu: skal, *skulum*—skylda,
her har præf. fået omlyd fra præf. conj., eller dette er brugt som præf. ind. — De to sidste verber mangler part. Foruden at de har inf. på -u har de også præf. inf.: *mundu*, *skyldu*.

mega: má, *megum*—mátta—mátt,
præf. beror på *maht-*, uden „bindevokal“.

[*knega*]: *kná*, *knegum* el. *kneigum*—*knátta*,
kneig- er analogiform efter *eigum*.

Tillæg. *Valda*: *veld*, *völdum*—*olla*—*valdit*.
Er ikke præf.-præs. *Olla* er udviklet af *wolpa*.

97. Svage reduplikationsverber.

Som bemærket er der kun ét verbum, hvor reduplikationen er tydelig: *sá*, præf. *sæ*, eller yngre *sái*, præf. *sera* (*søra*) f. *se-ra* (af *se-zō*, got. *sai-sō*), part. *sáinn*; bøjningen af præf. er svag: *sera*, *serir*, *seri* osv. Af lignende art er *róa*, *rera* (*røra*).

Efter disse er andre verber analogt formede:

gróa: *græ*, *gróm*—*grera* (*grøra*)—*gróinn*,
snúa: *sný*, *snúm*—*snera* (*snøra*)—*snúinn*,
gnúa: *gný*, *gnúm*—*gnera* (*gnøra*)—*gnúinn*.

Jfr. nydannelser som *køra* (til *kjósa*), *frøra* (til *frjósa*), se § 78 c.

98. De sammensatte tider.

Perfektum og plusquamperfektum dannedes ved hjælp af verb. *hafa*, præf. og præf., hvortil der oprl. föjedes ntr. af part. præf. af intransitive verber, men acc. sg. el. plur. part. af de transitive, rettende sig efter objektets kön. Hvor obj. stod i dativ, måtte ntr. bruges. Dette og forholdet ved de intransitive førte til, at også her blev ntr. det almindelige, uanset hvad kön eller tal,

objektet stod i: *hann hefir bardan mann* blev til *hann* 98—101
hefir barit mann.

Futurum dannedes ved hjælp af verberne *munu* og *skulu* og infinitiv af hovedverbet: *ek mun*, *skal*, *telja*. Betingende måde dannedes ved hjælp af *munda*, *mynda*, *skylda*: *ek munda telja*.

99. Medium.

Dette dannedes ved at föje *sik* i formen *sk* til alle de aktive former; herved skete der følgende ændringer: -r i 2. og 3. pers. sg. faldt bort: *flytr-sk* blev *flyt-sk*; ð, d, t + s blev z (ts) i 2. pers. pl. I 1. pers. pl. bortfalder undertiden s: *flytjumk* og falder da sammen med 1. pers. sg. af verbet + *mk*. I part. pass. föjes *sk* kun til ntr.: *barizk*. Dette sk går i løbet af 13. årh. over til en lyd, der skrives z (tz, zt og mange andre måder), den blev til sidst både i norsk og islandsk *st*.

100. Passivum.

Det dannes ved hjælp af verberne *vera* eller *verða* og part. præf. af hovedverbet: *ek em*, *verð*, *taliðr* osv., *ek var*, *varð*, *taliðr*; futurum ved *mun vera*, *verða*, perfektum og plusquamperf. ved *hafa* og *ver(ð)a*: *ek mun ver(ð)a taliðr*, *ek hef verit taliðr*. Tidlig får medium — fakultativt — passivisk betydning.

VI. ADVERBIER.

101. a. Til adj. *góðr*, *lítill*, *mikill*, *langr* svarer adv. *vel*, *lít* (der anses for at være sammentrukket af *lítit* i ubetonet stilling), *mjök*, *lengi* (der egl. er subst.); de kompareres: *vel*—*betr*—*best*, *lít*—*minnr*—*minst*, *mjök*—*meir*—*mest*, *lengi*—*lengr*—*lengst*.

b. Adverbier dannes iøvrigt med endelsen -a (f. ð af *ōð*, en gammel ablativ): *illa*, *harða*, *ákafa*, *gørva*, -*liga* (*harðliga* osv.); ved sammenblanding findes -*la*: *varla*, *harðla*.

c. Til forskellige adv. på -*liga* findes ingen adj. på -*ligr*; de er da analogidannelser, f. eks. *tómliga* (til

tóm el. *tómur*); endelsen bliver da en almindelig adverb- 101 endelse.

d. Adv. kompareres med tilføjelse af *-r* (af *-ir*), *-st*; *-ar*, *-ast*: *illa—verr—verst*; *harða—harðar—harðast*, *viða—viðar—viðast*.

e. Der findes endel adv. kun i komparativ og superl.: *heldr—helzt*, *siðr—sigt* og fl.

f. Adverbier dannes endelig ved endelsen *-is*: *umhverfis*, *øllungis*; de kompareres ikke. Desuden bliver forskellige kasus af substantiver og adjektiver brugte adverbialt, som *ár*, *ey*, *aldr*, *heim*, *brott* (af *braut*), *brigða*, *alls*, *loks*, *fastan*, *stundum*, *drjúgum* og navnlig ntr. af adj.

g. Med endelsen *-an* dannes flere adverbier for at betegne bevægelsen 'bort fra': *heðan*, *hvaðan*, *norðan* osv., modsat de adverbier, der betegner 'væren på stedet', de har end. *-r*: *hér*, *þar*, *hvar*.

TILLÆG.

Paradigmer for præsens i enkelte aflydsklasser:

2. klasse:	skýt	skjótum
	skýtr	skjótið
	skýtr	skjóta.

6. —	fer	fórum
	ferr	farið
	ferr	fara.

7. — a.	held	hóldum
	heldr	haldið
	heldr	halda.

	fæ	fá(u)m
	fær	fáið
	fær	fá.

	geng	göngum
	gengr	gangið
	gengr	ganga.

f.	bý	bú(u)m
	býr	búið
	býr	búa.

S. 10. I aflydsrækkerne skulde plur. præet. have været anført, henholdsvis:

1. gripum — 2. skutum — 3. urpum — 4. nómum
— 5. gófum — 6. fórum.

UDSIGT

over det islandske sprogs historie.

I. 800—1100.

1. Om det norske sprog ved år 800 vides ikke ret meget fra samtidige kilder. Fra første halvdel af det 9. årh. haves de sparsomme rester af Brage d. gamles kvad; de giver dog en ikke ringe indsigt i ordformerne og, til en vis grad, i ordforrådet. Da den sproglige fasthed dengang synes at have været ret stor, er det tilladt at slutte et godt stykke tilbage med hensyn til formerne, og dette bekræftes ved et heldigt fund i Norge, hvorved de fra de nævnte digte kendte former kan føres tilbage til o. 700. Det er Eggjum-indskriften, der her sigtes til. Tiltrøds for endel dunkelhed i den er dog de enkelte sprogformer i hovedsagen klare og gennemskuelige. De viser, at det norske sprog allerede dengang stod på et ret fremskredet standpunkt. Udlødende vokaler er bortfaldne, som i *stain* (urn. *staina-r*) = *steinn*, *skorin* (urn. *skurinar* f. *skuranar*) = *skorinn*, hvilke former også viser den almindelige assimilation af *r* med *n* efter en lang vokal og *i* (ubetonet) 2. stavelse. Ubetonede indlydsvokaler er ligeledes bortfaldne, som i *mæde* (= urn. *mawēð-*) = *máði*. Man ser, at ordet for 'mand' allerede dengang ved analogi havde fået endelsen *-r*. Følgen af dette fund er bl. a. den, at S. Bugges i sin tid med så megen kraft fremførte sproglige beviser mod ægtheden af de Brage tillagte vers har mistet al deres betydning. De kunde godt være 100 år ældre. Det samme gælder eddadigtene; der er i sproglig henseende intet i vejen for, at de

kunde være fra 8. årh. — ialfald de, der måtte være 1—2 ældst —; en anden sag er, om de derfor skal tidfæstes så tidlig; ved bestemmelsen deraf kommer mange andre ting i betragtning.

En anden kilde er de ældste norske runeindskrifter med de yngre runer (som bekendt findes der ingen islandske runeindskrifter før ved 1300). De giver det selvsamme billede.

En tredje kilde er, skönt af ret begrænset omfang, de norske ord, der i 9. og 10. årh. er optagne i irsk. Se herom C. Marstrandens skrift: Bidrag til det norske sprogs historie i Irland, 1915.

Der kan henvises til, hvad der udførlig er fremstillet om de ældste kilders sprogformer i skriftet Norskisl. kultur- og sprogforhold. Af dette fremgår det, at sprogformerne i 9. og 10. årh. var i alt væsentligt de selvsamme, som man kender fra den ældste norske og islandske litteratur.

Nogle hovedpunkter skal her nævnes.

Hvorledes de enkelte lyd har været, kan man kun tilnærmelsesvis fastslå. Det skal ikke her drøftes i enkeltheder. Dog kan bemærkes, at i enkelte tilfælde er en vokal blevet forkortet allerede i 9. årh., som ó i Þór- som forled i personnavne (se herom Marstrander).

2. Omlyd og brydning var ved 800 helt gennemførte.

I-omlyden af *a* (*ǣ*, *æ*) var dog endnu ikke særlig udpræget eller langt fra sin grundlyd, den var langt mere åben end den senere blev og var vidt forskellig fra *e*. I tidens løb blev den mere lukket, indtil den — i islandsk — faldt sammen med *e*, der på sin side blev mere åben. I norsk var forholdet anderledes; der holdes lydene — som skriften viser — ude fra hinanden til ind i 13. årh., i det mindste dialektisk.

U-omlyden af *a* var endnu temlig nær ved grundlyden, så at skjaldene kunde bruge bægge lyd som helrimende, men efterhånden fjærnedes omlyden sig så meget

fra grundlyden, at de dannede rene halvrim. Dette 2—8
skete først ved og efter 1100¹⁾. Det samme gælder
også v-omlyd af i (*syngva* rimer engang på *þing-*;
10. årh.).

U-brydningen af e: e^u (jo) faldt vist i det hele sam-
men med a-brydningens omlyd jø.

3. Hvad der i en særlig grad kendetegner sproget
i dette tidsrum, er de usammentrukne former som
blá-an, *fá-a*, *bló-um*, *fjó-um* osv., samt former som *sé-a*,
lé-a og lign. Begyndelsen til sammentrækning findes i
det 11. årh. (*óþóm*: *Jómi*, *Arnórr*), men almindelig bliver
den først i næste tidsrum.

4. v foran l er faldet bort; foran r også i det hele
og store; kun i enkelte tilfælde, især faste forbindelser
(forlydsrim), findes det i de ældste digte: *vreiðr*: *vega*;
i 13. årh. var dette forhold velkendt og kaldtes *vindandin*
forna ('den gamle anvendelse af wend' o: v).

5. r (z) er allerede i 9. årh. i Norge faldet sammen
med r, hvilket fremgår af de ældste norske indskrifter
med de yngre runer, samt af skjaldedigtene. I Eggjum
er de to lyd endnu forskellige. Overgangen er således
foregået i løbet af 8. årh.

6. s er eneherkende i former som *vas*, *es* (verb.
og relat.).

7. h i forlyd foran l, n, r er bibeholdt det meste
af tidsrummet, men mod slutningen af dette begynder
det vist at falde bort i norsk, hvad der aldrig skete i
islandsk.

8. En ejendommelighed ved sproget var sammen-
trækningen af *es* og *ek* med foranstående ord. Efter
skjaldekvadene var den meget almindelig, selv om den
— hvad der ligger i sagens natur — kun i enkelte til-
fælde kan findes i rim (*sék*: *búki* og lign.; *sás*: *ræsi*
osv.). Dette beror på, at denne sammentrækning endnu
var almindeligt talesprog. Sammentrækningen findes i

¹⁾ Jfr. afhandl. i Arkiv XXI: iq: io.

de ældste runeindskrifter: *haiteka*, *falahak*, og ligeledes 8—10
i de ældste litterære mindesmærker som Ares *Islendinga-*
bók: *iócc*, *heitec*, *syndac*. Hvor almindelig den har
været, viser også Viga-Glúms kendte ed, som han selv
formulerede: *vask-at þar ok vák-at þar ok raupk-at*
þar odd ok egg, es Þórvaldr krókr fekk bana. Når det
i sagaen hedder, at man ikke før havde hørt en sådan
(formuleret) ed, er dette uden tvivl talt ud fra saga-
skriverens og hans samtids forhold. Da var man holdt
op med at tilføje k og bruge nægtelsen *at* i daglig tale,
medens denne sikkert var almindelig i det 9. og
10. årh.

9. Der er naturligvis ingen sikkerhed for, at de
håndskrifter, der nu haves, giver et tro billede af sprog-
forholdene i 10. og 11. årh. Tværtimod. Der savnes
midler til at bestemme, når visse fra senere tid vel-
kendte, men sekundære former er opståede. Rent til-
fældigvis kan man, ligesom af en ruinhob, ved hjælp af
versemålet opgrave gamle og oprindelige former som
f. eks. *beðja* acc. pl. af *beðr* (hos Valgarðr) for (det
senere) *beði*, *randar*: *brandar*, *Hqfuðlausn*, for (det
senere) *randir*, former som *náar*, *hvaðar*- og fl. Den
slags former har været mere almindelige end hånd-
skrifterne giver det udseende af. Dog må man være
meget forsigtig med at indsætte meget alderdomlige
former.

10. Af enkelte sprogformer kan følgende nævnes.
Analogiformerne *kvómu(m)*, *vóru(m)* f. *kómu(m)*, *óru(m)*.
I det ældste bevarede digt findes *Hrafn-ketill*; o. 1000
findes former som *Ulfkell*, *Steinkell*, *Porkell*, der ved en
uregelmæssig sammentrækning vistnok beror på dativ-
formen *-katli* (*-kettl*, *-kell*).

Efter alt at dømme var formen *Áleifr* (sikkert med
nasaleret *á*), af *Anulaibar*, den eneste brugte form (jfr.
dog *Áláfar* i plur. hos Sigvatr, o. 1040), da *Ál-* på den
ene (o. 16 gange) og *-leif* på den anden side (o. 18
gange) findes i rim, men ingensinde *ó-* (dette først ved

1100), eller *-láfr* (med undtagelse af det anførte pluralis). 10—12 Af de oprindelige *-arir*-ord findes 3 eksempler (hvoraf dog ét hører til 12. årh.): *vartarir*, *múterir*, *valderir*. Dativ-endelsen af masc. a-st. bortfalder rent undtagelsesvis, som i *För* (*Póri* hos Brage), [medens dette bliver hyppigt i 12. årh. og derefter. Olaf hvitaskald anfører et eksempel — fra Arnórr — på *sumar* som masc. — Adj. *ymiss* er sammensat af *y-* (hvad så dette end er) og *-miss* (f. *missar*), dette med en ret stærk bitone); de oprindelige former, som *ymissir* osv., findes oftere, men ordet sammentrækkes dog ikke sjælden (*yms-*). Man finder spor af det oprindelige forhold, at *-m(e)r*, assimileret til *m(m)*, føjes til verbet: *erum*, *vorum*, hvor håndskrifterne i reglen har formen *-mk* (af *mik*) eller *-mz*, som det senere blev. I medium findes *-mk* føjet til, ikke blot hvor det naturlig føjede sig til verbet, som i 1. person sing. *bjóðumk* (= [*ek*]bjóð *mik*), men også i analogiformer, der i dette tidsrum optræder meget hyppig, som *gófumk* (= *gaf mér*).

11. Af alt dette kan sluttes, at selv om sproget i dette tidsrum må siges at have været meget konservativt og uden større omvæltninger, findes der dog forskellige overgange fra den ene bøjning til den anden — flere måske end man nu er i stand til med sikkerhed at påvise —, samt en afslibning af former — kort sagt, en udvikling, som ethvert levende sprog forudsætter.

12. Hvad ordforrådet angår, er det i dette tidsrum for det meste rent nordisk. Der var dog ved 1100 indkomne ikke få fremmedord, låneord. Ved forbindelser med syden var der i forhistorisk tid indkommet en del ord på fremmede varer og varebeholdere; *vin*, *lín*, *belti*; *ørk*, *kjll*, *sekk*, *pund* og mulig *eyrir*, hvis dette stammer fra lat. aureus. De er ikke særlig mange og kun en brøkdelen af de låneord, der findes i oldtysk. De afgiver afstanden målestok. I historisk tid, da kristendommen blev indført, o. 1000, skete den første større indvandring af ord vedrørende kirke og kristendom, ord som *kirkja*,

altári, *klokka*, *kerti*; *prestr*, *prófastr*, *djákn*, *byskup*; 12—13 *klaustr*, *musteri*, *skóli*, *múnkr*, *kanoki*, *postoli*; *mess*, *sálmr*, *engill*, *kredda* [af *credo*] osv. Disse låneord måtte i form underkaste sig den hjemlige grammatik, få bøjningsendelser som de hjemlige ord, ja omlyd som disse (*engill*). Flere andre ord kan være indkomne, der unddrager sig sikker erkendelse, ord der kun brugtes i lavere talesprog, som dog — senere — glimtvis kan dukke frem, som det *jaga*, der findes i Málsháttakvæði, o. 1200, og betyder, 'at snakke idelig om'; (jfr. nyisl. *jagast* 'at kævles'). Nogle få keltiske ord er i dette tidsrum optagne (*gelt*: *verða at gjalti*).

13. Når man taler om ordforrådet, kan man ikke undlade at gøre en bemærkning om skjaldesproget, d. v. s. det for skjaldene særegne sprog, det poetiske sprog, der allerede ses at være fuldt udviklet og udpræget i al sin ejendommelighed hos de ældste skjalde i 9. årh. Dette forudsætter lange tiders udvikling i forhistorisk tid. Det er dog ikke de såkaldte kenninger, der egentlig kommer i betragtning, men de enkeltbenævnelser (*heiti*), der allerede dengang kun benyttedes i skjaldenes ophøjede tale. I Alvissmål findes der en lære om, hvorledes de forskellige ting hed hos de forskellige væsner, mennesker, guder, vaner, alver, dværge osv. Menneskenes benævnelser er de almindelige dagligdags-navne, som de *för* og senere kendes (*himinn*, *máni*, *sól*, *skj* osv.). Gudernes betegnelser er derimod af en anden art (*hlýrnir*, *mylinn*, *sunna*, *skúrvón* osv.); de er dels kenninger (*skúrvón*), dels afledede (*hlýrnir* 'den med *hlýrn*, himmellegemer, forsynede), som næppe nogensinde har været i almindelig brug i daglig tale, dels endelig sådanne, der uden tvivl en gang har været dagligdagsord (*sunna*, jfr. de andre germanske sprog), men som er bleven fortrængt af andre, i dette tilfælde af *sól*. De gamle ord glemtes dog ikke, men løftedes op i en højere kres, til at blive ord, hvorved digtningen prydedes og hævedes. Andre sådanne ord

er f. eks. *jór* (det ide. ord, *ἵππος*, equus; indtil nu be- 13-14
varet i sammensætn. *jóreykr*), *marr* (= hest; men *merr*
almindeligt), *marr* (hav; senere og indtil nu kun brugt
i sammensætn. *marbakki*, *marfló*, *marmennill*), *vif*
(kvinde), *fljóð* (d. s.) og mange andre. På denne måde
blev sproget, især skjaldesproget, så rigt på enkeltbe-
nævnelser, at skjaldene så at sige aldrig var i forlegen-
hed med ord, som de i øjeblikket trængte til. Denne
rigdom var alt tilstede ved 800.

II. 1100—1300.

14. Vi er så heldige at have en afhandling, des-
værre af en navnløs forfatter, fra o. 1140, der handler
om det islandske lydssystem ved midten af 12. årh.
Forf.s hensigt var at skabe (hans landsmænd) et brugeligt
alfabet, „for at det skal blive lettere at skrive i moders-
målet“, og derved bevirke, at Islænderne ikke skulde
stå under andre folk. Han går ud fra det latinske
alfabet¹⁾, der tidligere var brugt, men som var altfor
mangelfuldt til det islandske lydssystem. Det var især
sprogets omlyd, som der manglede tegn for. Forf. føjer
nu 4 vokaler til de 5 latinske (a, e, i, o, u) og giver
dem følgende former: *q*, *q̄*, *ø*, *y*, d. e., hvad vi kalder,
u-omlyd af a, i-omlyd af a, i-omlyd af o (v-omlyd af e),
samt i-omlyd af u. Således blev der 9 vokaler og vokal-
tegn; disse er ikke helt opfundne af forf.; han har
forefundet de fleste i latinsk og angelsaksisk skrift, men
han har fastslået deres brug for islandsk. Han med-
deler, hvorledes de udtales: *q* f. eks. er udtalt „med
mindre åben mund end a, men med mere end o“
(krøllen under o er den første del af et a) osv. Han
oplyser, at alle 9 vokaler kan udtales kort eller langt
og anfører eksempler derpå. Han oplyser fremdeles —

¹⁾ Ikke ud fra runealfabetet, som nogle forskere med urette
har ment tidligere var blevet brugt til at skrive bøger med. Det
kendtes, men benyttedes, som *för*, alene til at riste i træ.

14-15
hvad der er af særlig interesse — at de kunde udtales
gennem næsen, var nasalerede, hvad nyere under-
søgelser af endnu levende nordiske dialekter har be-
kræftet¹⁾. De lange vokaler betegner forf. med en streg
over dem (´), de nasalerede med et punkt (·). Hans
aksenter bruges den dag i dag, blot i noget anden be-
tydning, hvorom senere. Så beskriver forf. konso-
nanterne, men her var der mindre nyt at foreslå. Han
vil skrive c alene = k og fjærne k og q som over-
flødige. Han foreslår at skrive *ŋ* for n + g; x, v og z
vil han helt fjærne, for det sidste foreslår han d + s.
Forf.s vokalsystem var i det hele fyldestgørende og
bruges endnu, med visse ændringer; hans forslag om
d + s for z blev ikke virkeliggjort. Hans afhandling
blev vist aldrig almindelig udbredt. I nogle håndskrifter
synes hans indflydelse at have gjort sig gældende, men
hans system findes ingen steds anvendt fuldtud. Hans
nasalbetegnelse er ellers ganske ukendt. I det hele
og store blev hans omlydsvokaltegn til virkelighed,
selv om deres udseende ændredes noget; *q̄* blev således
i almindelighed til æ, *ø* til œ.

15. Noget modsætningsforhold til norsk var der i
12. årh. i det hele og store ikke. Der findes dog et par
afvigelser. H faldt i norsk — senest ved 1100 — bort
i forlyd foran l, n, r, medens det bevaredes i islandsk
og det til den dag i dag (*lyða*, *njóða*, *ræða* overfor isl.
hljóða, *hnjóða*, *hræða*). Når h ofte findes udeladt i isl.
håndskrifter — og et par gange endogså i vers — skyldes
det kun en ydre efterligning af norsk, måske fremkaldt
særlig af de mange gejstlige nordmænd, der var på
Island i 13. årh. I norsk var s i *vesa*, *vas* og *es* (verb.
og relat.) ved analogi også ved 1100 (eller lidt *för*) gået
over til r. Denne overgang fandt også sted på Island,
men meget senere. Udtryk for denne tidsforskel findes

¹⁾ Se A. Noreen: De nord. språkens nasalerade vokaler i
Arkiv III, 1 ff.

f. eks. i de to homilieböger, der omtrent er samtidige; 15—20 i den norske findes ingen former med s, i den islandske er disse langt overvejende. Snorre bruger i sit Håttatal bægge former. Ved 1200 kan overgangen siges at være i færd med at fuldbyrdes; ved 1250 er s helt forsvundet.

16. De dialektforskelligheder, der fandtes og findes i norsk (manglen af u-omlyd ved bevaret u f. eks.) er ukendt i islandsk. Her findes en overvejende ensartethed, hvilket ikke er så mærkeligt, da Island var blevet befolket af mænd, der hovedsagelig kom fra egne i Norge, der sproglig må have været ret ensartede. De enkelte familjer, der kom fra andre egne med nogle dialektiske afvigelser, måtte efterhånden rette sig efter flertallet. Den store, årlige sammenstimlen af mænd og kvinder fra alle egne i landet, da altinget holdtes, har sikkert ikke været uden betydning for at fjerne dialektiske ejendommeligheder, hvad udtalen angår.

17. Medens sprogforholdene synes at have været ret faste i 12. årh., er forholdet et ganske andet i det 13. Det viser sig at være et overgangsårhundrede, i hvilket der foregik flere, tildels vigtige ændringer og andre forberedtes.

18. Hvad vokalerne angår, er forskellen på lange og korte i alt væsentligt bevaret. Mulig har de lange vokaler efterhånden fået lidt ændret klangfarve, kimen til den senere udvikling.

19. Ved år 1200 skreves i islandsk i reglen o og e i endelser uden betoning, spredtvis også i endelsen -ung og -ing. Vokalharmonien, som f. eks. i trondhjemske, var på grund af forholdene naturligvis ukendt i islandsk. I århundredets løb blev u og i stadig mere almindelige. I -igr og -igr er i det almindeligste; -legr findes hyppigst i de ældste håndskrifter (f. eks. homiliebogen). Mulig har der her været dialektforskelle.

20. q-lyden var nu bleven ændret noget, og der er forhold tilstede, der gör det til vished, at udtalen ved

1200 var bleven ø¹⁾, d. v. s. faldet sammen med i-omlyd 20—25 af o, måske dog noget mere åben, samme lyd som den har i nutiden (ö). Den store forskel, der nu var på a og q, betegner Olaf hvitaskald ved udtrykkelig at sige, at *vaskr* og *røskr* danner halvrim.

21. U-omlyden af á (ø) synes i lyd at være helt faldet sammen med å, således som tilfældet altid siden har været, hvorledes lyden så egentlig har været i førstningen.

22. I-omlyden af a: e, æ faldt nu omtrent sammen med ē, d. v. s. den var bleven noget mere lukket end tidligere og i norsk, medens e var bleven mere åben. é (æ) var kvalitativt allerede nu forskelligt i lyd fra e, hvilket fremgår af den senere udvikling.

23. I-omlyden af ó (ó) får en mærkelig udvikling; lidt før midten af århundredet er den bleven ændret og faldet sammen med é (æ). Olaf hvitaskald omtaler denne ændring som i alt fald delvis fuldbyrdet, idet han siger: „for vellyds skyld er diphthongus(!) opfunden som i disse ord *lókr*, *ógr*, ti det anses for at lyde smukkere end *lékr*, *égr*“. Olaf kunde som sædvanlig ikke gennemskue den historiske udvikling, men hans ord viser tydelig, hvorledes forholdet var. Denne ændring må have bevirket, at sproget fik en ret forskellig karakter. I håndskrifter fra den sidste halvdel af århundredet findes der som følge heraf en overordenlig stor forvirring i betegnelsen af lyden, der viser, at sammenfaldet af de to lyd da var fuldstændigt.

24. I-omlyden af u: y er uforandret, undtagen for så vidt som ý i endel ord, der var ubetonedede i sætningen, delabialiseres til i (*fírír*, *ífir*, *þykkja*, *skildi*, *mindí*). Kolbeinn Tumason rimer (o. 1200) *þykkja* på *mikit*, men det er ikke udelukket, at han har sagt *mykit*.

25. Forlængelse af vokalerne a, q, o, u foran kakuminalt l + labial og guttural er foregået i dette

¹⁾ Jfr. afhdl. i Arkiv XXXV.

tidsrum: *hjálmr, hálf, hjálpa, gálgi, kjálki, hólpinn, 25—29*
fölginn, hólkr, fúlga, búlki, samt mulig i nogle enkelte
 tilfælde som *háls, álmar, skáld* (?). Nuværende udtale er
 ganske den samme som af de oprindelig lange vokaler.
 I norsk fandt denne forlængelse sted på et begrænset
 område.

26. På den anden side har også forkortelse fundet
 sted, især foran grupper af medlyd. Denslags forkortelse
 findes i forskellige tilfælde i ældre skjaldevers¹⁾. Teoretisk
 har man ment, at denne forkortelse burde have været
 almindelig regel i sproget, men at systemtvang har
 hindret gennemførelsen deraf. Dette er et uafgjort
 spørgsmål. Vist er det, at en forkortelse kun i forholds-
 vis få tilfælde er gennemført og det ret sent, f. eks. i
gött, dröttinn, drötning, minn, þinn, sinn og i neutrum
 af disse, samt i de sammentrukne former af *lítill*, i *ytri*,
yztr, brullaup osv., foran enkelt konsonant i *utan*,
Rúnólfr; mulig er alle disse forkortelser endogså yngre
 end 1300.

27. I 13. årh. fuldbyrdes også sammentrækning
 af 2 stavelser (omkastning af aksenten), e + vokal (a, u):
séa - sjá, tréum - trjóm. Bortfald af en kort vokal efter
 en lang, som i *blán* f. *bláan*, *blóm* f. *blóm*, foregår
 allerede i 12. og bliver eneherkende i 13. De usammen-
 trukne former bliver senere atter indførte, undt. i former
 som *kám, ám*.

28. Hvad konsonanterne angår, er der mindre
 at bemærke. f er dialektisk (nord- og vestlandet) blevet
 til b efter l, r: *hálbr, orb*. g- i forlyd (af *ga-*) var i
 nordisk i det hele faldet bort inden 800. Det holdt sig
 i enkelte tilfælde, som i *glíkr, gnógr*, helt ned i 13. årh.
 I *gnægð* bevares det endnu.

29. Assimilation af rl til ll, dl til ll: *Folleifr,*
Hrolleifr, af rs til ss: *foss*, indtræder i 13. årh. Man
 sporer også overgangen af t—ð, k—g i ubetonede eller

¹⁾ Se K. Gislason: Forandring af Quantitet, Aarbøger 1866.

lidet betonedede endelser og ord: *haustið, lítið, að, mjög 29—33*
 og lign. I islandsk beholdes -ð(a) i præt. i mange til-
 fælde længere end i norsk.

30. Endelig bemærkes, at -sk i medialendelser går
 i 13. årh. over til en lyd, der hyppigst betegnes ved z
 (eller lign.), der endelig bliver -st ligesom i norsk.

31. Ordformerne selv udvikles ikke i nogen
 særlig grad i det 13. årh. Nogle overgange fra ö- til
 i-st. finder sted, ligesom nogle stærke verber går over
 til de svage, særlig til ö-verberne. Dativ-endelsens bort-
 fald i masc. a-st. tiltager, især hvad mandnavne angår.
 I det hele og store kan dette årh.s islandsk betegnes
 som klassisk i egenlig forstand.

32. Hvad ordforrådet angår, indkommer nu
 nogle låneord, ord som *riðdari, barón, kumpánn,*
kurteiss; herra, fróva, jungfrúva, hæverskr; bréf, insigli,
lén, dans, pris, panzari, opinberr; prófa, læra osv.
 Flere, eller de fleste, er først indkomne i norsk og der-
 fra er de komne til Island. Der findes i Kongespejlet
 en mængde fremmedord, hørende under krigsvæsen og
 klædedragt, hvoraf nogle enkelte lejlighedsvis er ind-
 komne i islandsk som *treyja*, der er blevet almindeligt.
 Det nøjagtige datum for de enkelte ords vedkommende
 kan ikke sikkert angives.

III. 1300—1500.

33. Dette lange tidsrum kan betragtes under ét.
 Der foregår i det en række vigtige ændringer og ud-
 viklinger, som man ikke helt kan overskue og navnlig
 ikke nøjagtig tidfæste allesammen. Grunden dertil er
 hovedsagelig mangel på originale skrifter. Hvad det
 14. årh. angår, er man dog nogenlunde heldig stillet,
 da der fra det haves mange håndskrifter og enkelte
 originalarbejder som Einar Haflíðasons Lárenziussaga.
 Af håndskrifter haves bl. a. den store Flatøbog fra o.
 1380. Der haves også endel helgenkvad fra dette årh.,

deriblandt Lilja; de giver på mange punkter gode oplysninger. 33-37

34. Fra det følgende århundrede haves ganske vist også mange håndskrifter (afskrifter), men navnlig er man her henvist til den mængde såkaldte rimur der haves, en digtning, der opstår i den sidste del af 14. årh., og desuden ikke få helgenkvad, samt breve (diplomer). I sproglige spørgsmål er digtene til en vis grad de bedste vejledere.

35. Med hensyn til vokalernes kvantitet kan det under ét siges, at den gamle forskel på lange og korte vokaler, på lange og korte stavelser, er fuldtud bevaret til henimod slutningen af dette tidsrum. Alle rimur og helgenkvad viser dette. Endogså biskop Jón Arasons digte (han døde 1550) er digtede på samme måde. Islandsk er det eneste goto-germanske sprog, der har beholdt denne egenskab så langt ned i tiden, vistnok på grund af sin afsondrethed. Det nye princip, aksentueringssprincippet, er dog uden tvivl begyndt i den første halvdel af det 16. årh. I den sidste halvdel er det helt gennemført. Ændringen synes at have gået ret hurtig for sig, noget forskelligt i de forskellige landsdele.

Løvrigt ser man på mange måder i dette tidsrum overgangen til nyere islandsk, samtidig med at så meget af det gamle er bevaret, hvad en kort oversigt vil vise.

36. *ǣ* beholder sin lyd i det hele. Mærkeligt nok findes det i nogle *ō*-st., hvor man ventede omlyden: *hall*, *hand*, *hafn*, *rand*, *skamm*, *þakk*; dette skyldes rimeligvis fremmed (dansk) indflydelse og har næppe været almindeligt i folkesproget, ti i senere tider findes udelukkende de omlydte former.

37. *á* har måske allerede nu fået en udtale, der nærmer sig den nyislandske (*aʷ*). Sikkert har lyden ikke været *á*, ti da vilde udviklingen til den nuværende udtale være lidet forståelig. Efter *v* går *á* over til *ó*, der i nyislandsk bliver *o*: *svá*—*svó* (nu *svo*), *ván*—*vón* (nu *von*), *válka*—*vólka* (nu *volka*).

38. *e* er vist uforandret og i lyd ens med *ǣ*(*e*), d. e. 38-41
middelåben *æ*-lyd. Den lange lyd, *é*, har derimod ikke været ens med *ǣ*, men mere lukket, skönt man undertiden finder rimet *æ*: *é*; der er da tale om unøjagtige rim i de fleste tilfælde; dog synes *é* at være udtalt som *æ* mellem *v* og *r* (*vár*). Udviklingen af *é* og *æ* er vidt forskellig. Foran *é* udvikler der sig en *i*(*j*)-lyd: *fié*, *hiét* osv., der tilsidst blev *je* (åbent): *fje*, *hjet* osv. Også foran kort *e* udviklede der sig efter *h* et *i*: *hjeðan*, *hjeðinn* osv. — I endelsen *-ligr* veksler — som før — *e* og *i*. Efter *v* kan *i* gå over til *ö*: *kveld*—*kvöld*, men først sent i dette tidsrum.

39. *i*, *i* er i det hele uforandrede (jfr. *ligr*—*legr*). I findes i *ni* (ordet senere forsvundet) og findes hyppig bevaret foran dobbelkonsonant i *mítt*, *þítt*, *sítt* (senere altid forkortet), i *kvítr*, *kvíttá*. Sonantisk *i* er nu blevet rent *j*; — *j* findes i låneord som *jungr*, *jungfrú*, *jungherra* (*jónkæri*).

40. *o*, *ó* er der ikke videre at bemærke om (jfr. *á* efter *v*). I dat. af *hann* findes endnu både kort og lang vokal. I *Nóregr* er *ó* endnu stadig langt. Der findes også en form som *oxi* ved siden af *uxi*. I tilfælde som dette er det dog usikkert, om der ikke er tale om en ren papirform.

41. *u*, *ú*. *u* findes i *hunn*, vistnok dialektisk, og i *lukla* (ligeledes; senere *lykla*). Former som *úr* og *ór* går jævnsides. Særlig er her at bemærke det indskuds-*u* foran *r* som nom.-mærke og udlydende stamme-*r* (i nom.-acc.) samt i verber, præs. sg., hvor endelsen er *r* (undtagen hvor *r* eller *s* gik foran dette): *hestur*, *akur* (men *akri*, *akrar* osv.), *kemur* (men *ferr*, *less*). Dette indskud går tilbage til o. 1300 og findes fra nu af, dog jævnsides med de gamle former. Ejenommeligt nok findes dette indskud aldrig i en verslinjes slutning, hvad enten der er tale om digte i de gamle versemål eller den ældre række af rimur. I nyislandsk

er dette indskud fuldt gennemført, hvorved sproget har fåt et ret betydelig ændret udseende. 41-47

42. *y, ý* beholdes fuldtud i deres gamle udstrækning. *y* kan findes i *bryst = brjóst* ved fremmed (dansk) påvirkning.

43. *æ* og *é* er fuldstændig identiske og har haft væsentlig samme udtale som tidligere: åbent *æ*. I nyisl. udtales denne lyd som *aj*. Denne overgangs alder kan ikke fuldtud bestemmes. Blandt Arne Magnussons sproglige optegnelser findes vigtige oplysninger. Han siger (1703), at i nulevende mænds ungdom — altså vel omtr. 1650—70 eller så — var det en almindelig udtale i Østfjordene at sige *lekur* f. *lækur* (ɔ: *lajk-*), *kjeti* f. *kjæti*, men de yngre var allerede begyndt at udtale det anderledes. I de andre dele af landet må udtalen dengang vel være bleven den nyislandske. Man sagde altså i de nævnte egne: *Mária mēr, mild og skēr; mér sú mērin ljósa*. Hermed stemmer en anden oplysning, der gælder det 17. årh.; en mand skal — ifølge Jón Ólafssons meddelelse — have sagt: *hann Bessi minn i Bē* (og *dró á e-inu* ɔ: udtalte *e* som langt). Biskop Jón Arason rimer endnu *fær* på *vjér, væni* på *ljénis* (unøjagtige rim som ovf. bemærket). Overgangen til *aj* er således måske yngre end 1550; i enkelte egne kan den dog have været noget ældre. I et ord som *ætla* har *æ* allerede fået udtalen *a* (som i nyisl., ialfald ved siden af *æ*-udtalen): *ætla* — plur. analogt: *öttlum*. Dette ses af håndskrifteres skrivemåde.

44. *ö* er der intet særligt at bemærke om (jfr. *e* efter *v*).

45. *au* findes endnu bibeholdt i ord som *sjanu, tvau, laudr*; overgangen til *ö* i disse ord er således yngre.

46. *ey* er uforandret, da *y* ikke er ændret.

47. Hvad konsonanterne angår, kan i almindelighed bemærkes, at assimilationer nu går langt videre end för; former som *kall, jall, bylla* (f. *byrla*), *föllast* er nu almindelige, ligeså *Folleifr, Stulli* og lign., frem-

deles assimilationen *rs—ss*: *vess, besserkr*. Når 3 konsonanter skulde støde sammen, falder én bort: *elds—el(l)s, lands—lans, þurft—þurt, fölgna—fólna, byggð—byggð* (dette begyndte allerede i 13. årh.); *berst—best, dýrst—dýst, fæzla* (ɔ: *fœtsla*)—*fæsla* osv. 47-56

48. *ll* og *nn* havde endnu den oprindelige udtale.

49. Former med *ð* (f. *nn*) foran *r* findes endnu, hvor det senere er opgivet: *rudr, uðr, sviðr*; mulig beror disse former på kendskab til ældre digte.

50. *k* og *t* er gennemgående blevet til *g* og *ð* i mindre stærkt betonedede og ubetonedede ord og endelser: *mjög, mig, þig, sig; að, eð, við, þið, það, spáð; mikið, lítið* osv. De gamle former findes dog endnu nogle gange, ikke fordi de brugtes, men fordi de kendtes fra ældre digte og håndskrifter.

51. *g* i forlyd foran *n* kan falde bort: *Gná—Ná, gnúa—núa, gniðugur—niðugur*, for ikke at tale om *gnóg—nóg*.

52. *k* bliver *h* i forlyd foran *n*: *knifur—hnifur, kneyfja—hneyfa, knjé—hnjé*.

53. *h* falder undtagelsesvis bort ved lærd efterligning foran *l, r*: (*h*)*lær, (h)ratt*.

54. *v* er, ligesom *j*, blevet ren konsonant; derfor er nu former som *völvur, hávum* og lign. almindelige. Ved analogi kan det indkomme i forlyd: *vorðinn*, hvilket senere atter forsvinder.

55. *z*, der betød *ts*, er allerede nu forsvundet af sproget, d. v. s. tandlyden deri, så at kun *s* er tilbage: *beztr—bestr*, osv. I medium er endelsen vistnok *-st*, men lyden har dog måske endnu ikke, eller ikke i alle egne, været klart udtalt, ti der findes *sást: áts, vanst: lan(d)s*, medmindre der her er tale om unøjagtige rim, hvad der jo er vel muligt.

56. Forkortelse af konsonanterne *r, s* er indtrådt i endelser uden stærk betoning og efter lang rodstavelse: *annar, Ragnar, Þór, stór, lás, laus* og lign.,

men ikke efter kort rodstavelse: *berr, less*; i dette tilfælde forkortes konsonanten i nyisl. 56—61

57. I komparativ er r, og ikke rr, det almindelige: *færi, næri*.

58. Med hensyn til selve formlæren er der ikke ringere ændringer at iagttage. Man vil i det hele, ved at gennemgå digtningen især, lægge mærke til, hvorledes det gamle kæmper med det nye, hvor stærke brydninger der her findes allevegne.

59. En ejendommelighed for håndskrifterne fra denne tid, ialfald rimehåndskrifterne, er, at -r i nom. er udeladt i flerstavede ord som *dögling, ribbung, Hrómund* osv. Hvorvidt denne foreteelse har været almindeligt talesprog, kan være tvivlsomt, da kun former med r senere findes, men da det er så almindeligt, er det vanskeligt at finde nogen anden forklaring, end at det virkelig har været udeladt.

60. Dativ-endelsen -i falder bort i et meget stort antal tilfælde, dog således, at de oprindelige former også bruges: *auði—auð, brandi—brand*; af *dagr* findes dat. *dag*, der tidligere kun fandtes i mandsnavnet. Også i navne, som ender på -mar, kan endelsen sløjfes; ligeså i navnet *Nóregr*, samt i ord som *fótr* som tilnavn; sligt var det normale. Der findes endnu former som *lukli, luklar*, senere *lykli* osv. med gennemført omlyd. I ord som *jór* kan r sætte sig fast i de oblike kasus. Former som *dauð*, acc.-dat., og *deyð*, acc., findes, vistnok ved fremmed påvirkning. Sammentrukne er *konungur, peningur* til *kóngur, pe(i)ngur*; den første eksisterer endnu, den sidste derimod er igen forsvunden.

61. Af ia-st. findes i rimerne kun de normale former i acc.-dat.-gen. uden tilføjede r — altså *lækni* osv. —; dette r kan dog findes i håndskrifter, hvoraf man kan slutte, at begyndelsen til indskud af r, som er hyppigst i nyisl., allerede har fundet sted. Et ord som *vísi* er nu blevet ia-st. Plur. synes, lejlighedsvis ialfald, at have

fået en ny form på -ir (f. -ar): *eyðir, fleygir, meidir*, acc. 61—68
veili og lign.

62. I va-st. falder endelsen -i (og dermed v) bort: *söng, hör*; dog kan de oprindelige former findes (*hjörvi*). Af *sjór* findes alle mulige former, acc.-dat. *sjó, sjá, sæ*, gen. *sjóvar* osv., endogså *sæs*.

63. I intetkönsord falder dat.-endelsen så godt som aldrig bort; der findes dog *land*. *Flaust* udvides ofte med et r: *flaust*; og der findes den dansk påvirkede form: *bryst*.

64. I ö-st. findes oftere -u i acc., foruden naturligvis i dat.; *rönd, spöng, strönd* kan gå over til kons. st. i gen.: *rendr* osv.

65. Af iö-st. findes endnu former som *byrðr, øx*; der forekommer dog også *Rind, Frið* som nom.-dat., *Grið, Gerð* — alle uden r. *Gefn* og *Hrund* er i dat. gået over til iö-st.: *Gefni, Hrunði*. Af *mær* findes i nom. både *mey* og *meyja*, ganske som i nyisl. Af *frú* f. ældre *frúva (fróva)* findes *frúr* i acc. pl., ved siden af gen. sg. *frú*.

66. Af u-st. findes endnu en mængde gamle former, men også ved siden deraf flere nye. Således findes acc. pl. *fjörðu, gripu* (og *gripí*), *hjörtu*, men *hjört* i dat. sg., *skjöldu, vöttu, vörðu, völlu, örnu, lögu* (og *legí*); i dat. sg. fremdeles: *kjölnum, lögnum, mjöðnum, þátt, mátt, Njörð, vörð, völl*; af *Ullr* findes i dat. *Ull—Ulli*, i gen. *Ulls—Ullar*. Her er der således en ret stor brogethed tilstede. I *sonr, vinr* findes r flere gange bevaret. Af *hönd* findes i dat. både *höndu* og *hendí*. Af *áss* hedder nom. pl. både *ásar* og *æsir*.

67. Konsonant-st. Her findes gamle former som pl. *elptr, gæs, mánuðr* (acc.), *negl* (også som masc.), *tenn* (ved siden af *tennr*). Meget hyppig findes den mærkelige form *vintr* (ved siden af *vetr*), vistnok ved fremmed (dansk) påvirkning.

68. an- og ön-st. er der kun lidet at bemærke om. Der findes i hds. mærkelige gen.-former som *Norðrar*,

Suðrar osv. Nom. *Stulla* er blevet *Stulli*. *Töfrur* findes 68—73 som fem. pl., gen. pl. *bylgja* (f. *bylgna*).

69. I r-st. forekommer en stor forblending, således *bræðr* i nom., *feðr* i nom.-acc. sg., *móður* som nom., *mæðr* som nom.-acc. sg.

70. Der forekommer endelig mærkelige könsover-gange. Som masc. findes *rann*, *dörr* (f. *darr* ntr.), *hjallur* (f. *hjarl* ntr.), *angist*. På den anden side findes *hjaldr* som ntr., ligeledes *jast* (f. ældre *jöstr*). Flere neutra er bleven fem., *fley*, *frest* (der også findes som masc., hvad det er i nyisl.), *frón*, *líd* (disse vistnok fordi de så ofte brugtes i kvindekenninger), *torg*, *sköd*; *vél* forekommer som ntr. pl.

71. Adjektiverne er der ikke meget at sige om. Gamle adj. som *gólegr* dukker op, og nye former som *frækinn* ved siden af *frækn*.

72. Talordene er der heller ikke meget at bemærke om. Der skrives *seytján*, den senere udtale ved siden af *sau-*. Formerne *tvau* og *sjau* er endnu de almindelige.

73. Pronominerne er der noget mere at sige om. De personlige pronominers genitivformer *min*, *þín*, *sín* bruges meget hyppig som pron. poss., så at sige for alle kasus. Denne mærkelige sprogbrug forsvinder senere og er nu, praktisk talt, ukendt. De possess. pron. *okkar(r)*, *ykkar(r)* højes endnu regelmæssig og bruges som tidligere. Det samme gælder *yðvar(r)*, hvor *v* ofte er bevaret. *Sjá* forekommer endnu ofte både som masc. og fem., men forsvinder senere helt. Nu findes *þann*, acc., flere gange brugt som nom.; senere går dette af brug. Den gamle form *þeima* kendes endnu. Som det synes er former som *þennan*, *þettað* — almindelige analogiformer i nyisl. — endnu ukendte. — *Hverr* og *hvór* skilles bestemt ad og *e* er i det første almindeligt (ikke *ö* eller *u*). Mærkeligt nok findes o. 1400 *því* som spørgende (f. *hví*), hvilket nu er det almindelige, undt. når *fyrir* står foran; så hedder det altid *hví*.

74. Af den bestemte artikkel optræder en svag form: *hinu* (*enu*) i pl., der senere atter forsvinder. — *engi* er, som det synes, den eneste brugte form; *ekki* findes hyppig som virkeligt neutrum dertil; iøvrigt er former med *ö* og *v* (*öngum*, *öngvir* osv.) almindelige.

75. Hvad verberne angår, findes her en del over-gange til senere sprogtrin, især overgange fra stærke til svage verber, som tidligere; de gamle former er dog ikke glemte; man finder både *fregn* og *fregnar*, *gnegr* og *gnagar* og lign. Der findes endnu gamle former, der senere forsvinder: *fló*, *smó*, *sté* (ved siden af *flaug*, *smaug*, *steig*), *heitur* (3. pers. præs.), *hrindur*, *jösu*, *tögg*, *renn* og lign.; *refsti* (senere *refsaði*), *klýpti* (af *klýpa*, senere *klípa*, *kleip*), *hjúka* (sen. *hjúkra*), *lagist* og *lagidur*; part. *sjénn* (sen. *sjéður*). Verbet *gera* har, som det synes, nu *jö* i alle former; man har dog vel stedvis sagt *gera*, da bægge former endnu findes brugte i forskellige egne.

76. Af nydannelser er særlig at fremhæve, at der så at sige regelmæssig tilføjes *r* i 1. pers. sg., i præs. efter 2. og 3. pers.: (*eg*) *býðr*, *biðr* (*eg*), *hefr* (*eg*), *fær* *eg*, *gefr* *eg*, *kallar* *eg* osv. Af *eiga* dannes præs. *eig(r)* efter plur. og inf. Alle disse former forsvinder i senere isl. Meget hyppige er former som *bjóðunst* (*eg*). I svage verber findes hyppig *-i* (f. *-a*) i 1. pers. præt. efter 2. og 3. pers. Det er eneherkende i nutidssproget. I mange tilfælde er *d* i præt. endnu ikke gået over til *t*, som i senere tidsrum: *skeldi* (f. *skelti*), *sendi* (f. *senti*, der dog atter forsvandt).

77. Nægtelsen *ei* er nu almindelig, forkortet af *eigi*. Former som *fyrri* er nu også biord. Formen *aldri* er almindelig, det nyisl. *aldrei* er mellemform mellem den og *aldrigi*. Den gamle kortform *fyr* er endnu almindelig ved siden af *fyrir*.

78. Der er således i dette tidsrum tale om megen sproglig uro og mange ændringer, hvor en ret forbavsende

mængde gamle former endnu viser sig livskraftige, ti 78—81 kun i enkelte tilfælde er der vistnok tale om boglån (som når f. eks. et *erat* pludselig og enestående dukker op).

79. Også hvad ordforrådet angår er der store ændringer at iagttage. Det meste af det gamle sprogstof er bibeholdt. Nogle ord er gået ud af sproget, men det er vanskeligt at efterspore, hvilke ord der er forsvundne eller var forældede i dette tidsrum, især dets sidste del; dette kommer af overleveringens natur. Der dukker nu nogle ord op, som ikke synes at forekomme i klassisk islandsk, ord der senere og nu er så almindelige som *píltr*, *stálka*, *klár* (arbejdshest) osv.

80. På den anden side er der indkommet en betydelig mængde af ord af dansk-tysk oprindelse, over hvilke der her skal gives en oversigt, der dog ikke er udtømmende. Det er muligt, at enkelte er indkomne allerede i 13. årh.:

diktur, *plógur*, *partur*, *sónn*, *pantur*, *pris*, *pílagrimur*, *drákón*, *burgeis*; *insigli*, *imni* (?jfr. *imnasöngur*), *dár*, *vess*, *próf*, *form*, *offur*, *past*, *plagg*, *fals*, *dress*, *par*, *slag*; *læring*, *píning*; *art*, *stjétt*, *mekt*, *konst*, *písl*, *pín*, *slekt*; *díktan*, *forman*, *glósan*, *tempran* (disse på -an er nydannelser efter hjemlige ord); *púki*, *máti*, *prófeti*, *meistari*, *íbyggjari*, *rjéttari*; *pína*, *glósa*, *regla*, *renta*, *plága*, *lukka*, *píla*, *pláta*, *panna*, *plóma*, *króna*, *persóna*, *æra*, *kvinna*; *klókur*, *feskur*, *kljénn*, *kvíttur*, *finn*, *frómur*, *klár*, *frí*, *mátuligur*, *ærligur*, *mektugur*, *meistarligur*, *rjéttferðugur*, *hreinferðugur*, *drambferðugur*, *ljéttferðugur*, *bannaður*; *forstá*, *forstanda*, *undirstanda* (præs. *stár*); *akta*, *díkta*, *fanga*, *forma*, *fróma*, *glósa*, *koróna*, *mekta*, *meina*, *ofra*, *penta*, *pína*, *plaga*, *plága*, *pressa*, *prísa*, *púsa*, *skjé*, *tempra*, *traktera*, *vakta*, *þjéna*, *þvinga*, *fyrðæma* (og flere med *fyr*); *bíleggja*, *bífala*, *bítala*; *bara*, *strax*, *soddan*.

81. Disse låneords skæbne i sproget blev dog, mærkeligt nok, ret krank. De fleste af dem forsvandt igen, til forskellige tider. Men nogle blev siddende og

bruges endnu som *pína*, *vess*, *próf*, *stjétt*, *púki*, *máti*, 81—84 *regla*, *renta*, *lukka*, *klókur*, *kvíttur*, *finn*, *klár*, *meina*, *prófa*, *þvinga*; andre ændrede deres betydning som *frómur*, der nu har betydningen ikke-tyvagtig, ærlig.

82. Stilen kan ikke tages i betragtning, da der ingen forarbejder haves. Dog kan i almindelighed bemærkes, at den nu er anderledes farvet end før, noget, man kunde sige, moderniseret. Påvirkning fra latinsk konstruktion mærkes ikke sjælden, særlig naturligvis hos gejstlige forfattere, især hvad brugen af part. præs. angår.

IV. 1550—1920.

83. Det fremgår allerede af det sagte, hvad der på flere punkter kan regnes for at være senislandsk eller nyislandsk. Det skal ikke gentages.

84. Hvad der særlig er ejendommeligt, som modsætning til foregående tidsrum, er følgende 3 foreteelser:

1. Den store omvæltning i sprogets kvantitet. Sikkert noget før 1550 er den begyndt, ialfald spredt og i enkelte egne. I den sidste halvdel af det 16. årh. er den fuldbyrdet. Islandsk bliver nu, ligesom alle andre, udelukkende aksentuierende med hovedtonen — som altid tidligere — på 1. stavelse, og bitone på andre stavelser efter deres beskaffenhed. Stavelser, der før var lange, bliver nu ofte korte, og omvendt. Enhver vokal, hvad enten den før var kort eller lang, kunde nu være både kort og lang. Hovedreglen blev, at en vokal er lang foran en enkelt, kort foran en flerhed af konsonanter. Der findes dog undtagelser herfra; således er vokalen lang foran konsonant + r (undtagen rr), foran ld, nd, ng, dj, dg, ds, dv, rd, rf, rn, rj og rg; kort er hver vokal foran j (*hlæja*, *væja* ɔ: *vægja*, *deiji* ɔ: *degi*) og foran en anden vokal (*gráan*, *brúa*, *hrúa* ɔ: *hrúga* osv.).

Hvilken ændring i sprogklang denne kvantitetsforandring har bevirket, siger sig selv.

2. Samtidig eller efterhånden i den følgende tid 84-85 blev udtalen af de lange vokaler, som de nu lyder: å fik udtalen av, i (dansk) i (f. eks. i gribe), ó (åbent) o, ú (dansk) u, æ blev aj. De korte har helt forskellig lyd: a = (det gamle) a, e = (dansk) æ, i = (dansk) e (eller i i snild), o = (dansk) å, u = (dansk) ø (f. eks. i brød); ö = (dansk) ö (f. eks. i sön); y og ý faldt fuldstændig sammen med i, i; ey lyder følgelig ligesom ei (ɔ: æj); au har en meget åben udtale: öj, vistnok væsentlig den samme som det havde alt i oldtiden. Det er således klart, at den oprindelig kvantitative forskel på vokaler nu er kvalitativ, men det er sandsynligt, og tildels sikkert, at de lange vokaler i oldtiden var noget forskellige fra de korte i kvalitativ henseende også.

Foran ng, nk har de oprindelig korte vokaler fået samme lyd som de oprindelig lange (aksentuerede): *langur* > *långur*, *hanki* > *hánki* osv.; ö er også blevet til au: *öngvir* > *aungvir* og e til ei: *engi* > *eingi*; dog er vokalen ikke her helt tydelig. I egnene ved de såkaldte Vestfjorde har denne overgang ikke fundet sted. I forbindelsen vó fik ó udtalen o (*svo*, *vor* osv.).

3. Den tredje ændring var overgangen fra ll til ddl i alle tilfælde (undtagen i kælenavne: *Ella*, *Palli*, og låneord: *mylla*, *núll*, og i enkelte ord, hvor ll er fremkomne ved assimilation, som i *sellingur* f. *sendlingur*), fra nn til ddn efter alle oprindelig lange, d. v. s. de aksentuerede vokaler, undt. i den vedføjede artikel (*brú-nni* af *brú*, men *brúnni* ɔ: *brúddni* af *brúnn* adj.). Artikulationen af nn er i disse to tilfælde forskellig, efter kort vokal supradental, efter lang dental. ll = ddl er i alle tilfælde supradental. Også dette fjærner nutidssprogets klang betydelig fra det gamles.

85. Hvad konsonanterne angår, skete der langt færre ændringer eller så godt som ingen udover dem, der var foregået i det forangående tidsrum. Nogle skal her anføres.

g udtales nu som j efter vokal og foran i: *lagi* > *laji*, 85-88 *lygi* > *ljji*. g har også fået en hård udtale, hvor det før var blødt (spirantisk), foran ð, l, n og efter r: *sagði* > *saggði*, *hagl* > *haggl*, *vagn* > *vaggn*, *margur*. g får foran s, t samme udtale som k.

Foran l, n har f fået udtalen b: *efla* > *ebla*, *efna* > *ebna*, undt. hvor en 3. konsonant følger: *efnt* > *emt*.

h har i den største del af landet fået udtalen k foran v: *hvitur* > *kvitur*.

k bliver foran s, t en chi-lyd (*klökt* > *klöχt*, *laks* > *laχs*).

Iøvrigt kan henvises til særforestillinger af den nysislandske udtale. Denne kan nu i hvert enkelt tilfælde ses af den nye ordbog ved S. Blöndal.

86. Hvad formlæren angår, er der i det hele og store de samme forhold som før. Dog kan det siges, at u-stammerne, praktisk set, er forsvundne af sproget, forsåvidt som det gælder acc. pl.-endelsen, der er afløst af -i. Dog kan de gamle former uden videre anstød endnu bruges. Der findes endnu flere overgange af masc. a-st. og ö-st. til i-st., men nogen regel kan ikke gives for dette. I iö-st. er nom.-endelsen faldet bort og erstattet af -i, så at nom. er lig med acc. (*heiði*). I ia-st. er -ir groet fast til stammen: *hellirs*, *hellirar* el. *hellrar*; i bogsproget yndes de gamle former. Gamle dat.-former som *bræðr* er helt forsvundne. I svage jan-st. er j nu altid indsat i nom.: *vilji*.

87. I dat. pl. af svage adjektiver, positiv og superlativ, og af komparativer, er endelsen -m bortfaldet: (*hinum*) *spöku*, *spökustu*, (*hinum*) *spakari*.

88. I 1. og 2. persons pronominer har dualis, *við*, *þið*, i daglig tale afløst plur. *vjer*, *þjer*, der dog kan bruges i taler og bogsprog. *Okkar(r)*, *ykkar(r)* og *yðvar(r)* er helt afløste af genetiverne *okkar*, *ykkar*, *yðar*; *okkar* bruges også i reglen for *vor*.

89. *Hver og hvor* er i udtalen i det hele faldne sammen til *hver (kvur)*. *Enginn* er nu den almindelige form for *engi*; *ekki* er nu ren adverbial negation, medens *ekkert* er ntr. Denne form er opstået således, at til *ekki* föjedes ntr.s-endelsen -t: *ekkit*, der så blev omformet til *ekkirt*, *ekkert* efter *nokkurt*.

Hvorugur har afløst *hvárgi*; det gamle ntr. *hvárki* bruges dog i forbindelsen: *hvorki—nje*. Et nyt spørgepronomen er opstået: *hvaða*, ubøjeligt, af det gamle *hvat at (manni)*, der blev *hvað að*, og så sammentrukket til ét ord; det sidste *ð* faldt så bort, tildels ved dissimilation.

90. Verberne er i det hele uforandrede, men nogle flere stærke verber er bleven svage. I 1. pers. sing. præt. af svage verber er endelsen -a afløst af -i; det samme gælder 1. pers. sg. i præs. conj. I conj. har præsens og præt. i plur. fået de indikative endelser (-um, -uð, -u f. -im, ið, -i). I 1. pers. pl. medii er endelsen i almindelig tale -ustum (f. *umst*): *setjustum*. Også her er j analogisk indsat foran i: *sitjir* (efter *sitja*).

91. Syntaksen har fjærnet sig meget fra den gamle og nærmet sig de moderne sprog, særlig med hensyn til hypotakse istedenfor paratakse. Over de syntaktiske forhold findes nu en ret god oversigt i Jakob Smáris bog: *Íslenzk setningafræði*, 1920.

92. Ordforrådet. Dette er, især i det 19. og 20. årh., stærkt forøget, på forskellig måde, dog ikke ved optagelse af fremmedord. Ganske vist har det været uundgåeligt at optage navne på udenlandske varer, som *kaffi*, *te*, *sykur*, *tóbak* og lign. samt enkelte andre ord som *pólítik*, *pólítískur*, *bánki* og lign., men det har været princippet at holde sproget så rent som muligt. Der har altid fra oldtiden af, bevidst eller ubevidst, været en ærbødighed for og kærlighed til modersmålet. Et vidnesbyrd derom er, at latinske skrifter ikke trivedes, man kan sige, ikke tåltes på Island. Et andet er ligefrem udtalt af en digter i 14. årh., Eysteinn Ásgrímsson,

Liljas forfatter; han siger: „i et sådant modersmål er jeg mere pligtig end nogen anden,“ ɔ: til at digte. Lignende følelse fremtræder også hos den store salmedigter Hallgrímur Pjetursson (d. 1674), både i hans salmer og i et brev¹⁾. I det 18. årh. var forholdene på Island elendige og sansen for sproget ret ringe, ialfald hos de fleste. Det er fra denne tid, at der haves en mærkelig udtalelse af en lagmand, Sv. Sölfason, der udgav sin Tyro juris 1754; i fortalen hedder det: „eftersom vi i de fleste henseender dependerer [han bruger i sin isl. tekst dette ord] af de danske, hvorfor må vort sprog ikke være samme skæbne underkastet?“ Dette er undertiden blevet forstået, som om forfatteren vilde, at Islænderne opgav deres sprog og antog det danske, men det er næppe meningen; han mener, at man godt kan optage danske ord i sproget, med andre ord, han var det modsatte af en purist. Hans tanke fik ingen reel tilslutning, men sproget var i det nævnte århundrede meget urent i skrift overhovedet. Samtidig med den nævnte forfatter var den berømte naturhistoriker og digter Eggert Ólafsson (d. 1768); denne havde en ganske anden opfattelse og søgte i sine digte at slå til lyd for det isl. sprogs bevarelse og renhed. I 1819 blev Sveinbjörn Egilsson adjunkt ved Bessestad lærde skole. Han besad ikke blot en medfødt sprogsans og ævne til at skrive sit modersmål, men også efter datidens forhold en meget stor indsigt i sproget på tidligere trin, idet han i København havde været sysselsat med udgivelse af oldskrifter og læsning af håndskrifter. Han var også discipel af R. Rask. Han gav sine elever fortrinlige oversættelser af klassiske forfattere og vakte derigennem deres sans for modersmålet; blandt hans elever var den senere sprogmand K. Gislason og digteren Jónas Hallgrímsson. Da disse og flere andre var kommen til København, stiftede de

¹⁾ Trykt i Andvari XXXVIII, se især s. 60: „vort udmærkede og rige modersmål“.

et tidsskrift, hvori de først og fremmest søgte at vække 92 sansen for modersmålet og dets renhed. Fra den tid af skriver sig den sproglige agitation, kunde man kalde det, der før og efter 1900 har nået sit højdepunkt. Formålet var ikke blot at benytte det hjemlige sprogstof, men også at udvide dette med nydannelser for begreber og ting, der ikke i forvejen eksisterede. Dette kunde ske på to måder, dels derved, at de fremmede udtryk overførtes til islandsk, d. v. s. oversattes led for led. Denne vej var Óláfr hvitaskáld i det 13. årh. allerede inde på, da han oversatte f. eks. circum-flexus ved *umbeygiligr*, substantivus ved *undir-stað(stæði, stöðu)ligr* osv. På denne måde er ord som *fyrir-mynd*, dansk forbillede, *fram-leiða*, jfr. pro-ducere, *fram-lengja*, jfr. forlænge, opståede; sml. også den slags overførelser som f. eks. *hvað eitthvað snertir* = d. 'hvad angår', *leggja áherslu á* = d. 'lægge vægt på' eller 'betone', *hafa skilyrði til (fyrir)* = d. 'have betingelse for', *gefa ástæðu til* = d. 'give anledning til', *að vera (setja) á dagskrá* = d. 'at være (sætte) på dagsordenen' osv. Dette kan være meget godt, men bedre er den anden udvej, at skabe nye ord og udtryk for ting og begreber ud fra hjemlige forhold og hjemlig tænkning, men her er der vanskeligheder, som kun en medfødt sprogsans og så at sige sprogdigterisk kraft kan overvinde. Det er de færreste, der har disse ævner, men Island har haft flere sådanne mænd i den senere tid, hvoriblandt digteren og journalisten Jón Ólafsson særlig fortjæner at nævnes. Med hensyn til dette spørgsmål kan der henvises til en afhandling i det Letterstedske tidsskrift, 1920, hvor en ret righoldig prøve er givet. Hvad dygtig sprogsans betyder, viser sådanne oversættelser som Jónas Hallgrímssons oversættelse af Ursins astronomi og M. Grimssons oversættelse af Fischers fysik. Hvilken berigelse sproget har fået, kan man få et begreb om ved at sammenligne S. Blöndals nyislandske ordbog med Fritzners. Sproget er, trods dette, det samme, hvad

bøjninger angår, og da det gamle sprogstof for største 92 delen endnu kan siges at være bevaret, er der intet mærkeligt i, at et nutidsbarn, der kan læse og er i den alder, da det kan forstå det læste, omtrent med lige så stor lethed kan læse en gammel saga som en moderne avisartikel.
